

Politički život

ISSN 2217-7000

Časopis
za analizu politike

jul 2013

Broj
8

Politički život

Zoran Đ. Slavujević

**O izbornim i postizbornim pobjednicima,
dobitnicima i gubitnicima**

Pod lupom

Dragan Simić, Dragan Živojinović

**Tukididom protiv procesora:
zašto je strateško mišljenje važno i u 21. veku**

Ogled

Dragan Štavljanjin

**Komunikativni kapitalizam-komunikativnost
bez komunikativnosti**

Istraživanje

Branislav Nešović

**Demokratija, ekonomski razvoj
i ljudski razvoj**

Analiza

Marko Gagić

**Političke promene u Jemenu
- Revolucija kompromisom**

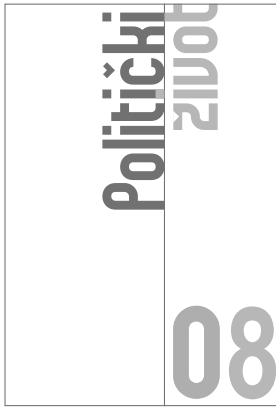
Region

Salatić Stevan

**Izazovi podijeljenog građanstva
u Bosni i Hercegovini - Građanska neposlušnost
u presudi Sejdić-Finci protiv BiH**

Jakov Žižić

Lokalni izbori u Hrvatskoj

Univerzitet u Beogradu
Fakultet političkih nauka

CENTAR ZA
DEMOKRATIJU

Politički život

Redakcija

Prof. dr Slaviša Orlović (glavni urednik)
Prof. dr Slobodan Marković

Programski savet

Prof. dr Vukašin Pavlović (predsednik), prof. dr Vučina Vasović,
prof. dr Cedomir Čupić, prof. dr Ilija Vujačić, prof. dr Ratko Božović

Izvršni urednici

Zorica Vidović Paskaš, mr Dušan Spasojević, Jelena Lončar

Izdavač

Centar za demokratiju, Fakulteta političkih nauka Univerziteta u Beogradu

Za izdavača

Prof. dr Ilija Vujačić

Adresa

Jove Ilića 165, Beograd
e-mail: politickizivot@fpn.bg.ac.rs

Dizajn

Goran Ratković

Tehnički urednik

Jasmina Živković

Lektura i korektura

Maja Živković

Tiraž

500 primeraka

Štampa

Čigoja štampa

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

32

POLITIČKI život : časopis za analizu politike / glavni urednik Slaviša Orlović. – 2013, br. 8 (jun) – . – Beograd (Jove Ilića 165) : Centar za demokratiju Fakulteta političkih nauka : 2013 – (Beograd : Čigoja štampa). – 24 cm

Tromesečno.

– je nastavak: Analiza politike = ISSN 2217-6233

ISSN 2217-7000 = Politički život

COBISS.SR-ID 186943756

08

Politički život

Zoran Đ. Slavujević O izbornim i postizbornim pobjednicima, dobitnicima i gubitnicima 9

Pod lupom

Dragan Simić, Dragan Živojinović Tukididom protiv procesora: zašto je strateško mišljenje važno i u 21. veku 17

Ogled

Dragan Štavljanjin Komunikativni kapitalizam-komunikativnost bez komunikativnosti 27

Istraživanje

Branislav Nešović Demokratija, ekonomski razvoj i ljudski razvoj 41

Analiza

Marko Gagić Političke promene u Jemenu - Revolucija kompromisom 51

Region

Salatić Stevan Izazovi podijeljenog građanstva u Bosni i Hercegovini - Građanska neposlušnost u presudi Sejdić-Finci *protiv* BiH 61

Jakov Žižić Lokalni izbori u Hrvatskoj 75

Prikaz knjige

Milan Krstić Christopher Clark - *The Sleepwalkers: How Europe Went to War in 1914* 85

Political Life	
Zoran Đ. Slavujević On Election And Post-Election Winners, Gainers And Losers	9
Under the Spotlight	
Dragan Simić, Dragan Živojinović Thucydides vs. Processor: Why is Strategic Thinking Significant in the 21 st Century as Well	17
Ogled	
Dragan Štavljanjin Communicative Capitalism – Communication Without Communicability	27
The Research	
Branislav Nešović Democracy, economic development and human development Is democracy a panacea and necessary condition for development?	41
Analysis	
Marko Gagić Political Changes in Yemen – Revolution by Compromise	51
Region	
Stevan Salatić The Role of Historical Analogies in Foreign Policy: USA, Operation <i>Deliberate Force</i> in 1995 and NATO Air Attacks on FRY in 1999	65
Jakov Žižić Municipal Elections in Croatia	75
Book review	
Milan Krstić Christopher Clark – <i>The Sleepwalkers: How Europe Went to War in 1914</i>	85

Politický život 08

UDC 324(497.11)

O izbornim i postizbornim pobjednicima, dobitnicima i gubitnicima

Sažetak

Priča o izbornim pobjednicima čini se jednostavnom – pobjednik izbora je onaj učesnik koji osvoji najveći broj glasova. Ipak, zaključivanje o izbornim pobjednicima postaje komplikovanije kada se u razmatranje uključe i izborni dobitnici i izborni gubitnici, odnosno kada se ne zaključuje samo na osnovu broja osvojenih glasova, već kada se pitanje pobjednika, dobitnika i gubitnika posmatra iz neke druge perspektive, kada se u razmatranju uzmu u obzir i neki drugi parametri, na primer, broj izbornih jedinica i broj osvojenih mandata, proklamovani izborni ciljevi pojedinačnih učesnika izbora, rezultati prethodnih izbora, postizborna kombinatorika u formiranju vlasti. U ovom radu se ukazuje na primere pojedinačnih partija i koalicija koje su učestvovala na nekoliko poslednjih parlamentarnih izbora u Srbiji kako bi se pokazalo da formalni kriterijum – najveći broj osvojenih glasova – često nije dovoljan za određivanje izbornih dobitnika i gubitnika, odnosno da onaj ko osvoji najveći broj glasova može postati izborni i postizborni gubitnik, da je moguće proglasiti „pobjednikom“ ne onoga ko je osvojio najveći broj glasova, već onoga ko je najbolje kapitalizovao relativno skromne izborne rezultate i tako dalje.

Ključne reči

Izbori, učesnici izbora, izborni ciljevi, rezultati izbora, izborni pobjednici

* Autor je redovni profesor Fakulteta političkih nauka Univerziteta u Beogradu.

Rad je nastao u okviru projekta Instituta društvenih nauka „Tranzicija društva i privrede Srbije u procesu globalizacije i regionalizacije“, koji finansira Ministarstvo za nauku i tehnologiju Republike Srbije u periodu 2011–2014. godina.

Tematizovanje pitanja izbornih pobednika, dobitnika i gubitnika na prvi pogled čini se gotovo besmislenim. Pobednik izbora je onaj ko je osvojio ili zadržao vlast, a gubitnik onaj ko ju je izgubio, odnosno ko je, i pored sveg upinjanja, nije osvojio. No, kako smo bili u prilici da nakon poslednjih parlamentarnih izbora u Srbiji čujemo dežurne premudre analitičare koji su, u nepresušnoj potrebi da svakoga dana iznova fasciniraju publiku (kao na primer C. Milivojević ili Đ. Vukadinović), tvrdili da „pravi“, „stvarni“, „istinski“ i sl. pobednik izbora nije koalicija Pokrenimo Srbiju, okupljena oko SNS-a, koja je osvojila najveći broj glasova (24,04%), već trećeplasirana koalicija SPS-PUPS-JS (koja je osvojila 14,51% glasova), to je pitanje izbornih pobednika, ali i dobitnika i gubitnika postalo iritantno. Niko nije sporio oficijelne izborne rezultate, činjenicu da je koalicija Pokrenimo Srbiju osvojila maltene dva puta više glasova i mandata od koalicije SPS-PUPS-JS. Ali pošto je koalicija SPS-PUPS-JS 2012. osvojila gotovo dva puta više glasova i dva i po puta više mandata nego na prethodnim izborima 2008, a uz to je i lider SPS-a I. Dačić postao premijer nove vlade, ta koalicija je proglašena „istinskim“ izbornim pobednikom. Ipak, ostalo je sporno kako to da trećeplasirani u nekoj trci (u ovom slučaju izbornoj trci) može biti pobednik? Naravno da ne može, pa se problem jednostavno „rešava“ time što se razotkriva da ocena o koaliciji SPS-PUPS-JS kao „izbornom pobedniku“ nije tačna – *pojam 'pobednik' se ne koristi u izvornom značenju 'prvoplasirani', već u prenetom, figurativnom značenju, pa takve ocene nisu stručno održive već su namenjene fasciniranju prostote široke medijske publike. Konkretno, u pomenutom slučaju koalicije SPS-PUPS-JS, reč je ne o izbornom pobedniku, već o izbornom (i postizbornom) dobitniku.* Ovaj slučaj, međutim, ukazuje na to da tematizovanje pitanja izbornih i postizbornih pobednika, dobitnika i gubitnika nije besmisleno, da je komplikovanije nego što se čini i da u razmatranje, pored broja osvojenih glasova, valja uključiti i različitost izbornih sistema, uslova u kojima se održavaju izbori, izborne ciljeve učesnika, različite predizborne i postizborne konstelacije političkih snaga i druge faktore koji puteve konstituisanja vlasti čine neizvesnijim nego što se očekuje.

Pitanje izbornih pobednika čini se jednostavnijim u većinskim izbornim sistemima, posebno u jednokružnim sistemima pojedinačnog glasanja (*first-past-post*), u dvokružnim većinskim sistemima, kao i u najjednostavnijim varijantama proporcionalnih izbornih sistema sa jednom izbornom jedinicom. Tu se čini dovoljnim *formalni kriterijum* – pobednik je onaj ko osvoji najveći broj glasova, ali i tu ima nedoumica. Međutim, u proporcionalnim sistemima sa više izbornih jedinica, a posebno u kombinovanim izbornim sistemima, teže je doći do nespornog odgovora na pitanje o izbornim pobednicima na osnovu formalnog kriterijuma, a posebno do odgovora na pitanje o izbornim dobitnicima i gubitnicima.

Da li se, recimo, nespornim pobednikom parlamentarnih izbora može smatrati onaj učesnik koji je osvojio najveći broj glasova, odnosno mandata, ali istovremeno u najvećem broju pojedinačno uzetih izbornih jedinica nije osvojio najveći broj glasova, odnosno najveći broj mandata? Ovo je moguće kada stranka pobjedi u nekoliko velikih izbornih jedinica koje imaju veliki broj birača i donose veliki broj mandata, a istovremeno izgubi u mnogo većem broju malih izbornih jedinica koje imaju manji broj birača i kojima pripada mali broj mandata. Izborna pobjeda sa velikom razlikom u manjem broju izbornih jedinica može biti dovoljna da nadoknadi poraze sa malom razlikom u većem broju izbornih jedinica. U ovakvim slučajevima izborni pobednik je osvojio ukupno najveći broj glasova ili mandata, ali nije pobjedio i na većem delu teritorije zajednice za koju su održani izbori. Drugim rečima, može li na osnovu formalnog kriterijuma biti samo jedan pobednik ili može biti i više izbornih pobednika – jedan ukupni pobednik za celu teritoriju na kojoj se održavaju izbori, a drugi pobednici u pojedinačnim izbornim jedinicama? Dalje, da li je izborni pobednik onaj ko je osvojio najveći broj glasova ili mandata, čak i u tzv. mrtvoj trci, kada je razlika između prvoplasiranog i drugoplasiranog tek nekoliko hiljada glasova, kao 2012. kada je koalicija Pokrenimo Srbiju osvojila nepunih 2% glasova više od koalicije Za bolji život? Da li je pobednik izbora u kombinovanom izbornom sistemu onaj ko je osvojio ukupno najveći broj glasova ili mandata, ili pak može da se govori o dva pobednika – jednom koji je osvojio najveći broj glasova po većinskom, i drugom koji je osvojio najveći broj glasova po proporcionalnom sistemu? U ovim i sličnim slučajevima odgovor je jasan: *pobednik može biti samo jedan* – onaj ko ostvari ukupno najbolje rezultate na celokupnoj teritoriji za koju su održani izbori, bez obzira na razliku u broju glasova u odnosu na drugoplasiranog i različite principe primenjene u kombinovanom izbornom sistemu. Tako, niko nije osporavao pobjedu B. Tadića 2008, kada je u drugom krugu predsedničkih izbora pobjedio T. Nikolića sa nešto malo više od 100.000 glasova. To što pobednik nije pobjedio u svim izbornim jedinicama ili što je pobjedio „za prsa“ *formalno ne može da dovede u pitanje njegovu pobjedu, ali ukazuje na granice njegovog legitimiteta kao izbornog pobednika.*

Ako se pitanje iz naslova posmatra iz neke druge perspektive – na primer, da li je učesnik izbora ostvario postavljene izborne ciljeve – priča o izbornim dobitnicima i gubitnicima postaje složenija. Da li su, osim pobednika, koji je uvek jedan jedini, svi drugi izborni gubitnici? Da li su gubitnici svi oni

koji nisu osvojili vlast? Potvrdni odgovori na ova pitanja su neodrživi jer svi učesnici ne izlaze na izbore sa istim ciljevima. Naime, među onima koji nisu ostvarili izborne ciljeve ima manjih i većih gubitnika, već prema tome da li su u izbore išli sa maksimalističkim izbornim ciljevima – apsolutna ili relativna pobjeda, sa umerenim izbornim ciljevima – ostvarivanje povoljnijih rezultata nego na prethodnim izborima, ili sa minimalnim izbornim ciljevima – sticanje statusa parlamentarne stranke.¹ Zbog toga se u *izborne dobitnike mogu svrstati svi oni koji su ostvarili javno proklamovane izborne ciljeve*, a među *izborne gubitnike svi oni koji ih nisu ostvarili*. A onda se može tvrditi da postoje veći i manji izborni dobitnici, već u zavisnosti od toga kakve su izborne ciljeve postavili i u kojoj meri su ih ostvarili. Ali onda se nameće pitanje može li ovako određen izborni gubitnik biti istovremeno i izborni dobitnik, pa čak i izborni pobjednik? Naime, *koalicija oko SNS-a nesporni je izborni pobjednik, ali istovremeno je i izborni gubitnik jer nije ostvarila postavljene izborne ciljeve!* Nije li A. Vučić je obećavao pobjedu SNS-a ne samo nad DS-om već nad DS-om i SPS-om zajedno (*Pravda*, 19. 10. 2011), pa kako to nije postigao (koalicija predvođena SNS-om osvojila je nepunih 80.000 glasova više od DS-a, a gotovo 500.000 manje od koalicija oko DS-a i SPS-a zajedno), SNS nije bio u stanju da osvoji vlast bez postizborne koalicije sa SPS-om i URS-om i da im „i kapom i šakom“ dodeli mesto premijera, brojna ministarstva i druge državne položaje! „Otkrilo“ se, takođe, da ni za *koaliciju SPS-PUPS-JS nije izvesno da li je nesporni izborni dobitnik*. Koalicija oko SPS-a jedini je učesnik izbora koji je osvojio gotovo dva puta više glasova nego 2008. (567.689 prema 313.896 glasova) ili dva i po puta više nego 2007. (567.689 prema 227.580 glasova), pa je više nego udvostručila broj mandata (44 prema 20, odnosno 16). Ova stranka je ostvarila veliki izborni uspeh, *ona je, dakle, izborni dobitnik*, ali ostaje sporno to što su i ovako *dobri izborni rezultati daleko ispod izbornih ciljeva* koje su postavili lideri koalicije u kampanji. Tada je I. Dačić izjavljivao da je „cilj SPS-a da pobedi i SNS i DS“ (*Politika*, 15. 5. 2011), što će i kasnije ponavljati (RTS, 17. 12. 2011), a to je tvrdio i lider PUPS-a J. Krkobabić (*Novosti*, 21. 1. 2012).² Funkcioner SPS-a B. Ružić uveravao je javnost da će SPS sam, dakle bez koalicionih partnera, osvojiti 40 mandata (RTS, 16. 1. 2012), što bi značilo da će sam SPS osvojiti oko 15% glasova. Lideri PUPS-a, koalicionog partnera SPS-a, najpre su tvrdili da će „bez ikakvih problema sami preći izborni cenzus“ (J. Krkobabić, *Danas*, 6. 10. 2011),

[1] Stranke mogu da učestvuju na izborima i sa neizbornim političkim, pa čak i sa neizbornim nepolitičkim ciljevima, što nije od interesa za temu ovog rada. Inače, o različitim izbornim ciljevima videti detaljnije u: Slavujević Đ. Zoran (2009): *Političko komuniciranje, politička propaganda, politički marketing*, Grafokard, Beograd, str. 161-163.

[2] J. Krkobabić je samouvereno tvrdio: „Svi mi zajedno činimo takvu snagu da nema šanse da se može govoriti o nekim malim procentima. Mi idemo na pobjedu.“ Naravno, ovo o „pobedi“ dobilo je nekakav smisao tek u kontekstu „filozofskog“ zaključka sina J. Krkobabića: „Ne pobeđujemo mi kao partija, pobeđuje ideja“ (M. Krkobabić, *Politika*, 19. 11. 2011)

da će osvojiti 500.000 glasova,³ i da prema „internim istraživanjima najjačih političkih partija“ PUPS uživa podršku „3 do 3,5% građana“ (*Politika*, 19. 11. 2011). Prostim sabiranjem to bi ispalo 18 do 18,5% glasova za koaliciju sa SPS-om, a koalicija je, još i sa JS-om, osvojila nešto više od 14%. Ovine treba dodati i to da je predsednički kandidat ove koalicije I. Dačić uveravao javnost da će se plasirati u drugi krug predsedničkih izbora i u drugom krugu pobediti, a nije se plasirao u drugi krug predsedničkih izbora, a kamo li da je bio blizu najavljivane pobeđe. Dakle, ne samo da je *koalicija SPS-PUPS-JS izborni gubitnik* jer i pored dobrih rezultata nije ostvarila izborne ciljeve, već je i *I. Dačić gubitnik na predsedničkim izborima* jer je proklamovao izbornu pobeđu i u nju bio uveren,⁴ a bio je tako daleko od nje. Štaviše, i pored „skromnije ponude“ na predsedničkim izborima, osvojio je nešto manje glasova nego koalicija čiji je naziv počinjao njegovim imenom i prezimenom na parlamentarnim izborima održanim istog dana!

Ako se u razmatranje izbornih dobitnika i gubitnika uključi i vremenska dimenzija – *poređenje sa rezultatima ranijih izbora*, priča je još komplikovanija. Da li izborni pobednik – onaj ko je osvojio najveći broj glasova – može istovremeno biti i izborni gubitnik zbog toga što je osvojio manji broj glasova, odnosno mandata u odnosu na prethodne izbore, ako je očito smanjivanje njegove izborne snage, odnosno smanjivanje njegove prednosti u odnosu na rivale? Koalicija okupljena oko SNS-a nesporno je izborni pobednik 2012. po tome što je osvojila najveći broj glasova, ali šta sa time što je postigla daleko lošiji rezultat nego što je ranije, samostalnim izlaskom, ostvario SRS,⁵ stranka iz koje je SNS potekao i koju su na ranijim izborima vodili sadašnji lideri SNS-a – T. Nikolić i A. Vučić? Čak i kada se saberu glasovi i mandati SNS-a i SRS-a osvojeni 2012, to je lošije od ostvarenih rezultata na izborima 2007. i 2008. godine.

Razmatranje o izbornim dobitnicima i gubitnicima u vremenskoj perspektivi polazi od toga *da li je učesnik izbora povećao ili smanjio izbornu snagu* (broj osvojenih glasova u odnosu na prethodne izbore) i *parlamentarnu snagu* (broj mandata u parlamentu). Ali, šta u slučaju kada kod učesnika izbora dođe do povećanje izborne snage, a istovremeno i do smanjenja parlamentarne snage, ili obrnuto? Šta reći za SRS, koji je na izborima 2007. osvojio nešto više od 1.153.000 glasova i 81 od 250 mandata, a na izborima 2008. oko 66.000 glasova više, ali i 3 mandata manje? Da li je SRS 2008. godine bio izborni dobitnik u

[3] To bi značilo više od 7% ukupnog broja birača, a na izlaznost od oko 50 % - 14 do 15% glasova, odnosno dva puta više glasova samo za PUPS nego što je čitava koalicija SPS-PUPS-JS osvojila 2008. godine!

[4] Da je I. Dačić bio uveren u pobeđu na predsedničkim izborima 2012. svedoče njegove izjave da se „ceo život pripremao za jedan ovakav čin“ (da postane predsednik – prim. Z. S.), da je ceo život posvetio politici, i da se za to školovao (RTS, 21. 4. 2012), ili izjava kojom je obećavao premijersko mesto liderima stranaka koje mu pruže podršku u drugom krugu predsedničkih izbora (*Blic*, 8. 4. 2012).

[5] SNS je 2012. osvojio nešto više od 940.000 glasova (24,04%) i 73 mandata, dok je 2007. SRS osvojio više od 1.153.000 glasova (28,59%) i 81 mandat, a 2008. oko 1.200.000 glasova (29,45%) i 78 mandata.

odnosu na 2007. prema broju glasova, a izborni gubitnik prema broju mandata? Izborna snaga (broj osvojenih glasova) osnovni je parametar za preračunavanje parlamentarne snage (broja mandata) učesnika izbora, a tek parlamentarna snaga direktno iskazuje potencijal stranke da utiče na vršenje vlasti, odnosno na donošenje odluka u parlamentu i na konstituisanje drugih organa vlasti. Zbog toga se čini opravdanim da *izborne dobitnike i gubitnike u vremenskoj perspektivi treba računati prema broju osvojenih mandata u odnosu na prethodne izbore.*

Razmatranje o izbornim dobitnicima i gubitnicima može biti privedeno kraju ukazujući na još jedan element vremenske dimenzije – dešavanja posle izbora. U ovom slučaju bilo bi opravdano govoriti ne o izbornim, već o postizbornim dobitnicima i gubitnicima. Ostvareni izborni rezultati samo su polazište za zaključivanje o tome *sa kakvim je uspehom učesnik izbora uspeo da kapitalizuje svoju parlamentarnu snagu.* A onda se jasno uočava da ne samo izborni dobitnici već i izborni pobednici često postaju postizborni gubitnici. Karakterističan je slučaj SRS-a, koji je osvajao najveći broj glasova na izborima 2003. (gotovo 400.000 više od drugoplasiranog DSS-a) i 2007. godine (200.000 više od DS-a), ali nije ostvario postavljeni izborni cilj – apsolutnu pobedu, što ga je činilo i postizbornim gubitnikom: zbog slabog koalicionog potencijala (odbijanje DSS-a da uđe u koaliciju sa SRS-om i verolomstva SPS-a), SRS, dva puta izborni pobednik, nijednom nije uspeo da formira vladu i preuzme vlast.

S druge strane, *i izborni gubitnici mogu da postanu postizborni dobitnici.* Na primer, na izborima 2012. G17 plus je na čelu pokreta URS jedva preskočio izborni cenzus (5,51% glasova) i osvojio 16 mandata. To se može kvalifikovati kao izborni neuspeh, s obzirom na to da je lider stranke M. Dinkić tri-četiri meseca nakon formiranja URS-a tvrdio da je cilj „osvajanje trećeg, a možda i drugog mesta na izborima“ (NIN, 23. 9. 2010), da je krajem 2011. govorio o „jakom dvocifrenom rezultatu“ (TV Pink, 22. 11. 2011) koji bi doneo četrdesetak mandata, kao i s obzirom na to da je G17 plus samostalnim izlaskom na izbore 2007. osvojio više glasova i mandata nego URS 2012. godine (nešto više od 275.000 prema oko 215.000 glasova i 19 prema 16 mandata). Ipak, ulaskom u „neprirodnu“ postizbornu koaliciju sa do tada ogorčenim političkim protivnikom SNS-om, URS dobija mesto potpredsednika vlade i 2 ministarstva, dakle, uspeva dobro da kapitalizuje nezadovoljavajući izborni rezultat.

Inače, *više stranaka su izborni gubitnici 2012. godine.* Najpre to je SRS, do tada najjača parlamentarna stranka i dvostruki izborni pobednik, koji posle odvajanja SNS-a ostaje ispod izbornog praga (180.000 glasova ili 4,61%) i gubi status parlamentarne stranke. Zatim, tu je i DSS, koji nije ostvario izborni cilj – dvocifreni procenat glasova,⁶ i čija se izborna i parlamentarna snaga od 2007. do 2012. više nego prepolovila (broj glasova,

[6] Lideri DSS-a ne očekuju samo „dvocifreni izborni rezultat“ (A. Popović, RTS, 4. 7. 2011) već i da budu „treća najznačajnija stranka bez koje nema formiranja nikakve vlade“. Za ovaj cilj bilo je potrebno oko 15% glasova, a DSS je osvojio duplo manje – nepunih 7%!

sa više od 667.000 osvojenih 2007, pada 2008. na oko 481.000, a 2012. na 273.000 glasova, odnosno broj mandata pada sa 47 na 30 i 21). No, *DS je na proteklim izborima apsolutni i nesporni izborni gubitnik u svakome pogledu*, a razmere izbornog poraza mogu da se kvalifikuju kao pravi debakl. Najpre, koalicija oko DS-a osvojila je oko 80.000 glasova manje od koalicije koju je okupio SNS. Zatim, DS nije uspeo da ostvari gotovo ništa od najavljivanih izbornih ciljeva. B. Tadić je uveravao birače kako „neće izgubiti izbore“ (*Politika*, 2. 12. 2011) jer je „DS najbolja stranka u Srbiji“ (*Blic*, 3. 2. 2012), a D. Mićunović je „poentirao“ porukom da neće dati vlast „sve dok se ne završimo ovaj posao i smestimo Srbiju u porodicu evropskih demokratskih naroda“ (*Blic*, 2. 2. 2012). I. Pavličić hoće ponovo da bude gradonačelnik Novog Sada, D. Đilas gradonačelnik Beograda, B. Pajtić vojvođanski premijer i, naravno, Tadić predsednik Srbije. Istovremeno šire strah od dolaska na vlast „najveće političke kukavice“ T. Nikolića (Saopštenje DS-a, 4. 2. 2012) i SNS-a: „Ne daj bože da sledeću vladu posle izbora formira SNS“, jer bi „Srbija u tom slučaju bila u vrlo nesigurnim rukama“ (B. Tadić, *Večernje novosti*, 16. 6. 2011; *Politika*, 2. 12. 2011). Posle izbora 2012. izborna snaga koalicije oko DS-a gotovo je prepolovljena u odnosu na 2008. godinu (nešto malo više od 863.000 glasova 2012. prema gotovo 1.600.000 glasova 2008), a parlamentarna snaga za trećinu smanjena (67 prema 102 mandata). Nosilac liste koalicije Za bolji život i njen predsednički kandidat B. Tadić izgubio je predsedničke izbore u drugom krugu od T. Nikolića za oko 70.000 glasova, ali i sa više od 700.000 glasova manje nego što je osvojio u izbornoj trci sa istim protivkandidatom u drugom krugu predsedničkih izbora 2008. godine. Najzad, mimo najava i očekivanja, koalicija oko DS-a ne uspeva ni da formira vladu - „strateški“ koalicioni partner DS-a, amnestiran „politikom pomirenja“ B. Tadića svih nepočinstava iz vremena S. Miloševića, zbog primamljivijih ponuda priklanja se koaliciji oko SNS-a, DS prelazi u opoziciju, a onda posle lokalnih izbora gubi već formiranu vlast u mnogim gradovima i lokalnim zajednicama, sa stalnim nasrtajima SNS-a i na rekonstituisanje pokrajinske vlasti u Vojvodini, Beogradu i tako dalje. A sa gubtkom vlasti, DS počinju da potresaju unutrašnji sukobi koji osetno slabe stranku.

Na sve ove nedoumice treba dodati još i to da se u našoj izbornoj praksi političke stranke sve ređe rešavaju da samostalno izlaze na izbore, da smo suočeni sa velikim brojem izbornih (i još većim brojem postizbornih) koalicija. Kojoj onda članici koalicije i u kojoj meri pripisati zasluge za izbornu pobjedu ili za izborni poraz? I kako ocenjivati izborne uspehe pojedinačnih političkih stranaka kada mnoge od njih nikada i nisu samostalno izlazile na izbore već uvek u okviru neke koalicije, a pri tome su još od izbora do izbora i menjali koalicione partnere!

Čini se da je ključ problema sa izbornim pobednicima, dobitnicima i gubitnicima u tome što se nedovoljno precizno, ne u izvornom, već u prenetom značenju, nedopustivo kolokvijalno koriste pojmovi „izborni pobednik“ i „izborni gubitnik“. Izborna pobjeda se često neopravdano poistovećuje sa izbornim uspehom, kao što se još neopravdanije izborni uspeh izjednača-

va sa izbornom pobedom, pa se sa takvim korišćenjem pojma susrećemo sa većim brojem izbornih „pobednika“!? A najčešće je, umesto „izbornog pobednika“, reč o izbornim i postizbornim dobitnicima. Rešenje bi moglo da bude upravo u striktnom razlikovanju izbornih pobednika, dobitnika i gubitnika i postizbornih dobitnika i gubitnika, kao i u jasnom definisanju kriterijuma procene izbornog i postizbornog uspeha i neuspeha. •

On election and post-election winners, gainers and losers

Abstract

The story on election winners seems to be simple - the winner is one who gets most votes. However, the conclusion about election winners becomes complicated when election gainers and losers are taken into consideration, i. e. when the question of winners and losers is considered from different aspects and not only from the aspect of the number of votes they win, when different parameters are taken into consideration - such as number of constituencies, the seats that are won, the proclaimed election goals, the results of previous elections, post-election combinations related to the formation of government and so on. In this paper the author underlines the examples of parties and coalitions that have taken part in several parliamentary election in Serbia recently in order to show that formal criteria - most votes - are not always enough to determine election winners and losers. In other words, those who win most votes can become election and post-election losers and the gainers could be called not those with most votes but those that take advantage of their modest election results in the best way possible.

Key words

Election(s), election participants, election goals, election results, election winners

Literatura

Prof. dr Dragan R. Simić,
mr Dragan Živojinović

Univerzitet u Beogradu
Fakultet političkih nauka

UDC 327"20"

Tukididom protiv procesora: zašto je strateško mišljenje važno i u 21. veku

„Može li onaj ko nije razmišljao o razdoblju Peloponeskih ratova i padu Atine misliti mudro i s dubokim uverenjem o današnjim međunarodnim temama.“

General Džordž K. Maršal [Iz govora državnog sekretara SAD Džordža Katleta Maršala na Univerzitetu Princeton, održanog 22. februara 1947. (nav. prema: Kaplan, 2003: 14)]

Sažetak

U ovom radu propituje se značaj strateškog mišljenja u svetu u kojem inflacija događaja i višak informacija znatno otežavaju mogućnost strateškog mišljenja. Rad se sastoji iz tri dela. U prvom delu autori se bave krizom strateškog mišljenja u međunarodnim odnosima posle hladnog rata. U drugom delu, na primeru Džordža Frosta Kenana i načina na koji je osmislio strategiju obuzdavanja, autori ukazuju na to koliki je značaj čitanja klasika strateškog mišljenja za osmišljavanje aktuelnih strategija i politika. U trećem delu rada govori se o korisnosti strateškog mišljenja danas.

Ključne reči

Strategije, strateško mišljenje, Sjedinjene Američke Države, Džordž Frost Kenan, strategija obuzdavanja, hladni rat

* Dragan R. Simić je redovni profesor na Fakultetu političkih nauka Univerziteta u Beogradu i rukovodilac Centra za studije Sjedinjenih Američkih Država na ovom fakultetu. Dragan Živojinović je asistent na Fakultetu političkih nauka Univerziteta u Beogradu i sekretar Centra za studije Sjedinjenih Američkih Država.

Tekst je rezultat rada na projektu „Politički identitet Srbije u regionalnom i globalnom kontekstu“, broj 179076, koji se realizuje u okviru Fakulteta političkih nauka Univerziteta u Beogradu, a finansira ga Ministarstvo prosvete i nauke Republike Srbije.

Uvod

Premda je teško osporiti tvrdnju da je, u najvećoj meri, svaka „strategija usmerena ka budućnosti“ (Strachan, 2011: 1281), prošlost i prošla zbivanja i dalje imaju važnu ulogu u strateškom mišljenju. Od vremena Tukidida i Peloponeskog rata, Klauzevica i Napoleonovih ratova ili Kenana i vremena hladnog rata promenilo se mnogo toga, pa ipak postoji, ako ništa drugo, barem nada da se neke stare pouke mogu primeniti ma koliko neke analogije bile pogrešne a okolnosti drugačije.

Iako nema sumnje da živimo u interesantnom dobu kome je teško sagledati ne samo tok već i konačan izgled, to naravno ne znači da se generacije pre nas nisu nalazile u sličnoj situaciji. Naprotiv. Strateško mišljenje nas upravo i uči da je sve ono što se događa danas, u stvari, na ovaj ili onaj način, bilo prisutno u prošlosti. Pokušaćemo da objasnimo zašto je i u vremenu koje dolazi važno čitati klasike strateške misli. Saznanje o tome da su se vekovima i hiljadama godina ranije neki drugi ljudi nalazili u istoj situaciji, može da pomogne da mapa sveta posle hladnog rata bude bar malo jasnija, upotrebljivija i funkcionalnija.

Kriza strateškog mišljenja u međunarodnim odnosima posle hladnog rata

„Kristalna kugla strateškog mišljenja“ u svetu prilično je zamagljena. Čini se da pogled u budućnost i pokušaj da se barem delimično predvide konture sveta u kojem ćemo živeti nikada nisu bili teži. Razlozi za tako nešto više su nego očigledni: počev od dosad nezabeležene globalne povezanosti, informatičke revolucije, vesti koje se emituju 24 sata dnevno, 365 dana u godini, do procesa duboke transformacije međunarodnog sistema kao najšireg okvira u kojem deluju subjekti međunarodnih odnosa,

a koja se pre svega očitava kroz proces pomeranja moći (*power shift*) sa Zapada na Istok, ali i sa nivoa država ka drugim akterima međunarodnih odnosa (Nye, 2011: xv). Pomenuti faktori uralili su na to da bilo kakav pokušaj da se jednim pogledom obuhvate najznačajnije determinante međunarodnih odnosa i sve to stavi u jedan relativno kratak, koherentan i jasan dokument (kakav strategija po definiciji mora biti) izgleda kao frustrirajuće težak posao.

Na primer, čak ni Sjedinjene Američke Države, gde je velikom broju ljudi posao da misli strateški, nisu uspele da osmisle jednu posthladnoratovsku veliku strategiju koja bi vodila njihovu spoljnu i bezbednosnu politiku na način na koji je to činila strategija obuzdavanja u doba hladnog rata (Chollet i Goldgeier, 2008). Istina, postojale su strategije nacionalne bezbednosti, važan dokument koji po slovu „Goldvoter–Nikols“ zakona iz 1986. svaki američki predsednik mora da obnaroduje, ali bi one izdržavale probu vremena taman toliko koliko je trajao predsednički mandat, ponekad čak i kraće. Tako od „novog svetskog poretka“ Džordža Herberta Vokera Buša (George Herbert Walker Bush), preko „strategije angažovanja i širenja“ Bila Klintonu (Bill Clinton), pa sve do „strategije preemtivnog (preduhitrujućeg), tačnije preventivnog rata“ Džordža Vokera Buša (George Walker Bush), Amerika je lutala u svom traganju za jednom sveobuhvatnom velikom strategijom. Štaviše, može se reći da i danas luta, jer se jedna pragmatična spoljna politika, kakvu vodi sadašnji američki predsednik Baraka Obama (Barack Obama), prosto opire bilo kakvom uopštavanju, a bez toga nema strateškog mišljenja (Kaufman, 2012: 11–28; Simić, 2009b: 73–84). Obamina strategija nacionalne bezbednosti od 27. maja 2010. jasan je primer dokumenta sa toliko detalja i različitih pravaca da je gotovo na ivici da prestane da bude strateški dokument.

Slična situacija je i u Kini, zemlji koja svakako baštini jednu od najdužih tradicija u oblasti strateškog mišljenja. Takođe, Evropska unija nije u stanju da ažurira svoju strategiju bezbednosti iz 2003, iako je u poslednjih deset godina doživela više promena, od kojih su proširenje na trinaest novih država članica (1. jula 2013. Republika Hrvatska je postala dvadeset osma članica Evropske unije), stupanje na snagu odredbi Lisabonskog sporazuma, te aktuelna ekonomska kriza – svakako tri najznačajnije.

Razlozi za ovakvu krizu strateškog mišljenja posle hladnog rata mnogobrojni su i za jedno ozbiljnije razmatranje svakako treba više prostora nego što format ovog rada to dozvoljava, ali naglasimo samo da se i svet nauke o međunarodnim odnosima, pa tako i strateškog mišljenja, pored već pomenutih razloga, pomalo pretvorio u *traganje za trivijom*, kako je to svojevremeno nazvao poznati američki novinar i spoljnopolitički komentator Dejvid Halberstam (nav. prema: Chollet i Goldgeier, 2008: 316). Uverenje da je „svaki dan zapravo borba za glasače“ u znatnoj meri otežava bilo kakvu politiku u kojoj se nešto planira na duže staze. Takođe, u svetu posle hladnog rata taktika i kratkoročni ciljevi i interesi u velikom broju slučajeva prevladavaju nad strategijom i strateškim mišljenjem.

Džordž Frost Kenan i sazrevanje jedne ideje - od Gibona do strategije obuzdavanja

Međutim, nasuprot posthladnoratovskom periodu, druga polovina dvadesetog veka predstavljala je, prema mnogima, jedno od najpovoljnijih razdoblja za razvoj strateškog mišljenja. Među mnogobrojnim stratezima čija su dela ostavila traga kako na teoriju, tako i na praksu međunarodnih odnosa izdvaja se veliki američki teoretičar i diplomata Džordž Frost Kenan (George Frost Kennan, 1904–2005). Tokom duge i uspešne karijere Kenan je napisao brojne tekstove, ali ono po čemu će svakako ostati upamćen jesu dva njegova rada iz druge polovine četrdesetih godina prošlog veka. Prvi je „Dugački telegram“, koji je Kenan izdiktirao i poslao tadašnjem državnom sekretaru SAD iz američke ambasade u Moskvi 22. februara 1946, a drugi je članak „Izvori sovjetskog ponašanja“, koji je pod pseudonimom „X“ objavio naredne godine u julskom broju poznatog časopisa *Foreign Affairs*.¹ Iako su ova dva teksta ključna za razumevanje američke politike prema Sovjetskom Savezu u vreme hladnog rata, najvažnije ideje koje su u njima izložene zapravo su nastajale u godinama pre toga.

Kako u svojim memoarima piše Kenan, sve je zapravo počelo u nedelju, 17. juna 1940: „petosatno putovanje preko okupirane Holandije, u mrtvim nedeljnim jutarnjim satima bilo je zaista vrlo tužno. Kiša je još uvek padala; gradovi su bili pusti; čovjeku se nekako činilo kao da su svet napustili svi osim krava. Čitao sam nemačke novine, tmurno razmišljao o propagandnim frazama o 'besmislenom otporu' i zaključivao da ako u ovom ratu ima ičega što za mene ima smisla, onda je to otpor koji je izazvao one ruševine u Roterdamu [grad je stradao u nacističkom napadu – *prim. aut.*]“ (Kenan, 1970: 93). Usred tog haosa, Kenan počinje da proučava nemačku okupacionu politiku. Smatrajući je temom koja može pružiti odgovor na pitanje da li nacisti uspeti da uspostave dominaciju nad Evropom, on je rezultate tih istraživanja slao u Vašington u formi izveštaja, za koje će kasnije saznati da ih niko nije ni čitao. Međutim, uprkos tome, oni su veoma važni za sazrevanje jedne ideje. Reč je, naime, o ideji obuzdavanja.

Naime, Kenan tvrdi kako ga bavljenje ovim pitanjima navelo na „... neočekivan, ali značajan zaključak. Radilo se o tome da će se nacisti, čak i u slučaju potpune vojne pobede, svejedno suočiti s jednim u osnovi nerešivim problemom u političkoj organizaciji i kontroli drugih naroda i kontinenata. Taj se zaključak zasnivao na tome da nacistička ideologija, koja polazi isključivo od glorifikacije navodnih vrlina samog nemačkog naroda, nema nikakve pojmljive privlačnosti za ljude, najposle mlade ljude, izvan same Nemačke; da je ona zapravo, nepogodna kao politička osnova čak i za marionetske vlade postavljene na podsticaj Nemaca i sastavljene od ljudi koji su subjektivno sasvim spremni priznati nemačko vođstvo“ (Kenan, 1970: 93). Prema priznanju samog Kenana, ta ideja mu je sinula na

[1] Više o „Dugačkom telegramu“ u: Gaddis, 2011: 201–222; više o tekstu „Izvori sovjetskog ponašanja“ u: Gaddis, 2011: 249–275.

putovanju za Holandiju u junu 1940, dok je u vozu slušao razgovor „između jednog nemačkog naciste, poslovnog čoveka i jednog Holandanina, koji je slučajno bio inteligentan čovek [...] Holandanin je govorio Nemcu o holandskoj tradiciji i građanskom konzervativizmu Holandije, te je sa žaljenjem isticao kako će biti teško holandsku omladinu, koja se može uzdati samo u svoju malu zemlju i ne može težiti velikim osvajanjima, navesti na nacionalsocijalizam. Kad je voz počeo ulaziti u Hag, nisam se mogao suzdržati a da Holandaninu ne kažem kako će mu zaista biti vlaški teško da stvori holandski nacionalsocijalistički pokret: jer će ili biti istinski holandski, u slučaju čega će biti samo neuspešna konkurencija nemačkom pokretu, ili će biti pangermanski, a tada će pristalice, umesto da budu superiorni Holandani, postati samo inferiorni Nemci“ (Kenan, 1970: 93).

Važnost ove epizode je ogromna jer je, prema Kenanovim rečima, „taj zaključak [...] značajno delovao, kasnije, na moju ocenu izgleda sovjetskih lidera da postignu politički uspeh u svojim naporima da preuzmu ulogu imperijalne sile koja dominira i upravlja drugim državama, osobito u Istočnoj Evropi. Meni se činilo da bi se taj problem mogao u nekim slučajevima rešiti kad je potčinjena nacija mnogo manja od vladajuće ili kad je geografski smeštena da je donkihotovska i sama pomisao na ikakvu stvarnu i potpunu nezavisnost. Ali kad se radi o većim narodima, koji se nalaze na izvesnoj udaljenosti od takozvane matične države, mogla bi odlučiti ona ista stvarnost koja je remetila Hitlerove napore da učvrsti svoju vlast nad okupiranom Evropom. Istina, sovjetski su rukovodioci, nasuprot nacistima, raspolagali ideologijom koja je po svojim pretenzijama bila univerzalna, pa su stoga barem teoretski imali mogućnost da se nametnu drugim narodima. Iz tog razloga, da se ta stvarnost u punoj meri odnosi i na Sovjetski Savez, nisam neposredno nakon rata uočio tako jasno kao kasnije, kad se pokazalo očiglednim da nacionalizam, a ne komunizam, postaje dominantna politička snaga u celom komunističkom svetu. No, počevši od tog istraživanja nemačkih okupacionih problema 1939–1941, *morao sam sve više priznati kako u savremenom svetu i dalje s nesmanjenom vrednošću važi ona Gibonova tvrdnja da 'nema ničega neprirodnijeg nego što je to pokušaj da se daleke provincije drže u pokornosti'*“ (Kenan, 1970: 94; *istakli aut.*).² Ovaj deo memoara Kenan završava sledećim rečima: „Iz toga je u meni rastao osećaj da se čovek ne mora previše bojati onih što žude za svetskim gospodarenjem. Nema naroda dovoljno velikog da bi uspostavio svoju hegemoniju nad svetom. Postoje prirodne prepreke koje ne dopuštaju da ikakva sila zastalno drži pod svojom dominacijom područja u kojima ne može stacionirati vojsku i policiju, ili koja ne može barem zakriliti vlastitim trupama izbliza“ (Kenan, 1970: 94).

Ova važna epizoda iz Kenanovog života i samog nastanka strategije obuzdavanja tek nedavno je dobila svoj nastavak. Naime, u 2011. objavljenom

[2] Ovde se misli na čuvenog britanskog istoričara iz 18. veka Edvarda Gibona i njegovo višetomno delo *Opadanje i propast Rimskog Carstva*. Skraćeno izdanje ovog dela dostupno je i na srpskom jeziku (Gibon, 2007).

i dugo očekivanoj biografiji Džordža Frosta Kenana, koju je kao njegov zvanični biograf napisao poznati historičar sa Univerziteta Jejl Džon Luis Gedis, u poglavlju koje nosi naslov „Obrazovanje iz velike strategije“, vrlo plastično je opisan nastanak strategije obuzdavanja (Gaddis, 2011: 225–248). Naime, posle slanja „Dugačkog telegrama“ Kenan je postao toliko slavan u američkom spoljopolitičkom establišmentu da je mnogima postalo jasno da ono što Kenan piše zapravo predstavlja način na koji treba posmatrati Sovjetski Savez. Ipak, konstantno bolešljiv i već pomalo umoran od života u Moskvi, Kenan je tražio način da se što pre vrati u Sjedinjene Države. Stejt department se nije tome protivio, ali je budući američki ambasador u Sovjetskom Savezu, general Volter Bedel Smit (Walter Bedell Smith) molio Kenana da ostane barem do jula (u pitanju je 1946. godina) kako bi mu pomogao, barem u početku, da se prilagodi na život u sovjetskoj prestonici i da bi mu preneo svoje znanje o sovjetskoj politici (Gaddis, 2011: 230). No srećom po Kenana, Elbridž Darbrou (Elbridge Durbrow), čovek koji je trebao da ga zameni na poziciji u Moskvi, na jednom prijemu uz Vašingtonu susreo se sa generalom Alfredom M. Grunterom (Alfred M. Gruenther), novopostavljenim zamenikom komandanta tek osnovanog Nacionalnog ratnog koledža, i u razgovoru sa njim saznao da bi rado angažovali predavača koji poznaje Sovjetski Savez. Darbrouu je bilo jasno da bi se to svidelo Kenanu i u pismima koje mu je slao upoznao ga je sa svim detaljima ponude (Gaddis, 2011: 231). Njegov glavni posao bio bi da „osmisli kurikulum i drži predavanja u prvoj školi za veliku strategiju koja je ikada postojala u Sjedinjenim Američkim Državama“ (Gaddis, 2011: 231). Dakle, veza između rata i politike (što je „nesvodivo jezgro“ strateškog mišljenja) morala se izučavati i Sjedinjene Države „više nisu bile zemlja koja je sebi mogla da dozvoli razdvajanje vojnih operacija i političkih ciljeva“ (Gaddis, 2011: 231). Budući da je nastava na Nacionalnom ratnom koledžu trebalo da počne u septembru (bilo je predviđeno da kurseve pohađaju „službenici srednjeg ranga spoljopolitičke službe, te oficiri mornarice i vazduhoplovstva“; Gaddis, 2011: 231), Kenan je već krajem aprila 1946. krenuo za Sjedinjene Države. Kad je stigao u Vašington i „počeo da osmišljava kurs o velikoj strategiji u leto 1946, Kenan je bio prinuđen da krene od nule“ (Gaddis, 2011: 233). Iako mu je prilikom osmišljavanja kurikuluma dosta pomogao zbornik radova *Tvorci moderne strategije*,³ objavljen za vreme Drugog svetskog rata, koji je priredio Edvard Mid Erl, Kenan je naročitu pažnju obratio na promenjene okolnosti u međunarodnim odnosima, odnosno pojavu nuklearnog oružja. Rad koji mu je u ovom smislu otvorio oči bila je knjiga *Apsolutno oružje: atomska sila i svetski poredak* Bernarda Brodija (Brodie, 1946), koja je izašla iz štampe u junu 1946. godine.

Pregledajući Kenanove beleške iz vremena pripreme kursa o velikim strategijama, Gedis je došao do neprocenjivo vrednih dokaza o tome kako

[3] Knjiga se pojavila 1943. u SAD, dok je naš prevod objavljen nešto kasnije (Erl, 1952). O okolnostima nastanka ovog dela i počecima strateškog mišljenja u Sjedinjenim Državama videti više u: Ekbladh, 2011.

je zapravo nastala strategija obuzdavanja. Tako, pročitavši Brodijevu knjigu, Kenan zaključuje da „stvarni značaj atomskog oružja [...] ne leži u potrebi da se ojačaju međunarodne ustanove već u shvatanju da 'ako želimo da izbegnemo uzajamno uništenje, moramo da se vratimo strateškom političkom mišljenju 18. veka'“ (Gaddis, 2011: 234). Prihvativši Brodijev stav da je „najbolji način da se izbegne atomski rat“ zapravo „da se izbegne rat“ (Gaddis, 2011: 233), Kenan se vraća knjizi *Tvorci moderne strategije*, odnosno obraća pažnju na „eseje o dvojici velikih postnapoleonskih stratega koji su takođe iznova promišljali svoje radove u vreme posle totalnog rata“ (Gaddis, 2011: 234). U prvom slučaju, reč je o osvrtu trojice istoričara (Krejna Brintona, Gordona Krejga i Feliksa Gilberta) (Crane Brinton, Gordon Craig, Felix Gilbert) na delo poznatog švajcarskog stratega Antoan-Anrija Žominija (Antoine-Henry Jomini). Rečenica koja je Kenanu privukla pažnju odnosila se na stav da središnji problem u ratovanju određuju „tačne linije operacija, koje ostavljaju neprijatelju šansu da se povuče ili da prihvati borbu pod uslovima koji mu ne donose prednost“ (Gaddis, 2011: 234). Pouka koja se iz ove rečenice mogla izvući za Sjedinjene Države i njihovu politiku u tom trenutku bila je da „naš [misli se na SAD - *prim. aut.*] zadatak da planiramo i sprovedemo naše strateško raspoređivanje na takav način da nateramo sovjetsku vladu ili da prihvati borbu pod okolnostima koje im ne donose prednost (što oni nikada neće uraditi) ili da se povuče. Na ovaj način mi možemo obuzdavati sovjetsku moć dok god se Rusi ne umore od ove igre“ (Gaddis, 2011: 235; *istakli aut.*). Prema Gedisovim rečima, iako ta beleška nije datirana, „izgleda da je to prvi put da je Kenan upotrebio - u geopolitičkom kontekstu - reč koja će postati vezana za njegovo ime“ (Gaddis, 2011: 235; *istakli aut.*).

Ipak, samog Kenana više je impresionirao esej Hansa Rotfelsa o generalu Karlu fon Klauzevicu, a naročito stav pruskog stratega u kome se naglašava značaj „psihološkog razoružanja protivnika“, odnosno „pronalaženje tačke u kojoj protivnik shvata da je pobeda ili malo verovatna ili da je preskupa“ (Gaddis, 2011: 235). Tajna je u tome da se kod neprijatelja pronađe tačka u kojoj „minimalni pritisak može proizvesti maksimalan rezultat“ (Gaddis, 2011: 235). Napoleonovo iskustvo iz invazije na Rusiju 1812. bilo je ono na čemu su i Žomini i Klauzevic (boreći se na ruskoj strani) naučili da ofanziva ima tačku u kojoj kulminira i posle koje „neprijatelj može samo da se okrene odbrani bez prednosti koje ona donosi“ (Gaddis, 2011: 235). Dakle, teret se prebacuje na protivnika i izbegava se totalno uništenje, što je pretnja koja visi nad glavom kako u vreme Napoleonovih ratova i masovne upotrebe artiljerije, tako i vek i po kasnije, u vreme hladnog rata i nuklearnog naoružanja.

Ukratko, od vremena putovanja vozom u okupiranoj Holandiji i prisećanja na Gibonove reči o nemogućnosti da imperije kontrolišu daleke provincije, pa do osmišljavanja strategije koja će narednih pola veka biti jedan od aksioma američke spoljne i bezbednosne politike bilo je potrebno svega nekoliko godina. Stare ideje i dela klasika strateškog mišljenja

ponudili su rešenja i za nove okolnosti, i još jednom se potvrdila istinitost one Najeve dosetke da se „lek za pogrešno razumevanje istorije ne sastoji u tome da se čita manje već da se čita više“ (Nye i Welch, 2011: 21).

Zašto je važno misliti strateški i u 21. veku?

Uprkos optimističnim procenama da će kraj hladnog rata zapravo značiti i kraj ratova, a prema nekima i „kraj istorije“ kao takve, sve ono što se dešavalo u poslednjih dvadesetak godina ne znači da su pitanja na koja strategije i stratezi mogu dati odgovore zapravo nestala. Iako su okolnosti u velikoj meri promenjene, u znatnom broju slučajeva i nabolje, temeljna pitanja ljudske prirode, odnosa između velikih sila, interesa i borbe za moć, ostaju ista ili slična kao u vreme Tukidida ili Polibija. Odnosi između Sjedinjenih Američkih Država kao vodeće sile našeg vremena i Narodne Republike Kine kao najmoćnijeg izazivača američkoj prevlasti u svetskim poslovima, na primer, u mnogim aspektima podsećaju na odnose Atine i Sparte iz vremena Peloponeskog rata. Profesor Grejam Alison (Graham Allison) sa Univerziteta Harvard upozorava nas da je pitanje „da li Kina i Sjedinjene Države mogu izbeći Tukididovu klopku“ zapravo „ključno pitanje globalnog poretka u decenijama koje dolaze“ (Allison, 2012). Naime, podsećajući nas na Tukididovu opasku o tome kako je strah Sparte od narasle moći Atine zapravo bio najvažniji uzrok rata između dve najmoćnije sile tadašnjeg sveta, Alison nas podseća da se zapravo najveća opasnost za svetski mir javlja onda kad se sila u opadanju i sila u usponu izjednače u moći (Allison, 2012). U tom smislu, navodi da se „od 1500. naovamo u 11 od 15 slučajeva u kojima je sila u usponu izazivala vladajuću silu dogodio rat“ (Allison, 2012). Prema njegovom mišljenju, „ulazak dive takvih proporcija na scenu ne može proći bez posledica“⁴ (Allison, 2012).

Ipak, uprkos poraznoj statistici koju iznosi Alison, kada bi najvažniji politički akteri u dve najmoćnije države današnjeg sveta pažljivo iščitali Tukidida i njegov *Peloponeski rat* ili pak dela ključnih stratega iz vremena hladnog rata, čini nam se bi sukob bio manje mogućan, to jest manje verovatan. Kao i u svakom drugom pitanju, pažljivije čitanje ostavlja prostora za nijanse i za još jedno razmišljanje pre nego „što instinkti prorade a razum učiti“. Na sličan način, u strategijama i strateškom mišljenju mogu se pronaći rešenja ili barem korisni saveti za mnoga goruća svetska pitanja danas, poput onih koja se tiču širenja nuklearnog naoružanja i oružja za masovno uništavanje uopšte, klimatskih promena, ekonomske krize i njenih posledica, napetosti između suvereniteta država i pitanja ljudskih prava.

Jer uprkos tome što je, kako smo videli, „traganje za trivijom“ jedna od ključnih odlika sveta posle hladnog rata, ne treba zaboraviti čuveni odgovor američkog državnog sekretara Džordža Katleta Maršala

[4] Misli se na NR Kinu.

prvom načelniku tek osnovanog odeljenja za političko planiranje u Stejt departmentu Džordžu Frostu Kenanu. Naime, „kada je pitao svog novog šefa za savet šta treba da radi, Maršal je izrekao rečenicu koja će ostati zapamćena: 'Izbegni triviju'“ (Thompson, 2009: 70). U svetu u kojem živimo, kao i u vremenima koja su prethodila ovom našem, to ostaje sama suština strateškog mišljenja. •

Thucydides vs. Processor: Why is Strategic Thinking Significant in the 21st Century as Well

Abstract

This paper examines the significance of strategic thinking in a world in which the inflation of events and the surplus of information makes this thinking harder. It consists of three parts: in the first one the authors reflect on the crisis of strategic thinking in the international relations after the Cold War; the second part uses the example of George Frost Kennan and the way he had developed the strategy of containment towards the Soviet Union, to point at the importance of reading the classic authors of strategic thinking for the development of new strategies and policies. The third part of the paper deals with the usefulness of the strategic thinking today.

Key words

Strategy, Strategic thinking; United States; George Frost Kennan; Strategy of Containment

Literatura

- Allison, Graham (21. 8. 2012). „Thucydides’s trap has been sprung in the Pacific“, *The Financial Times*, <http://www.ft.com/cms/s/0/5d695b5a-ead3-11e1-984b-00144feab49a.html#axzz2XPY2r4cr> (datum posete: 21. 8. 2012).
- Brodie, Bernard (ed.) (1946). *The Absolute Weapon*, New York: Harcourt Brace.
- Chollet, Derek i Goldgeier, James (2008). *America between the Wars - from 11/9 to 9/11*, New York: PublicAffairs.
- Gaddis, John Lewis (2011). *George F. Kennan: An American Life*. New York: Penguin Press.
- Gibon, Edvard (2007). *Opadanje i propast Rimskog carstva*, prevela Gordana Vučićević, Beograd: Dosije, Službeni list.
- Eklbladh, David (2011). „Present at the Creation: Edward Mead Earle and the Depression-Era Origins of Security Studies“, *International Security*, Vol. 36, No. 3 (Winter 2011/2012), pp. 107-141.
- Erl, Edvard Mid (prir.) (1952). *Tvorci moderne strategije*, preveo Zdenko Aljančić, Beograd: Vojno delo.
- Kaplan, Robert D. (2003). *Ratnička politika*, prevela Vesna Arsovski, Zagreb: Epifanija.
- Kaufman, Stuart J. (2012). „U.S. National Security Strategy from Bush to Obama“, *National Security under the Obama Administration*, eds Bahram M. Rajaei and Mark J. Miller, London: Palgrave MacMilan, pp. 11-28.

- Kennan, George Frost (1970). *Memoari: 1925-1950*, preveo Omer Lakomica, Rijeka: „Otokar Keršovani“.
- Nye, Joseph S. Jr. (2011). *The Future of Power*. New York: Publis Affairs.
- Nye, Joseph S. Jr. i Welch, David A. (2011). *Understanding Global Conflict and Cooperation*, 8th ed., Boston: Longman.
- Simić, Dragan R. (2009a). *Svetska politika*, Beograd: Fakultet političkih nauka, Čigoja štampa.
- Simić, Dragan R. (2009b). „Američko strateško mišljenje na početku 21. veka“, *Međunarodna politika*, br. 1133 (januar-mart), str. 73-84.
- Strachan, Hew (2011). „Strategy and Contingency“, *International Affairs*, Vol. 87, No. 6, pp. 1281-1296.
- Thompson, Nicholas, (2009). *The Hawk and the Dove: Paul Nitze, George Kennan and the History of the Cold War*, New York: Henry Holt and Company.

UDC 321.7:316.774

Komunikativni kapitalizam - komunikacija bez komunikativnosti

Sažetak

Zbog sve većeg značaja informacija i medija, savremena demokratija se sve učestalije označava kao „medijska“, odnosno kao „demokratija publike“ i „komunikativni kapitalizam“ koji potiskuju „partijsku“ demokratiju. Cilj je da se politika učini zanimljivom i zabavnom. Reč je o istovremenom procesu politizacije na političkoj periferiji i depolitizacije temelja politike, što vodi stvaranju novog modela političke komunikacije, odnosno „postpolitike“. „Nova politika“ se sve više vodi izvan parlamenta. Ona je personalizovana i nije fokusirana na ideologije, već na konkretna pitanja. Političari su ranije predstavljali javnost. Sada predstavljaju sebe. To vodi ka „demokratiji bez građana“. To znači da je jedan od razloga za krizu političkog legitimiteta prevaga medijske politike jer ona čini odnose između predstavnika i predstavljenih još posrednijim. Dakle, moć se izmešta iz parlamenta i koncentriše se u rukama specijalizovanih agencija koje su neizabrane i nereprezentativne, u istoj meri kao što multinacionalne korporacije poseduju „moć bez odgovornosti“.

Ključne reči

Komunikativni kapitalizam, demokratija publike, medijalizovana politika, hype, komodifikacija politike, partijska demokratija, postpolitika, re-prezentacija reprezentacije, scenario Panglos, scenario Pandora, scenario Džeferson

* Autor je doktor političkih nauka, novinar.

Uvod

Skovano je mnoštvo naziva za ovaj novi, postmoderni vid demokratije: mediokratija (*mediocracy*), vlada spektakla (*government by spectacle*), plebiscitarna demokratija, demokratija gledalaca (*spectator democracy*), telekratija (prevaga televizijskih i ostalih audiovizuelnih sadržaja kojima se potiskuju ključni principi demokratskog društva - *telecracy against democracy*), informacione politike, PR demokratija (*public relations democracy*), mobokratija (*mobocracy*), *drama democracy*, demokratija fanova (*fan democracy*), blokbuster demokratija (*blockbuster democracy*) (Beus, 2011: 19). Din (Dean) ovaj model naziva „komunikativnim kapitalizmom“ (*communicative capitalism*) nasuprot tradicionalnoj odrednici industrijskog kapitalizma, koji polazi od toga da je tržište mesto demokratskih aspiracija, odnosno mehanizam pomoću koga se manifestuje volja demosa (Dean, 2008: 104).

Dakle, „partijsku“ demokratiju sve više potiskuje „medijska“ demokratija. Na delu je „press politika“, „medijska politika“, „posredovana politika“. U drugoj polovini 20. veka promenila se uloga medija - od izveštavanja o politici ka aktivnom učeću u političkim procesima, naročito u vreme izbora. Sve je veća zavisnost političara i birača od medija. Mediji, po rečima Blamlera i Gureviča (Blumler and Gurevitch), postaju centri nove politike. Međutim, ta, na prvi pogled, važnost medija proizlazi pre svega iz njihovih tehnoloških karakteristika koje koriste, u prvom redu, političari i krupni biznis za brzo prenošenja poruka i uticaja na građane, odnosno potrošače. No, to ne znači da mediji imaju moć sami po sebi, već da njihov značaj upravo određuju pomenuti centri moći u društvu.

1. Komunikativni kapitalizam

Postavlja se pitanje ko je kriv za sve manju zainteresovanost građana za izbore, mediji ili političari? Koren krize, prema mišljenju Blamlera i Gureviča, jeste sistemski, odnosno nalazi se u samoj strukturi i

funkcionisanju savremenog političko-komunikacionog sistema (Blumler i Gurevitch, 1995: 4).

Komercijalni mediji, prema Holmsu (Holmes), privikavaju, odnosno obučavaju konzumente na pasivno prihvatanje poruka, cinizam, individualistički oportunistički i refleksi konzumerizma. Nekadašnja funkcija političkih partija zamenjena je PR formulom telegeničkih kandidata koji izgovaraju poruku oblikovanu na osnovu statističkih istraživanja i fokus grupa. Nestaje lokalna debata i iskustvo članstva u partijama na nižim, lokalnim nivoima. Demokratiju treba da kultivišu javne institucije. Potreban je suptilan balans između države i civilnog društva. Međutim, industrija kulture, obrazovanja i medija preko noći se privatizuje, čime se ugrožava demokratija.

Tokom šezdesetih godina 20. veka, u vreme hladnog rata, odgovor na bezbednosnu paniku i rigidnost vlada bili su spontanost, anarhija, oslobođanje seksualnosti. Sada kampanja „Make poverty history“ zasenjuje samite G8. Organizuju se razni rok koncerti i slične manifestacije. „Međutim, reč je o formatiranom ponašanju. Ljudi dolaze na te događaje, ali ne nauče skoro ništa o tome kako da promene svoje svakodnevne živote. Sve te strategije je apsorbovao kapitalizam“, smatra Holms (nav. prema: Boler, 2008: 433).

U knjizi *Development as Colonialism (Razvoj kao kolonijalizam)* Edvard Goldsmit (Edward Goldsmith) tvrdi da je novi korporativni kolonijalizam još suroviji i ciničniji. Vratila se retorika: „dobri momci protiv loših“. Teroristi su u toj ulozi zamenili komuniste (nav. prema: McPhail, 2006: 2).

Tvrdi se da TV nudi ljudima ono što oni žele. Međutim, problem sa ovom jednačinom jeste način na koji tretira komercijalne izbore kao paradigmatičnu formu izbora samih po sebi. Tržište nije sistem, odnosno mehanizam za određivanje političkih ishoda – bez obzira na to što se političke kampanje ne razlikuju od reklamiranja ili marketinških kampanja.

Sve je uvreženije mišljenje da je komunikacija samu sebe odvojila od političkih ideala pripadanja i povezanosti i danas funkcioniše pre svega u ekonomskoj formi. Drugim rečima, komunikativna razmena, a ne osnovna pitanja demokratske politike, ključni je element kapitalističke produkcije.

U osnovi komunikacije je poruka i odgovor na nju. Međutim, komunikativni kapitalizam to menja. Poruke su doprinos sadržaju koji cirkuliše, a ne akcije čiji je cilj da izazovu odgovore. Drugim rečima, prometna vrednost poruka postaje važnija od njihove upotrebne vrednosti. Stoga poruka nije više primarno sadržaj koji se upućuje od pošiljaoca ka primaocu. Nevezana za kontekst delovanja, poruka je jednostavno deo cirkulacije toka podataka. Njen konkretni sadržaj je nebitan. Pošiljalac je nevažan. Nevažan je i primalac. Nije važna ni potreba da se odgovori. Jedino je važan protok. Svaki pojedinačni doprinos manje je bitan od samog protoka. Što je više mišljenja ili komentara, svaki od njih ima manje uticaja. Stoga, komunikacija funkcioniše tako što stvara svoju negaciju. Ili, kako bi rekao Agamben, komunikacija otežava komunikaciju (nav. prema: Dean, 2008: 107).

Komunikacija u komunikativnom kapitalizmu nije, kako je tvrdio Habermas, usmerena ka razumevanju. Prema njegovom modelu komunikacione akcije, upotrebnost vrednost poruke zavisi od njene orijentacije (Habermas, 1984).

Naglasak se sa poruke pomera ka doprinosu, ili, kako ističe Klej Širki (Clay Shirkey), različitost plus sloboda izbora daje nejednakost, a što je veća različitost to je veća nejednakost (nav. prema: Dean, 2008: 108). Žižek ukazuje na lažni aktivizam ili „interpasivnost“, tačnije, da stvaranje fetiša aktivnosti ima za cilj da spreči bilo kakvu akciju.

Za ovu analizu značajno je pomenuti i pojam „nultih institucija“ koji je uveo Klod Levi Stros (Claude Lévi-Strauss). One su prazni „označivači“. Ne određuju značenje, ali umesto toga označavaju njegovo prisustvo. To je institucija bez pozitivne funkcije – sve što čini jeste označavanje institucionalnosti kao takve (nasuprot haosu). Ovaj koncept pomaže da se objasni kako ljudi sa radikalno drugačijim opisom njihove kolektivnosti, ipak, doživljavaju sebe kao deo istog plemena. Žižek dodaje da nacionalne i seksualne razlike funkcionišu kao nulte institucije (Žižek, 1997: 21).

2. Demokratija publike

Demokratija publike (*audience democracy*) počinje sa liberalnim principima demokratije. Kako ističe Bojs (Beus), ona istražuje transformaciju tih principa u istorijskom nizu – prelaza od parlamentarizma nakon buržoaskih revolucija u SAD, Holandiji i Francuskoj ka demokratiji publike na Zapadu nakon okončanja hladnog rata i trećeg talasa demokratizacije, preko dugog interludijuma „partijske“ demokratije (Beus, 2011: 19-20). Personalizacija je jedna od ključnih komponenti „demokratije publike“.

Pojam „demokratija publike“ uveo je Bernard Manin u nastojanju da teorijski konceptualizuje prelaz sa tradicionalne, *partijske demokratije*. U demokratiji publike personalitet je važniji od partija, nastup, performansa od programa, a autentičnost od kompetentnosti. Maninov pojam „demokratija publike“ na tragu je Edelmanovog pojma simboličke politike (Edelman, 1985). Maninova teorija iskazuje trend opadanja sukoba i značaja ideologije u nacionalnoj državi i početka stvaranja strategije javnog nastupa autsajdera – gubitnika i insajdera – pobednika na konkurentskom medijskom tržištu (Manin: 1997: 235).

U ovom tipu demokratije građani razmišljaju, prema Bojsu, „retrospektivno“, odnosno pitaju se šta su političari uradili za njih od prošlih izbora, da li su ispunili svoja obećanja. „Čini se da su građani manje suvereni kao birači nego kao potrošači, jer njihove sklonosti i zahtevi za javnim dobrima nisu fiksni. Njihove sklonosti su strateški ishod delovanja političara koji određuju kriterijume javnog izbora mehanizama za javno ubeđivanje i debatu“ (Beus, 2011: 21).

S obzirom na to da ovde nestaje, odnosno da se ruši analogija između političke i tržišne konkurencije, nadmetanja, Manin predlaže da se Šumpeterova tržišna metafora o demokratskom elitizmu (1942) zameni

metaforom pozorišta. Predstavnici naroda su performatori, izvođači koji kreiraju i prodaju politiku. Izborne jedinice, odnosno birači su gledaoci, a novinari prikazivači, recenzenti (Manin: 1997: 226). Maninova teorija je, međutim, kako ističe Bojs, elitistička kao i Šumpeterova (Beus, 2011: 22-24).

Maninova teorija „medijske slabosti, malaksalosti“ (*malaise*) polazi od toga da postoji kauzalna veza između negativnog portretisanja politike i političara i negativne političke kampanje, s jedne strane, i političkog cinizma javnosti, s druge. Negativne političke kampanje, koje uključuju senzacije i skandale, svakako više privlače publiku nego ozbiljne analize, koje su većem delu publike sterilne i nezanimljive. U takvoj situaciji, građani su sve uvereniji da njihov pojedinačni glas na izborima ne može suštinski skoro ništa da promeni i zato postaju pasivniji i reaguju cinizmom, koji je ekskluzivistička strategija, ali je, zapravo, izraz nemoći.

3. Od Berluskonija do Švarcenegera - oponašanje Bizmarka i Linkolna

Rodonačelnici, odnosno prvi predstavnici demokratije publike su bivši nemački kancelar Gerhard Šreder (Gerhard Schröder), italijanski premijer Silvio Berlusconi (Silvio Berlusconi), britanski premijer Toni Bler (Tony Blair), američki predsednik Bil Klinton (Bil Clinton), guverner Kalifornije Arnold Švarceneger (Arnold Schwarzenegger). Svi oni su napravili otklon od liderstva partija sa masovnim članstvom ka partijama koje vode permanentne kampanje. (Beus, 2011: 31).

Istaknuti političari ovog tipa, odnosno oni koji vode politiku kampanja, vide sebe kao, pre svega, humana lica. Oni ostvaruju još intenzivnije osećanje samozadovoljstva angažujući medijske eksperte koji uveravaju publiku da su oni državnici koji idu stopama Bizmarka ili Linkolna – koji, kako ističe Rols (Rawls), „kroz učinak i vođstvo za primer, manifestuju snagu, mudrost i hrabrost [...] i vode svoje narode u turbulentnim i opasnim vremenima“ (Rawls, 1999: 97).

Prema tim argumentima, Berlusconi je najkorumpiraniji političar i lider sa najvećim kriminalnim dosijeom u posleratnoj Italiji, zajedno sa svojim „političkim ocem“ Bettinom Kraksijem (koji je pobjegao iz zemlje zbog podizanja optužnice za korupciju). Nekadašnji prvak sveta u bodibildingu i glumac, a potom političar, Arnold Švarceneger je opisan i kao najsamoljubiviji i najinfantilniji guverner Kalifornije (Barber, 2007: 182). Gerhard Šreder je, prema ovim viđenjima, proleterski i najoportunističkiji kancelar od uspostavljanja liberalne demokratije u Nemačkoj 1949, a Toni Bler je najviše dovodio u zabludu i bio najautoritarniji britanski premijer.

Očito je da lideri poput Berluskonija, koji između ostalog poseduje medijsku imperiju, uspevaju da pridobiju veliki broj pristalica jer nude „laka“, odnosno populistička rešenja za probleme običnih ljudi. Lideri se, dakle, sve više ponašaju kao politički preduzetnici a ne kao politički vizionari i moralni uzori u tradicionalnom smislu. U eri u kojoj je

podrška naroda sve nestabilnija i spornija, političke (i izborne) kampanje su sve duže kako bi se održavala zainteresovanost za politiku sve nezainteresovanije publike.

4. Demokratija građana i individualizacija

Sve je rasprostranjenije mišljenje da je sloboda štampe garantovana samo njenim vlasnicima. Međutim, Herbert Gans smatra da nije tačna ni teza da dobro informisani građani nužno bivaju politički aktivni. „Informisani građani zbacuju diktature, ali ih i podržavaju“ (Gans, 2003: 60).

Demokratija građana, prema Gansu, nije *direktna demokratija* niti upravljanje malim društvima (*the town-hall meeting*), niti je protiviteža, odnosno lek protiv političke apatije. „Većina ljudi će ostati politički posmatrači veći deo vremena i konvencionalno sudelovanje građana ostaće povremena aktivnost kao i danas. Povećanu ulogu građanstva trebalo bi primeniti kroz različite i nove institucije koje bi počivale na većem nivou političke jednakosti, ne samo između građana i organizacija već i među njima samima“ (Gans, 2003: 113).

Gans se zalaže za „dehelenizaciju“ demokratske teorije. Današnjoj reprezentativnoj demokratiji ne mogu biti inspiracija mehanizmi odlučivanja vladajućih aristokrata u gradu državi od pre skoro tri hiljade godina (Gans, 2003: 124).

Transformacija kapitalizma od liberalne ka korporativnoj formi stvara novu osnovu za individualizam koji se ne može razumeti na osnovu stare liberalne paradigme. Individualizam ne počiva više na privatnim aktima nabavki na tržištu formalno slobodnih individualnih konzumenata u smislu klasične liberalne teorije, već na globalnoj podeli rada. U tom smislu, individualnost počiva, prema Robotemu (Robotham), na globalnoj društvenosti, a koja se mora iznova realizovati (Robotham, 2005: 4). Važno je podsetiti se definicije Hane Arent (Hannah Arendt) da pojam „društveno“ izvorno znači savez ljudi za ostvarivanje specifičnih, političkih ciljeva (nav. prema: Hardt, 2004: 2).

Masovni mediji su sve slabiji u promovisanju identiteta građanstva među svojom publikom, dok je fokus na promociji identiteta potrošača. Međutim, kako ističu Dalgren (Dahlgren) i Gurevič, da ne bi bilo nedoumica, biti građanin i potrošač nije uvek nemoralno. Građani treba da troše (Dahlgren i Gurevitch, 2005: 391). No, postoji ključna razlika između potrošnje, koja je zasnovana na tržišnim fluktuacijama, i univerzalnog pojma građanina. Demokratija ne može biti svedena na tržište.

5. Medijizovana politika - demokratija bez građana

U „trećoj epohi“ političke komunikacije ključni koncept je medijizacija. Pritom je, kako ističu Mazoleni (Mazzoleni) i Šulc (Schulz) važno ukazati na razliku između „posredovanja“ (*mediation*) i „medijizacije“ (*mediatization*) kako bi identifikovali ovu promenu u političkoj komunikaciji. „‘Mediation’ se odnosi na jednostavno prenošenje poruke preko medijskih organizacija

i tehnologija. 'Mediatization' ide mnogo dalje, opisujući situaciju 'gde političke institucije sve više [...] zavise i oblikovane su od masovnih medija'" (nav. prema: Brants i Voltmer, 2011: 5). Istovremeno, Mejer (Meyer) uvodi pojam *mediacracy*, u kome je politički proces „kolonizovan“ imperativima medijske igre. Mazoleni, Šulc i Mejer ističu, međutim, da „medijatzacija“ ne znači da su mediji preuzeli politiku, jer političke institucije zadržavaju sposobnost da funkcionišu u skladu sa sopstvenim pravilima i ciljevima (nav. prema: Brants i Voltmer, 2011: 5).

Politika kreiranja javnog mnjenja je u srži medijatzovane politike – gde medijska mašina i demagoška umetnost manipulisanja proizvodom masovnih medija postaju ključne za upravljanje. Entman smatra da ova manipulacija vodi ka „demokratiji bez građana“ (Entman: 1989: 78).

Pomeranje medija u centar političkog procesa iziskuje izvestan nivo njihove depolitizacije. Naime, mediji na Zapadu stav o svojoj legitimnosti i kredibilitetu zasnivaju na svom nepolitičkom statusu i odricanju od eksplicitnog političkog, odnosno specifičnog političkog motiva koji favorizuje jednu stranu. Takav pristup naglašava zainteresovanost za ličnosti i tok događaja, a ne za politiku u suštinskom smislu. Uključivanje medija u politički proces na ovaj način, vodi depolitizaciji građana. Paradoksalno, taj politički vakuum koriste medijske ličnosti – *talk show* zvezde. Reč je o politički uticajnim „nepolitičarima“.

Fokus političke debate premestio se iz parlamenta u televizijske studije. Medijatzacija političkih performansi umanjila je značaj rasprave u parlamentu, ali nije apsorbirala proces donošenja odluka, koji se prenosi izvan očiju javnosti, u izvršnu vlast. To znači da su nosioci političkih aktivnosti izvan scene, za razliku od političkih performatora, odnosno izvođača.

Moglo bi se reći da mediji služe kao surogat, zamena za (političku) opoziciju ili, ponekad, i za njeno fingiranje. Naime, i kada kritikuju, mediji mogu da služe dominantnoj paradigmi.

Postavlja se pitanje da li medijatzacija vodi sužavanju političkih opcija. S obzirom na to da politika postaje sve više komunikaciono usredsređena, PR savetnici usmeravaju političare prema nekontroverznom političkom centru. Politički lideri su, kako ističe Lou, „mutirali“ u „poznate ličnosti“ (*celebrities*) po scenariju (Louw, 2005: 279).

6. Postpolitika - novi pojam politike i medija

Krajem 20. veka liberalna demokratija se suočila sa problemom upravljanja – pad izlaznosti na izbore zbog sve većeg nepoverenja građana u politiku, što pojačava njihov cinizam prema političkom procesu, uz narastanje slojeva stanovništva koje je otuđeno od glavnog toka političkih procesa.

Slavoj Žižek uvodi pojam „postpolitike“, koji naglašava potrebu napuštanja starih ideoloških podela i suočavanje sa novim pitanjima, za šta je preduslov da budemo opremljeni nužnim stručnim znanjem i slobodnom deliberacijom koja uzima u obzir konkretne potrebe i zahteve ljudi (Žižek, 1999: 198).

Postpolitički svet karakteriše naglasak na multiplikovane izvore vrednosti, pluralitet uverenja i važnost njihovog tolerisanja kroz prilagođavanje potencijalnim mogućnostima koje prožimaju same vrednosti. Debatu između prijatelja i neprijatelja zamenjuje naglasak na sve nas. U tom smislu, Agamben ukazuje na fenomen „komunikacije bez komunikativnosti“ (nav. prema: Dean: 2008: 106). Zato je važno naglasiti razliku između politike kao cirkulacije sadržaja i politike kao aktivnosti zvaničnika, odnosno politike kao upravljanja.

Prema Gavenu (Gavin), u vestima postoji suptilna ali nepogrešiva politička pristrasnost (Gavin, 2007: 19). Liberalna demokratija nije statički model upravljanja, već je skup principa i procesa koji se stalno razvijaju. Da bi dobili izbore, političari moraju da ubede birače. To se čini „upravljanjem slikama“ (*impression management*) koje su posredstvom medija usmerene ka publici slabo zainteresovanoj za politiku i koju čine sve pasivniji građani. Stoga političari, ako žele da budu uspešni, moraju istovremeno da rade na dva koloseka. Jedan se odnosi na masovne politike usmerene na stvaranje slika i mitova (takozvani *hype*) koju treba da konzumiraju birači. Taj postupak je usredsređen na stimulisanje atmosfere uzbuđenja ili entuzijazma kako bi se pridobila podrška masa. Drugi je suštinska politika (Louw, 2005: 17). Odnos između političara i novinara uvek je bio ambivalentan – od saučesništva do otvorene borbe. Vode se stalni pregovori oko političke agende, jer političari i novinari zavise jedni od drugih.

Građani sve više dovode u pitanje legitimnost i kredibilitet institucionalizovane politike i okreću se od „visoke politike“ ka alternativnim ili nepolitičkim sferama komunikacije. Lou smatra da ljudi imaju tri uloge u liberalno-demokratskom procesu: insajderi, poluinsajderi i autsajderi.

Insajderi su politički aktivni, upućeni u političku debatu i u obe dimenzije političke igre: kreiranje „politike“ i *hypea*. Insajderi su uvek malobrojni. Oni učestvuju i „elitnoj politici“, kreiranju strategije, planiranju i organizovanju moći, ali i „masovnoj politici“ (na primer, u upravljanju slikama). Međutim, budući da liberalna demokratija promovise uverenje da mase (građani, birači) kontrolišu politički sistem, „insajderska“ elita mora stalno da odvlači pažnju od postojanja sistema dva sloja – vladajuće elite i onih kojima se vlada. Postojanje *insajdera* nije identično zaveri. Najpre, zato što žestoko nadmetanje za ograničen broj insajderskih pozicija sprečava zaveru. Takođe, političke elite su podeljene na frakcije koje se, mada saraduju povodom pojedinih pitanja, nadmeću oko drugih. *Poluinsajderi* su svesni „igre“ političkih elita, kao i pitanja koja su na na dnevnom redu, ali nisu upućeni u insajderske diskusije o politici ili strategiji. Oni su uključeni u „masovnu politiku“ kao informisani posmatrači „igre“. Među njih spadaju parlamentarci, birokrate višeg ranga, savetnici za obaveštajna pitanja, „spin doktori“, savetnici, pojedini novinari, analitičari.

Politički *autsajderi* su građani-birači, pasivni konzumenti mitova, *hypea*, slika koje su odaslali mediji. Oni konzumiraju ono što su im odaslali *insajderi* i *poluinsajderi* (Louw, 2005: 17–18).

Preduslov za uspeh u „suštinskoj“ politici jeste majstorstvo u umetnosti stvaranja i odašiljanja efikasnog *hypea*, kao atmosfere uzbuđenja ili entuzijazma. Njega stvaraju takozvani spin doktori, koje smatraju „varalicama od poverenja“ (*confidence tricksters*). Dakle, politika je sada manje fokusirana i ima sve više elemenata zabave. Istovremeno, politizuju se ostali aspekti života. U tom smislu, Bek govori o „aranžmanima odozdo“ odnosno „potpolitičari“ (nav. prema: Louw, 2005: 114).

Političari i dalje imaju moć. To znači, kako konstatuje Kastels (Castells), da mediji ne kontrolišu politiku, ali stvaraju prostor u kome je politički dijalog jedino moguć. Stoga arena zvanične politike ne iziskuje takav stepen podrške i učešća građana kao u prošlosti. Zato među građanima vlada nepoverenje, ambivalentnost i ravnodušnost prema politici (nav. prema: Dahlgren i Gurevitch, 2005: 378).

Entoni Dauns (Anthony Downs) pak ističe da je racionalno ne znati ništa o politici, jer birači sve više uviđaju da njihov glas ništa ne može promeniti (nav. prema: Gavin, 2007: 14). Na delu je stanje „racionalne neinformisanosti, odnosno neznanja“ (*low information rationality*) koje preči destabilizacijom političke zajednice.

7. Mediji kao društveni lepak

Mediji na Zapadu imaju ulogu „društvenog lepka“ koji stvara i drži na okupu javno mnjenje. No, Lipman smatra da je varljiva tvrdnja da javno mnjenje u demokratijama nastaje spontano. On ukazuje na dve dileme modernog masovnog društva: „Prvo, politička kompetentnost građana u demokratskom društvu, ideal potpuno kompetentnog, suverenog građanina u svim oblastima - jeste lažan; drugo, društvo je postalo toliko kompleksno da čovek ne može njim da upravlja. Posledica je da centralna vlada mora da preuzme odgovornost za kontrolu i koordinaciju sve difuznije društvene strukture“ (nav. prema: Robins i Webster, 2006: 95).

Habermas, istovremeno, ističe da bi najveći izazov za liberalnu demokratiju bio ako bi „pasivne mase“ postale aktivne i tražile učešće u kreiranju politike. One su „učinjene“ pasivnim kroz socijalizaciju, obrazovanje i medijske konstrukcije; mediji im „odvlače“ pažnju od ključnih pitanja; mase usmerava medijski proces utvrđivanja agende (nav. prema: Louw, 2005: 30).

Javnost ne postoji u stvarnosti, već je sastavljena u etru medijskog predstavljanja, ali, prema rečima Loua, postoji javno mnjenje koje se konstruiše „intelektualnom vežbom“ (na primer istraživanja javnog mnjenja). Javnost se drži na okupu preko medija, odnosno demagogijom profesionalnih *hype* stvaralaca koji znaju kako da koriste medije u cilju preusmeravanja i promene percepcije. Taj proces uključuje određivanje agende (*agenda setting*), odnosno stvaranje okvira za percepciju kroz koji „javnost“ stiče iskustvo sveta samo iz jedne perspektive. Takav okvir služi za usmeravanje određenog ponašanja medijske publike i tako je pretvori u javnost (koja se ponaša „kolektivistički“ iako je reč o skupini izolovanih individua) (Louw, 2005: 31-32).

Demagoška moć proizilazi iz rasprostranjene atomizacije (stoga i izolacije) individua u zapadnom društvu. Umesto interakcije sa drugim ljudima, izolovani pojedinac sada se suočava sa formom fabrikovanog supstituta, zamene, tačnije „pseudointerakcije“ koju prima kroz poruke masovnih medija – odnosno posredovanog iskustva preko medija.

Ključno je da danas postoji odnos između posedovanja znanja-informacije i sistema političke i korporativne moći. Lipman priznaje da centralizovana moć lišava građane mogućnosti kontrole njenog korišćenja. Njega uznemirava činjenica da *probleme koji prave problem*, odnosno uzdrmajaju demokratiju – nije moguće rešiti demokratskim metodama (nav. prema: Robins i Webster, 2006: 98).

8. Predstavljanje odsutnih kao da su prisutni

Govoriti o političkoj reprezentaciji podrazumeva pobuđivanje i prizivanje čitavog spektra slika, narativa, sećanja, očekivanja i frustracija. Ključni koncept je, prema rečima Kolemana (Coleman), predstaviti odsutne kao da su prisutni; dati glas onima koji ćute; prizvati, odnosno omogućiti agregaciju javnih interesa, sklonosti, vrednosti, omogućiti jednoglasnost, jednoznačnost u mnoštvu javnih aspiracija, strahova i konfuzije (Coleman, 2011: 39).

Kada je, međutim, reč o onima koji reprezentuju, predstavljaju građane, ma koliko bili iskreni, privrženi i aktivni, oni nikada ne mogu da u potpunosti ovaploste, otelotvore one koje zastupaju. Kako ističe Ernesto Laclau (Laclau) „u srži procesa reprezentacije je da oni koji predstavljaju doprinose identitetu onih koje predstavljaju“ (Laclau, 1996: 87). Dakle, predstavljanje nikada nije nezavisno od čina predstavljanja. Reprezentacija uvek delimično određuje prirodu onoga što predstavlja. Međutim, po mišljenju Kolemana, nije reč o kraju reprezentativne demokratije već o njenoj transformaciji.

Politika se, kako ističe Tompson, odvija u novom okviru vidljivosti, za razliku od ranije skrivene prakse (Tompson, 2005: 31). Istovremeno, ta vidljivost može biti i u funkciji društvene kontrole, tačnije, ako se poslužimo Fukoovom terminologijom, izolacija zatvora nametnuta permanentnom vidljivošću preokrenula je vidljivost moći u disciplinirano društvo u kome nekolicina vide mnoge (Coleman, 2011: 48).

Nužna je, dakle, *re-prezentacija reprezentacije*, odnosno ukazivanje na novi način na koji se mobilišu i međusobno cirkulišu oni na koje se odnosi politička komunikacija.

9. Panglos, Pandora ili Džeferson scenario

Mediji su opterećeni višestrukim hroničnim demokratskim deficitom koji ne proizilazi samo iz neuspeha medija u konstituisanju demokratske javne sfere, u održavanju stabilnih zajednica i političke kulture, kao i u podsticanju različitosti u javnoj komunikaciji, već i u „saučesništvu“ medija u održavanju nejednakosti, umanjivanju javnog znanja i u isključivanju

javnosti iz oblikovanja mandata i karaktera kulturnih industrija. Mediji, dakle, mogu da umrtve kritičko mišljenje jer nas zasipaju informacijama kao interpretacijama. Zato je danas ključna bitka za simboličku moć u interpretaciji stvarnosti._

S obzirom na to da je osamdesetih godina 20. veka opao značaj klase i drugih društvenih mreža, ojačala je uloga medija u formiranju stavova birača. Međutim, oni nisu nužno zasnovani na trajnijim vrednostima, pa su često privremenog karaktera, što se ogleda u fluktuaciji birača od glasanja za jednu opciju, preko apstinencije, pa čak i do podrške partijama drugačijeg usmerenja na sledećim izborima. U tom postupku mediji selektivno zanemaruju pojedine ideje, što Martin Herop (Harrop) naziva autoritarnim odnosom sa publikom.

Komercijalizacija medija i komodifikacija društvenog života vodi ka stvaranju „selebri“ kulture i pasivne i, istovremeno, podvojene publike koja se identifikuje sa svojim „idolima“ na TV ekranima, čime nastoji da kompenzuje ispraznost sopstvenog života. To znači da mediji potenciraju zabavu, a ne debatu o najvažnijim javnim pitanjima. I kada je politika jedna od tema, ona se u medijima tretira kao spektakl čiji je cilj da privuče što širi auditorijum. To znači da je dominantni okvir politike više usmeren prema borbi, sukobu, nego kompromisu, podeli nego jedinstvu. Na taj način, mediji vode ka dezintegraciji demokratske politike.

Pre odgovora na pitanje šta nas čeka, treba odgovoriti na pitanje da li demokratija može da preživi uslove modernog masovnog društva. U tom smislu Benjamin Barber ukazuje na tri moguća scenarija:

- *Panglos* (izrazito optimistički) - naivno verovanje u neoliberalnu ideologiju, odnosno da našu tehnološku i demokratsku budućnost treba prepustiti „slobodnom“ tržištu. To je scenario, kako ističe Barber, prema kome našu budućnost pre svega usmeravaju korporativni interesi;
- *Pandora* - vlada će koristiti informativno-komunikativne tehnologije da bi zadržala u privatnost, ograničila slobodni tok informacija i stvorila „društvo nadzora“;
- *Džeferson* - optimalna budućnost u visoko tehnologiziranim društvima. Vlada, poslovne kompanije i građani će koristiti informativnu i komunikativnu tehnologiju za dobrobit svih, da bi promovisali demokratiju i ojačali civilno društvo. Nažalost, prema Barberu, ovaj scenario ima najmanje šansi za uspeh (Barber, 2006: 160).

Scenario *Panglos* je, dakle, preoptimističan i neistorijski. U pitanju je naivan stav o moći. Njut Gingrič (Newt Gingrich - predsedavajući Predstavničkog doma američkog Kongresa u drugoj polovini devedesetih i jedan od takmaca za kandidata Republikanaca na predsedničkim izborima 2012. godine) i Al Gor (Al Gore - bivši potpredsednik SAD), naivno su verovali da će kompjuteri za siromašne i komunikaciono povezane škole rešiti stvarne društvene probleme. Kako ističe Barber, ne pretila opasnost od „Velikog brata“, već od mnoštva njegovih malih rođaka koji će podeliti tržište u seriju malih tržišta (*narrowcasting*).

Scenario *Panglos* je rizik po svako društvo, ali još veća opasnost preti od scenarija *Pandora*, koji ukazuje šta se može desiti ako se vlada odluči da koristi nove tehnologije za standardizaciju, kontrolu ili represiju. Postavlja se pitanje kako tehnologije koje imaju oslobađajući, emancipatorski potencijal postaju oružje represije, odnosno opasni oglašivači tirana. To znači da one mogu biti zloupotrebene, ali i da mogu da pomognu demokratizaciju. Naime, zahvaljujući novim tehnologijama, komunikaciona suverenost prelazi od proizvođača na potrošače. Društvo je slobodno samo ako su njegovi građani informisani, a komunikacija među njima otvorena.

Demokratija, dakle, mora da izbegne „tiraniju mišljenja“. Kako ističe Barber, klasično liberalno pitanje ko će nadgledati policiju, danas treba dopuniti: ko će posmatrati one koji posmatraju. •

Communicative Capitalism - Communication Without Communicability

Abstract

Due to the increasing importance of information and media, modern democracy is more often referred to as a „media democracy“, an „audience democracy“, or a „communicative capitalism“ - which marks a shift from „party“ democracy. The goal is to make politics fun-filled. It is a simultaneous process of the politicization of the political periphery and depoliticization of foundations of politics, which leads to the creation of a new model of political communication, or the „postpolitics“.

The „new politics“ refocusses the engagement outside the parliamentary system. It is characterized by personalized rather than collective engagement and a stronger emphasis on single issues rather than on overarching ideologies. Politicians previously represented the public. They now mostly represent themselves. This leads to a „democracy without citizens“. It means that one of the reasons for the crisis of political legitimacy is the preponderance of the media policy as it makes the relationship between the representatives and the represented even more mediated, i.e. distant. Thus, power is shifted away from parliament and concentrated in the hands of specialized agencies that are unelected and unrepresentative, which, as much as multinational corporations, have „power without responsibility“.

Key words

Communicative capitalism, audience democracy, mediated politics, hype, the commodification of politics, party democracy, postpolitics, the re-presentation of representation, the Pangloss scenario, the Pandora scenario, the Jeffersonian scenario

Literatura

- Barber, Benjamin (2006). „Pangloss, Pandora or Jefferson? Three scenarios for the future of technology and strong democracy“, *The New Media: Theory Reader*, eds Robert Hassan and Julian Thomas, London: Open University Press.
- Barber, Benjamin (2007). *Consumed*, New York: Norton.
- Beus, Jos De (2011). „Audience Democracy: An Emerging Pattern In Postmodern Political Communication“, *Political Communication In Postmodern Democracy*, eds Kees Brants and Katrin Voltmer, New York: Palgrave Macmillan.
- Blumler, Jay i Gurevitch, Michael (1995). *The Crisis of Public Communication*, London and New York: Routledge.
- Boler, Megan (2008). „Re-Visioning the State of the Media: Concluding Interview with Brian Holmes“, *Digital Media and Democracy: Tactics in Hard Times*, ed. Megan Boler, Massachusetts: Massachusetts Institute of Technology.
- Brants, Kees i Voltmer, Katrin (2011). „Introduction: Mediatization and De-centralization of Political Communication“, *Political Communication In Postmodern Democracy*, eds Kees Brants and Katrin Voltmer, New York: Palgrave Macmillan.
- Coleman, Stephen (2011). „Representation and Mediated Politics: Representing Representation in an Age of Irony“, *Political Communication In Postmodern Democracy*, eds Kees Brants and Katrin Voltmer, New York: Palgrave Macmillan.
- Dahlgren, Peter i Gurevitch, Michael (2005). „Political Communication in a Changing World“, *Mass Media and Society*, eds James Curran and Michael Gurevitch, London: Hodder Education.
- Dean, Jodi (2008). „Communicative Capitalism: Circulation and the Foreclosure of Politics“, *Digital Media and Democracy: Tactics in Hard Times*, ed. Megan Boler, Massachusetts: Massachusetts Institute of Technology.
- Edelman, Murray (1985). *The Symbolic Use of Politics*, Urbana: University of Illinois Press.
- Entman, Robert (1989). *Democracy Without Citizens: Media and the Decay of American Politics*, Oxford: Oxford University Press.
- Gans, Herbert (2003). *Democracy and the News*, Oxford: Oxford University Press.
- Gavin, Neil (2007). *Press and Television British Politics: Media, Money and Mediated Democracy*, New York: Palgrave Macmillan.
- Habermas, Jürgen (1984). *The Theory of Communicative Action*, vol. 1. *Reason and Rationalization of Society*, Boston: Beacon Press.
- Hardt, Hanno (2004). *Myths for the Masses: An Essay on Mass Communication*, Malden: Blackwell Publishing.
- Laclau, Ernesto (1996). *Emancipation(s)*, London: Verso.
- Louw, Eric (2005). *The Media and Political Process*, London: Sage.
- Manin, Bernard (1997). *The Principles of Representative Government*, Cambridge: Cambridge University Press.
- McPhail, Thomas (2006). *Global Communication: Theories, Stakeholders and Trends*, Malden and Oxford: Blackwell Publishing.
- Rawls, John (1999). *The Law of People*, Cambridge: Harvard University Press.
- Robins, Kevin i Webster, Frank (2006). „From public sphere to cybernetic state“, *The New Media: Theory Reader*, eds Robert Hassan and Julian Thomas, London: Open University Press.

- Robotham, Don. (2005). *Culture, Society, and Economy: Bringing Production Back In*, London: Sage Publication.
- Thompson, John (2005). „The New Visibility“, *Theory, Culture and Society*, Vol. 22, No. 6, pp. 31-51.
- Žižek, Slavoj (1997). *The Plague of Fantasies*, London: Verso.
- Žižek, Slavoj (1999). *The Ticklish Subject*, London: Verso.

UDC 321.7

Demokratija, ekonomski razvoj i ljudski razvoj

Da li je demokratija panaceja i neophodan uslov za razvoj?

Sažetak

Autor razmatra odnos između demokratije, ekonomskog razvoja i ljudskog razvoja. Cilj ovog rada jeste da odgovori na pitanje da li je demokratija neophodan uslov za razvoj. U prvom delu, uzimajući u obzir definicije demokratije i konceptualizaciju razvoja, pruža se uvid u ključne debate o odnosu demokratije i ekonomskog razvoja i zaključuje da demokratija nije nužan uslov za ekonomski razvoj. U drugom delu dublje se istražuje odnos demokratije i ljudskog razvoja i naglašava značaj demokratije kao oblika vladavine u pružanju neophodnih uslova za dostizanje ljudskog razvoja.

Ključne reči

Demokratija, razvoj, ekonomski razvoj, ljudski razvoj

* Autor je student master studija održivog razvoja na Univerzitetu Kembridž.

Uvod

Od osnivanja razvojnih studija kao discipline pre šest decenija, jedna od tema koje su često zaokupljale pažnju autora bila je uloga političkih sistema i tipova režima u procesu razvoja. Debata koja se najduže vodi u ovoj oblasti jeste da li demokratija kao sistem vladavine inicira razvoj. Klatno u debati o demokratiji i razvoju njiše se između onih koji veruju da su demokratija i demokratizacija preduslov za ekonomski i društveni razvoj i onih koji smatraju da su zapravo ekonomska struktura i ekonomski rast činioci koji utiču na uspostavljanje demokratije kao političkog sistema.

Argumentacija da je demokratija preduslov razvoja dolazi iz dva tabora. Sa jedne strane, Međunarodni monetarni fond (MMF) i Svetska banka (SB) smatraju da je razlog za neuspeh razvojnih projekata širom sveta postojanje autoritarnih režima nesklonih ekonomskim i društvenim transformacijama neophodnim za razvoj. Kako bi to predupredila, SB je u razvojne politike uvela pojam „dobre vladavine“ koji je usko zasnovan na demokratskim vrednostima: političkom nadmetanju, slobodnim i pravednim izborima, nezavisnosti sudstva, slobodi štampe i zaštiti ljudskih prava. „Sistem dobre vladavine u svom limitiranom administrativnom smislu sastoji se iz skupa pravila i institucija i sistema javne administracije koji je transparentan, efikasan i odgovoran. Takav sistem omogućava jasnost, stabilnost i predvidivost za privatni sektor, koji predstavlja motor ekonomskog razvoja u tržišno orijentisanim razvojnim strategijama“ (Leftwich, 1996: 15). S druge strane, argument da je demokratija neophodan uslov za razvoj dolazi od zastupnika ideje ljudskog razvoja kao što su Amartja Sen (Amartya Sen) i Severin Denelin (Severine Deneuline). Ova konceptualizacija razvoja prevazilazi razvoj viđen kao ekonomski rast tako što uvodi ideju ljudskog izbora i slobode u jednačinu i percipira razvoj kao „proces širenja sloboda koje ljudi uživaju“ (Sen, 1999). Demokratija kao politički sistem i demokratizacija kao proces imaju intrinzičnu vrednost jer

teoretski pružaju mogućnost izbora političkog, ekonomskog i društvenog sistema koji im najviše odgovara i koji širi granice slobode.

Demokratija kao sistem i demokratizacija kao proces nisu nužno uslov za razvoj ukoliko ga percipiramo usko kao ekonomski rast. Međutim, ako razvoj shvatimo u najširem smislu kao ljudski razvoj, razvoj ljudskih mogućnosti, demokratija može biti važan preduslov razvoja.

Definisanje demokratije i demokratizacije

Demokratija je bila proučavana i konceptualizovana od antičkih Grka do danas. Najopštija definicija demokratije jeste da je to sistem vladavine u kojem vlada većina (Sorensen, 1998). Posebno mesto u literaturi o demokratiji dato je pitanju demokratizacije, koja simboliše proces transformacije i tranzicije od autokratskih režima ka demokratskim. U poslednjih četrdeset godina, napisani su tomovi o demokratiji i demokratizaciji nakon pada autoritarnih režima u Istočnoj Evropi i demokratizaciji u Južnoj Americi i delovima Afrike i Azije (Huntington, 1991; Linz i Stepan, 1996). U svojoj knjizi *Democracy and Democratization (Demokratija i demokratizacija)* Sorensen daje dva pogleda na demokratiju, užu i širu. Demokratija u užem smislu jeste sistem sa slobodnim i pravednim izborima koji omogućava periodičnu promenu vlasti, u kojem je političko sudelovanje i nadmetanje za političke pozicije osigurano. Demokratija u širem smislu osim sudelovanja i nadmetanja uključuje i ljudska prava (politička, građanska, ekonomska i socijalna prava). U nastavku rada termin demokratija će se koristiti za bilo koji politički aranžman koji uključuje poštovanje fundamentalnih ljudskih prava i omogućuje građanima pravo da izaberu svoje političke lidere na periodičnim, slobodnim i pravednim izborima. Prema podacima Istraživačkog centra magazina *Economist* (Economist Intelligence Unit, 2012) i njihovom indeksu demokratije koji ocenjuje izborne procese i pluralizam, građanske slobode, funkcionisanje vlade, političko sudelovanje i političku kulturu, 79 zemalja se smatra potpunim ili delimičnim demokratijama, dok je 37 sa hibridnim i 51 sa autoritarnim režimom. Prema tom istraživanju, više od 50% svetske populacije danas živi u nekom obliku demokratske vladavine.

Konceptualizacija razvoja

Ne postoji jasna definicija razvoja. Razvoj ima svoje korene u konceptima modernizacije i transformacije države i društva nakon industrijske revolucije u devetnaestom veku, ali sve do kraja Drugog svetskog rata nije pravljena razlika između razvijenog Severa (SAD i Zapadna Evropa) i nerazvijenog Juga (Afrika, Azija i Latinska Amerika). Nakon završetka Drugog svetskog rata, govorom Harija Trumana iz 1949, razvoj je inaugurisan kao globalni projekat sa značenjem koje ga poistovećuje sa industrijalizacijom i sa jasnim ciljem da podigne dohodak u nerazvijenim zemljama i omogući siromašnima pristup dobrima i uslugama koje su do tada već bile standard u razvijenim društvima (Rapley, 2007).

Razvoj se može definisati u ekonomskom i društvenom smislu. Tradicionalno, nakon Drugog svetskog rata, razvoj je definisan kao rast nacionalnog dohotka i implicirao je rast bogatstva zemalja meren kroz rast BDP-a i BNP-a (Smith, 2007). Ova fiksacija razvojnog projekta „ekonomskim rastom“ bila je kritikovana kao preuska i u novim definicijama nastojalo se da pojam razvoja bude rekonceptualizovan. U Izveštaju o ljudskom razvoju (Human Development Report) UNDP-a iz 1990. navode se dva razloga zašto je BDP nedovoljan parametar za merenje razvoja. Prvi razlog je taj što pokazatelji BDP-a ne otkrivaju kompoziciju i distribuciju dohotka, a drugi što pojedinci često vrednuju stvari koje BDP ne prikazuje kao što su zdravlje i obrazovanje (UNDP, 1990: 9). U istoriji razvojnog projekta izdvojila su se tri pristupa s kritičkim odnosom prema ekonomskom rastu kao jedinom merilu razvoja: pristup zasnovan na „pravima“, pristup „osnovnih potreba“ i pristup „ljudskog razvoja“ (Rapley, 2007).

Pristup zasnovan na „pravima“ smatra da je za razvoj neophodna zaštita osnovnih ljudskih prava. Pristup „osnovnih potreba“ smatra da je ključni problem razvoja preraspodela rasta, koja je nejednaka u mnogim zemljama, i zalaže se za ispunjenje osnovnih standarda u ishrani, smeštaju, zdravlju, sanitaciji, pristupu čistoj vodi, kao i mogućnosti za zaposlenje. Pristup „ljudskog razvoja“ obuhvata prethodna dva pristupa i zaključuje da je osnovna svrha razvoja da „proširi mogućnost ljudskog izbora [...] veći pristup znanju, bolju ishranu, zdravstvene usluge, bezbednije okruženje posebno od kriminala i fizičkog nasilja, političke i kulturne slobode i osećaj učešća u aktivnostima zajednice“ (Alkire i Deneuline, 2009: 26). Najtačnijim merenjem ljudskog razvoja smatra se UNDP-ov indeks ljudskog razvoja (Human Development Index - HDI), koji meri životni vek, pismenost, obrazovanje, životni standard i kvalitet života. Na osnovu HDI za 2013. (UNDP, 2013), možemo uvideti pozitivnu korelaciju između zemalja sa demokratskim sistemom vladavine i visokim indeksom ljudskog razvoja. Među 50 najbolje rangiranih zemalja po ovom indeksu, 46 se smatraju demokratijama. Amartya Sen u svojoj knjizi *Development as Freedom (Razvoj kao sloboda)* navodi da pristup „ljudskog razvoja“ sadrži tri osnovna koncepta: „funkcije“, „mogućnosti“ i „sredstva“. Funkcije su život (postojanje, bivstvovanje) i radnje koje pojedinci vrednuju i koje mogu da ostvare. Mogućnosti su lične slobode za uživanje različitih funkcija (sloboda da izabereš ono što doprinosi tvom blagostanju). Sredstva predstavljaju sposobnost pojedinca da sledi i ostvari ciljeve koje vrednuje. Kako bi imali priliku da se ostvare kao ljudska bića i žive život koji vrednuju, pojedinci moraju da imaju političke slobode (slobodne i pravedne izbore, slobodu štampe i okupljanja i mogućnost da osnivaju organizacije i da im pristupaju). Ova veza između funkcija, mogućnosti i sredstava bitna je u objašnjenju zašto demokratija može biti smatrana neophodnim uslovom razvoja, jer ona pruža političke slobode i prava koja omogućavaju pojedincu da se ostvari, što je manje moguće u autoritarnom ili nedemokratskom društvu.

Demokratija i ekonomski razvoj - šta čemu prethodi?

Postoje tri škole mišljenja kada je reč o odnosu demokratije i razvoja. Prva škola mišljenja smatra da ekonomski razvoj prethodi demokratiji. Ona je vezana za dominantne teorije razvoja kao što je teorija modernizacije. Način na koji se demokratija razvila u vezi je sa usponom određenih ekonomskih struktura, posebno industrijskih i trgovačkih elita u Zapadnoj Evropi, u procesu prelaska iz feudalizma u kapitalizam. Novi ekonomski sistem je zahtevao novi politički sistem koji je omogućio politička prava društvenim grupama u usponu. Ovakav sistem je zahtevao institucije podele vlasti, sistem kontrole i ravnoteže, nepovredivosti privatne svojine itd. Modernizacijska paradigma razvoja je bila dominantna u prvim decenijama razvojnog projekta i težila je transformaciji ekonomije, politike i društva nerazvijenih zemalja. Ideja vodilja je da ukoliko se stvori sistem kapitalističkih društvenih odnosa, demokratski politički sistem će slediti (Cypher i Diet, 2009).

Druga škola mišljenja smatra da demokratija i demokratizacija neumitno vode ka ekonomskom i društvenom razvoju. Prema Leftviču, iako je debata o demokratiji i razvoju postojala od početka razvojnog projekta, pitanje demokratije kao preduslova razvoja postalo je posebno značajno počev od osamdesetih godina XX veka. Prema razvojnoj paradigmi MMF-a i SB, implementiranoj kroz programe strukturnog prilagođavanja (Structural Adjustment Programs - SAP), demokratska dobra vladavina nije ishod razvoja, već njegov neophodni preduslov. Ova tvrdnja se bazira na prevladavajućoj neoklasičnoj ekonomskoj paradigmi iz tog perioda o neuspesima državnog intervencionizma u prvim decenijama razvojnog projekta da omogućiti ekonomski rast i izvuče nerazvijene zemlje iz siromaštva. Jedan od razloga za neuspeh viđen je u lošoj vladavini koja interveniše u ekonomiju, koja je autokratska, netransparentna, neodgovorna prema svojim građanima, korumpirana, sklona traženju renti, i istovremeno krši osnovna politička, ekonomska, socijalna i kulturna prava (Rapley, 2007). Politička liberalizacija i demokratija je viđena kao neophodna za smanjenje državnog uticaja na ekonomiju i promociju individualnih sloboda i odgovornosti, koje bi podstakle ekonomski individualizam i omogućile ljudima da donose odluke po principima tržišne efikasnosti. Agenda „dobre vladavine“ takođe označava prekid prakse dodele ekonomske pomoći. MMF i SB su počeli da uslovljavaju svoju pomoć time da država koja traži kredit mora da implementira demokratske reforme i organizuje višepartijske izbore (Mawdlsley, 2012).

Treća škola mišljenja smatra da demokratija nije neophodan uslov za razvoj, posebno ako razvoj vidimo kao ekonomski rast. Ova argumentacija je interesantna kada pogledamo ekonomsku istoriju nekih nedemokratskih zemalja i njihove stope rasta u poslednjih pola veka u poredjenju sa demokratskim zemljama. Primer Kine i Indije je posebno indikativan, imajući u vidu da nedemokratska Kina ima skoro duplo veće stope ekonomskog rasta nego demokratska Indija u poslednjih 30 godina. U isto

vreme, Kina se bolje kotira i na listi indeksa ljudskog razvoja. Indikativni su i primeri država koje su se kasno industrijalizovale, kao što su Južna Koreja, Tajvan i Čile, koje su u mnogim periodima suspendovale političke slobode, ali su stope ekonomskog rasta bile bez presedana. Sorensen (1998) i Olson (1982) daju dva objašnjenja zašto demokratija ne mora biti kompatibilna sa ekonomskim rastom. Prvi je ekonomski argument, po kojem autori smatraju da višak koji se stvara kroz rast mora biti investiran, a ne izgubljen kroz potrošnju. Međutim, demokratski režimi nisu u mogućnosti da sprovedu politike smanjivanja potrošnje ili sprovođenja mera štednje jer će birači koji očekuju preraspodelu kazniti političku elitu na sledećim izborima ukoliko nisu zadovoljni merama preraspodele. Drugi argument je politički i tiče se činjenice da razvoj zahteva određeni stepen političke stabilnosti. Demokratske zemlje u tranziciji sa slabim institucijama, posebno zemlje u razvoju, otvorene su za razne vrste pritisaka različitih društvenih grupa (Leftwich, 1996).

Adrijan Leftvič (Leftwich, 1996; 18) uporni je kritičar „naivnosti“ prema kojoj su demokratija i dobra vladavina preduslovi razvoja. On ne zanemaruje intrinzične vrednosti demokratije kao dobrog oblika vladavine, ali smatra da insistiranje na demokratskim institucijama u društvima koja to ne mogu da iznesu može da izazove mnogo veću štetu nego korist za perspektivu razvoja. Leftvič tvrdi da binarnost demokratija-autokratija nije bitna za razvoj, ono što je bitno jeste kapacitet države, unutrašnja stabilnost i politički dogovor između ključnih društvenih grupa. Pitanje preduslova za razvoj leži u politici, ne u prirodi oblika vladavine. Da bi država dostigla ekonomski razvoj, moraju je voditi „razvojne“ elite, posvećene ekonomskom rastu, koje su istovremeno relativno autonomne od specijalnih interesa koji zahtevaju preraspodelu dohotka. Leftvič opisuje koncept „razvojne države“ (*developmental state*), koji je bolje objasnio Piter Evans. Razvojne države su one države gde struktura i kapaciteti služe kao agenti socijalne transformacije i ekonomskog rasta (Evans 1995). Evans je uveo koncept „utvrđene autonomije“ koji je vezan za razvojnu državu. Ovaj koncept naglašava značaj autonomne države koja ima svoju viziju razvoja i koja je sposobna da se izoluje od određenih interesa koji su prepreka tom razvoju. U isto vreme, država je „utvrđena“ u društvu kreiranjem institucionalnih kanala za saradnju sa privatnim (obično industrijskim) sektorom na zajedničkom projektu transformacije i viđenja razvoja. Ukoliko pogledamo kroz istoriju, većina država sa ovakvim karakteristikama bila je manje demokratska (Južna Koreja, Tajvan, Tajland, Indonezija, Singapur) i nisu se libile da krše ljudska prava kako bi omogućile ekonomski rast. U mnogim slučajevima politička opozicija je bila neutralizovana, dok su opravdani protesti radnika bivali brzo potisnuti nasilnim reakcijama vlade (Evans, 1995). Veliko pitanje je kako ove države kasnije odgovaraju na uslove već ojačalih društvenih grupa koje se zalažu za poboljšanje ljudskih prava, demokratizaciju i preraspodelu bogatstva. Nakon ekonomskog rasta u mnogim od ovih razvojnih država postavljeni su zahtevi za političku liberalizaciju, i neke od njih su se pomerile na indeksu

demokratskog razvoja od autokratija ka delimičnim demokratijama u poslednjih 20 godina, što pruža dokaze za tvrdnju da ekonomski razvoj u stvari prethodi demokratiji, a ne obrnuto.

Uprkos svemu navedenom, da li postoji dovoljno argumenata za zaključak da nema pozitivne korelacije između demokratije i razvoja? Kako bi u tom slučaju mogli da objasnimo evidentan uspeh demokratskih zemalja po indeksu ljudskog razvoja (HDI)?

Demokratija i ljudski razvoj

Mnogo pre nego što je Amartja Sen izumeo pristup „ljudskog razvoja“, Džon Stjuart Mil je smatrao demokratiju bitnim faktorom slobodnog ljudskog razvoja. Sudelovanje u političkom životu vodi ka harmonijskoj ekspanziji individualnih kapaciteta (Pavlović, 2006). Demokratija i pristup „ljudskog razvoja“ međusobno se prožimaju i konstituišu. Dva idealna tipa dele zajedničke vrednosti i norme, jer oba koncepta naglašavaju slobodu izbora da se dostigne sopstveni potencijal kao neophodna vrednost za uspešnost onoga što promovišu. Za pristup „ljudskog razvoja“ osnovna ideja je da bi društveni aranžman trebalo da proširi mogućnosti koje pojedinci uživaju, njihove slobode (Deneulin, 2009). Demokratija kao društveni aranžman najvećom vrednošću smatra slobodu pojedinca da učestvuje u političkom životu društva. Zahvaljujući institucionalnom okviru koji štiti ljudska prava i građanske slobode, demokratija omogućava pojedincu da donosi odluke o onim stvarima koje utiču na njegov život, bez straha da će bilo ko prekršiti ta prava. „Demokratija takođe konstruiše kolektivne vrednosti kao što su tolerancija i socijalna jednakost oko kojih je samo društvo ustrojeno“ (Deneulin, 2009: 194). S tim u vezi, demokratija ima kako intrinzičnu, tako i instrumentalnu vrednost za pristup „ljudskog razvoja“ jer pomaže u dostizanju ljudskih „funkcija“ kao stvari koje ljudi cene jer im omogućavaju lično blagostanje. Razumevanjem „ljudskog razvoja“ u svojoj celosti kao „funkcija“, „mogućnosti“ i „sredstava“, možemo da razumemo zašto je demokratija približnija dostizanju tog ideala nego autokratija. Ukoliko na razvoj gledamo samo kao na „funkcije“ (biti zdrav, uhranjen, siguran, obrazovan, imati posao itd.), takođe je bitno kako su te „funkcije“ dostignute, tj. da li je pojedinac imao slobodu da izabere koje „funkcije“ bi želeo da uživa. Uopšte uzev, materijalne „funkcije“ (kao što su hrana, posao, dohodak) mogu se dostići i kroz prinudu autoritarne države. To je objašnjeno činjenicom da demokratija nije neophodna za ekonomski razvoj, jer razvoj koji omogućava „osnovne potrebe“ može biti dostignut u bilo kom političkom sistemu. Međutim, ono što autoritarna država u većini slučajeva ne može da pruži jeste sloboda pojedinca da se suzdrži od uživanja „funkcija“ (Alkire i Deneuline, 2009). Zato su „mogućnosti“ bitne kao sloboda za uživanje određenih „funkcija“. Politički cilj demokratije jeste da omogući i osigura „mogućnosti“, a ne samo „funkcije“ i da pruži ljudima slobodu izbora, prepuštajući pojedincu ili grupi da odluče da li će izabrati, ili neće. Ukoliko, na primer, imamo

pojedince u demokratiji koji je izabrao da ne glasa na izborima, i pojedinca u autokratiji koji taj izbor nije ni imao, među njima postoji kvalitativna razlika. Demokratija je pružila „mogućnost“, slobodu pojedincu da se izrazi ili ne izrazi, da glasa ili ne glasa. To je intrinzična vrednost demokratije. Marta Nussbaum (Martha Nussbaum) smatra da demokratija kao sistem institucija, pravila i sloboda daje „mogućnosti za kontrolu vlastite okoline“, kako političke – omogućavajući efektivno sudelovanje u političkom izboru koji određuje nečiji život, zaštitu slobode govora i udruživanja, tako i materijalne – obezbeđujući pravo svojine i zaštite sopstvene imovine (kako pokretne tako i nepokretne), i jednakog prava na rad (Nussbaum, 2002: 78). U skladu sa time, demokratija kao oblik vladavine i društvenih odnosa zasnovan na slobodi izbora postaje neophodan uslov bez kojeg bi „ljudski razvoj“ u najširem smislu bio teško ostvariv. Ljudski razvoj ne isključuje ekonomski razvoj, on samo dovodi u pitanje tvrdnju da je ekonomski razvoj najbitniji oblik i merilo „razvoja“. Stoga, demokratija kao oblik vladavine dobija na značaju kada uzmemo u obzir „ljudski razvoj“, dok je manje relevantna ako razvoj percipiramo samo kroz ekonomske pokazatelje.

Zaključak

Demokratija kao oblik vladavine danas trpi žestoke kritike. Mnogi dovode u pitanje ne samo mogućnost da se demokratije postigne već i samu njenu poželjnost. Kako u starim, tako i u novim demokratijama danas možemo videti razočaranje sistemom, dok se kriza demokratskog deficita širi. Posebno veliko nezadovoljstvo izaziva nemogućnost demokratskog sistema da ispuni minimum ideje jednakog sudelovanja. Mogućnosti građana da utiču na politiku nakon izbora male su. Uprkos tome što su izbori slobodni i pravedni, kandidati za političke pozicije obično se biraju u zavisnosti od njihove društvene i ekonomske moći. Očigledno je da je politička jednakost podrivena društvenom i ekonomskom nejednakošću.

Uprkos svemu, demokratija i dalje ima prednost u odnosu na sve druge oblike vladavine zbog etičkih vrednosti koje promoviše, posebno naglašavajući slobodu izbora, i u tom smislu kompatibilna je sa ljudskim razvojem. Demokratija ima mnoge mane, ali kao koherentni sistem vrednosti ona je i dalje „jedina igra“ koja pruža mogućnost za pravi ljudski razvoj. •

Democracy, economic development and human development Is democracy a panacea and necessary condition for development?

Abstract

This article discusses the relation between democracy, economic development and human development. The goal of the article is to answer the question whether democracy is necessary condition for development. In the first part of the article, taking into consideration definitions of democracy and conceptualization of development, author provides the overview of the major debates on democracy – economic development relation and concludes that democracy is not necessary condition for economic development. In the second part of the article author examines the relation between democracy and human development, and stresses the importance of democracy as a system of government and social relations which provides necessary conditions without which genuine human development would not be met.

Key words

Democracy, development, economic development, human development

Literatura

- Cypher, James i Diet, James (2009). *The process of economic development*, London: Routledge.
- Deneuline, Severine i Shahani, Lila (2009). *An Introduction to the Human Development and Capability Approach – Freedom and Agency*, London: Earthscan.
- EIU (2012) Democracy Index 2012. https://www.eiu.com/public/topical_report.aspx?campaignid=DemocracyIndex12 (datum posete: 21. 5. 1986).
- Evans, Peter (1995). *Embedded Autonomy: States and Industrial Transformation*, Princeton: Princeton University Press.
- Huntington, Samuel (1991). *The Third Wave – Democratization in the Late Twentieth Century*, Norman: University of Oklahoma Press.
- Leftwich, Adrian (1996). *Democracy and Development*, London: Polity Press.
- Linz, Juan i Stepan, Alfred (1996). *Problems of Democratic Transition and Consolidation – Southern Europe, South America and Post-Communist Europe*, Baltimore: Johns Hopkins University Press.
- Mawdsley, Emma (2012). *From recipients to donors – Emerging powers and the changing development landscape*, London: Zed Books.
- Nussbaum, Martha (2000). *Women and Human Development*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Pavlović, Vukašin (2006). *Civilno društvo i demokratija*, Beograd: Službeni glasnik.
- Przeworski, Adam (1991). *Democracy and the Market: Political and Economic Reforms in Eastern Europe and Latin America, Studies in Rationality and Social Change*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Rapley, John (2007). *Understanding Development – Theory and Practice in the Third World*, London: Lynne Rienner Publishers.
- Sen, Amartya (1999). *Development as Freedom*, Oxford, Oxford University Press.

- Sirowy, Larry i Inkeles, Alex (1990). „The Effects of Democracy on Economic Growth and Inequality: A Review“, *Studies in Comparative International Development*, Vol. 25, No. 1, pp. 126–157.
- Smith, Brian (2007). *Good Governance and Development*, London: Palgrave Macmillan.
- Sorensen, Georg (1998). *Democracy and Democratization – Processes and Prospects in a Changing World*, Oxford: Westview Press.
- UNDP (1990). *Human Development Report 1990*, Oxford: Oxford University Press.
- UNDP (2013). *Human Development Report 2013, The Rise of the South*. http://hdr.undp.org/hdr4press/press/report/summaries/HDR2013_EN_Summary.pdf (datum posete: 21. 5. 2013).

UDC 323(533/534)

Političke promene u Jemenu - revolucija kompromisom

Sažetak

U ovom tekstu se analiziraju dešavanja u vezi sa Narodnom jemenskom revolucijom, započetom u februaru 2011. godine. Radi boljeg razumevanja događaja, u uvodu su prikazane osnovne karakteristike veoma složenog jemenskog društva. Analiza same revolucije pokazala je da je ona bila u mnogo čemu drugačija od revolucija u Tunisu i Egiptu. Razlozi za to su brojni, a najvažniji su izdvojeni i objašnjeni. Takođe je dat i kratak prikaz aktuelne političke situacije u Jemenu.

Ključne reči

Jemen, revolucija, građanski rat, vlast, ujedinjena opozicija, političke promene, društvo

* Marko Gagić je student završne godine doktorskih studija na Filološkom fakultetu u Beogradu.

Uvod

Veoma siromašna i ništa manje egzotična Republika Jemen, koju je Ptolomej nazvao *Eudaimon Arabia*,¹ danas nije previše srećna. Jedan od najstarijih centara civilizacije na Bliskom istoku, Jemen je zemlja u kojoj živi narod posebnih moralnih načela, specifične kulture, ali i veoma napaćen narod, jer su politička previranja, korupcija, sukobi, krvoprolića ako ne svakodnevica, onda nesumnjivo konstanta koja se tokom istorije provlačila kroz društveno-politički život te zemlje. Uostalom, ni Failed State Index nikada ih ne zaobiđe, pa se tako Jemen 2012. nalazio u prvih deset „propalih država“, i to u „probranom“ društvu sa Somalijom, DR Kongom, Sudanom, Čadom, Zimbabveom, Avganistanom i Haitijem ispred, odnosno Irakom i Centralnoafričkom Republikom iza sebe.

Osnovni cilj ovog teksta jeste da se, u što objektivnijem svetlu i na što konkretniji način, prikažu i pojasne događanja u vezi sa Narodnom jemenskom revolucijom,² inspirisanom takozvanim Arapskim prolećem, započetim u Tunisu i Egiptu.

Društveno-politička pozadina revolucije

Problem Jemena je veoma kompleksan i analiziranjem događaja počevši od proleća 2011, samo bismo zagrebali njegovu površinu. Da bi se na pravi način razumeli društveno-politički odnosi u ovoj državi moramo se pozabaviti i bližom i daljom istorijom o kojoj su već napisane brojne studije, a ovde će biti izneto samo ono najrelevantnije.

[1] Srećna Arabija (starogrčki), dok je nama mnogo poznatiji latinski prevod *Arabia Felix*.

[2] Jemenska revolucija, započeta 2011, u Jemenu se naziva Narodna jemenska revolucija i Mirna revolucija (bukvalan prevod sa arapskog bio bi Mirna revolucija promena).

Dakle, već smo pomenuli da je područje koje danas zauzima Republika Jemen³ jedan od najstarijih centara civilizacije na Bliskom istoku. Naime, dobar deo teritorije Jemena zauzimaju veoma visoke planine, pa je tamošnja klima izuzetno prijatna, a moguće je i bavljenje poljoprivredom i stočarstvom. Zbog toga su se na području Jemena i formirale prve sedelačke zajednice na Arabijskom poluostrvu. Tokom istorije ovde su se smenjivala brojna bogata kraljevstva među kojima je i čuveno Sabejsko kraljevstvo, za koje se pretpostavlja da se nalazilo na području današnjeg Mariba, istočno od Sane. U društveno-političkom životu mnogih kraljevstava na području Jemena plemena su od davnina imala značajnu ulogu. To posebno važi za planinski deo, odnosno teritoriju nekadašnjeg Severnog Jemena. Plemena i danas imaju veoma veliki uticaj na društveno-politički život zemlje. Otpor koji su plemena kroz istoriju pružala potencijalnim osvajačima, potpomognuta nepristupačnim terenom, učinio je da njihova teritorija bude pod vrlo slabim, praktično nikakvim uticajem kolonijalnih sila.⁴ To, međutim, nije bio slučaj sa jugom,⁵ koji je više od sto godina bio britanska kolonija. I kasnije, u dvadesetom veku, kada su formirane države Severni i Južni Jemen, one su bile uređene na potpuno suprotan način. Na jednoj strani imali smo konzervativni Severni Jemen sa izuzetno jakim plemenskim uticajem, dok je na drugoj strani bio marksistički Južni Jemen, sekularna država pod uticajem Sovjetskog Saveza.

Ovde ćemo se kratko osvrnuti i na religijsku mapu Jemena. Naime, oko 55% Jemenaca su pripadnici šafiidske versko-pravne škole sunitskog islama, a ostatak čine sledbenici zejidskog šiitskog islama. Međutim, zejidski islam je doktrinarno veoma blizak sunitskom islamu i ne možemo govoriti o religijskom sukobu. Istina, sukobi na severu zemlje između hutija⁶ (šiiti) i manjinskih selafija (radikalni pokret u okviru sunitskog islama) imaju elemente verskih sukoba, ali oni su lokalne prirode i sukobljene strane nemaju podršku stanovništva.

Ujedinjenje i period posle ujedinjenja

Formiranje države pod imenom Republika Jemen bilo je praktično prvo istinsko ujedinjenje teritorija koje i danas ulaze u njen sastav. Na čelo ove države odmah je došao predsednik dotadašnjeg Severnog Jemena Ali Abdulah Salih.⁷ U početku su učinjeni neki pozitivni koraci kao što

[3] Zapravo, kao geografski pojam Jemen je nešto širi i na jugu zauzima i jedan deo Saudijske Arabije.

[4] Planinski delovi Jemena su oko hiljadu godina, sve do šezdesetih godina XX veka bili u većoj ili manjoj meri pod vlašću zejidskih imama, a plemenski uticaj je uvek bio prisutan.

[5] Ovde se pre svega misli na Aden sa okolinom.

[6] Grupa pobunjenika stacionirana na krajnjem severu Jemena.

[7] Predsednik Severnog Jemena od 1978. godine. U stranjoj i domaćoj transkripciji nailazimo i na varijantu „Saleh“ umesto „Salih“. Obe varijante su prihvatljive, ali je transkripcija „Salih“, prema mišljenju autora, bliža originalu.

je prihvatanje partijskog pluralizma i izbor predsednika na slobodnim izborima, ali ubrzo je postalo primetno nezadovoljstvo na jugu. Salih je od početka optuživan za korumpiranu politiku i Jug je ubrzo počeo da dovodi u pitanje jedinstvo zemlje, ali je u veoma kratkom roku izgubio građanski rat 1994. godine. Salih je iskoristio taj rat da sa političke scene eliminiše Socijalističku partiju Jemena, koja je bila najjača partija na jugu, pod optužbom da radi protiv jedinstva zemlje. Na taj način, predsednik je učvrstio svoju vlast posle čega je došlo i do naglog porasta korupcije, siromaštva i nezaposlenosti.

Narednih desetak godina nastavljeno je istim trendom, a razvoj situacije na mnogim poljima veoma je išao u prilog političkoj nestabilnosti i nezadovoljstvu naroda. Pored velike korupcije koja je sigurno jedan od glavnih faktora (ako ne i glavni faktor) lošeg funkcionisanja države, došlo je i do dramatičnog pogoršanja bezbednosti čemu je najviše, svojim katastrofalnim potezima, doprineo tadašnji predsednik Ali Abdulah Salih. Naime, prvo se povezao sa džihadistima koji su se u Avganistanu borili protiv SSSR-a. Dao im je politički azil u zamenu za podršku u slamanju otpora Juga u građanskom ratu 1994. godine. Sjedinjenim Američkim Državama je, naravno, bilo poznato da se u Jemenu kriju brojni članovi Al Kaide, pa je posle terorističkih napada 11. septembra 2011. pominjana i vojna intervencija u ovoj zemlji. Međutim, Salih je, da bi to izbegao, naprasno počeo sa hapšenjima, izručenjima i likvidacijama članova Al Kaide, sa kojima se ne tako davno prijateljio. Od tada je zvanični Jemen u ratu sa Al Kaidom, ali je rat, naravno, dvosmeran, pa se jemenska vojska često nalazi na udaru terorističkih napada. Najjača teroristička uporišta u Jemenu danas su na jugu zemlje, gde Al Kaida povremeno pod okupacijom drži čitava naselja. Međutim, primera radi, najveći teroristički napad dogodio se u Sani u maju 2012.⁸ kada je u stravičnom bombaškom napadu poginulo više od sto vojnika. Da stvar bude gora, Salih je imao naviku da svoje političke protivnike naziva teroristima, čime je pravdao nasilno obračunavanje sa njima. Najekstremniji primer za to je sukob u Sadi koji sa prekidima traje još od 2004. godine. Ipak, ovde se mora istaći i uloga hutija, odnosno pobunjenika koji takođe ne prezaju od upotrebe sile.⁹

Najzad dolazimo do još jedne veoma važne stavke, a to je nezadovoljstvo opozicionih partija načinom na koji se sprovode izbori. Pored uobičajenih optužbi za krađu na izborima i lažiranje rezultata, bilo je i osnovanih sumnji da je dozvoljeno glasanje maloletnih osoba ili čak višestruko glasanje iste osobe, što je najčešće bilo moguće kod žena glasača.¹⁰ Parlamentarni izbori

[8] Dakle po svrgavanju Alija Abdulah Saliha sa mesta predsednika.

[9] Pobuna hutija, kao i njihov sukob sa sunitskim selafijama, moraju zasebno biti analizirani budući da se radi o veoma složenim problemima.

[10] Žene glasaju na zasebnim biračkim mestima. Dešavalo se da kandidat opozicione partije Islah na lokalnim izborima dobije podršku više od 50% muškaraca uz izlaznost od nešto više od 50%, ali da ne bude izabran jer je kod žena izlaznost bila skoro 100% od čega su skoro sve glasale za Salihovog kandidata. Ova i slične informacije potiču iz intervjua članova opozicionih partija.

su od ujedinjenja održani tri puta (1993, 1997. i 2003), a Salihova partija je sve ubedljivije pobeđivala. Prema opozicionim partijama, glavni problem ležao je u prostovećinskom izbornom sistemu. Opozicija svoje tvrdnje temelji na brojnim činjenicama, a one govore u prilog tome da većinski izborni sistem favorizuje tribalizam nauštrb partijskog pluralizma,¹¹ a takođe je loš i sa stanovišta položaja žena budući da partije retko ističu žene kao kandidate znajući da će one teško odneti pobjedu nad lokalnim moćnicima, plemenskim šejhovima i tako dalje.

Dakle, velika korupcija, nezaposlenost, pogoršanje bezbednosne situacije i neprimeren izborni sistem u kombinaciji sa, u mnogim pogledima, heterogenim stanovništvom doveli su do sve većeg nezadovoljstva i želje za promenama kod naroda. Nezadovoljstvo je posebno počelo da raste 2006, godine u kojoj su održani predsednički izbori. Tada je Salih najavio da se neće kandidovati, ali je „pod velikim pritiskom naroda“ odustao od te namere, kandidovao se i, naravno, ubedljivo pobedio. Većini je u tom trenutku definitivno postalo jasno da Salih nema nameru da prepusti vlast. Opozicija je najveću šansu za promene videla u dobro nadziranim parlamentarnim izborima koji će se sprovesti po proporcionalnom izbornom sistemu i počela je da vrši pritisak da se sistem promeni. Salih je obećavao promene u izbornom sistemu, ali svoja obećanja nije ispunio, pa je tada već udružena opozicija najavila bojkot izbora zakazanih za 2009. godinu. Predsednik je, želeći verovatno da kupi još malo vremena, pomerio izbore za 2011, uz ponovno obećanje da će izvršiti neke promene, među kojima i promenu izbornog sistema.

Eskalacija narodnog bunta i smena vlasti

Ceo taj period između 2006. i 2011, odnosno do početka revolucije, predstavlja svojevrсно održavanje postojećeg stanja. Loš život, velika nezaposlenost, sporadični napadi Al Kaide na jemensku vojsku, kao i ofanzive u suprotnom smeru ostali su konstanta jemenskog društva. Svemu tome treba dodati i javljanje separatističkog pokreta na jugu zemlje koji u tom periodu pojačava svoje dejstvo, dalje destabilizuje državu, što Al Kaidi dodatno ollašava zauzimanje određenih položaja u tom delu Jemena. Revolucije u Tunisu i Egiptu došle su u veoma zgodno vreme za radikalizovanje narodnog bunta u Jemenu. Naime, parlamentarni izbori u Jemenu uvek su održavani 27. aprila, a za taj datum su bili zakazani i izbori 2011. godine. Dakle, revolucije u Tunisu i Egiptu dogodile su se samo nekoliko meseci pred izbore u Jemenu. Do tog trenutka Salih jeste učinio neke izmene u izbornom zakonu, ali one nisu bile velike. Prepoznao je opasnost po svoj režim pa je 2. februara, malo pre zakazanih demonstracija nazvanih „Dan besa“, na vanrednoj sednici Parlamenta obećao široke ustupke opoziciji. Uz reči „Nema produžavanja, nema nasleđivanja, nema

[11] Neretko se na izborima kandiduju predstavnici sa velikim plemenskim uticajem, što može biti odlučujući faktor u pojedinim izbornim jedinicama.

vraćanja kazaljki unazad“, Salih je obećao da se neće ponovo kandidovati kada mu 2013. istekne tekući mandat, kao i da neće preneti vlast na svog sina. Međutim ova obećanja, kao i ona koja su potom usledila, nisu naišla na dobar prijem, niti su promenila revolucionarna osećanja prisutna kod većine Jemenaca. Opozicija u tom trenutku nije aktivno učestvovala u organizaciji demonstracija već je to bio pravi narodni bunt. Demonstracije, zakazane za petak 18. mart, pretvorile su se u veliko krvoproliće u kojem su, po završetku molitve, snajperisti lojalni Salihu sa krovova zgrada ubili 52, a ranili 617 ljudi. Tada je postalo sasvim jasno da Salih nema nameru da prepusti vlast mirnim putem, kao i da neće birati sredstva da je zadrži.¹² Ipak, bilo bi isuviše jednostavno da je to bio jedini problem. Kompleksnost jemenske društveno-političke mape o kojoj je bilo reči u prvom delu ovog teksta postaje jedan od presudnih faktora za razvoj revolucije. Praktično tokom cele 2011. Jemen je bio akter veoma opasne igre u kojoj je država neprestano balansirala na rubu propasti. U situaciji u kojoj postaje jasno da će Salih pre ili kasnije otići sa vlasti mnogi (naoružani) akteri počinju da traže svoje „mesto pod Suncem“. Regularna vojska pretežno staje na stranu revolucionara,¹³ Salihove interese brani elitna Republikanska garda, kao i pojedina plemena (takođe naoružana i vrlo verovatno dobro plaćena), dok su na jugu veoma aktivni Al Kaida i Pokret za otplenjenje. Za to vreme opozicione partije se zalažu za mirno rešavanje problema, svesne da bi građanski rat bio poguban u svakom pogledu. Međutim, i opozicija ima svoje unutrašnje probleme. Partije ujedinjene opozicije su brojne, njihove politike su često u velikoj meri različite, pa je sa pravom postojala i još uvek postoji bojazan na koji način će biti stabilizovano političko stanje u zemlji. Islah¹⁴ i Socijalistička partija su dve možda najjače partije opozicije. Prva se smatra ogrankom Muslimanske braće iz Egipta i predstavlja konzervativniju struju u opoziciji, sa jakim naglaskom na veri i sa podrškom jednog broja plemenskih šejhova. Sa druge strane, Socijalistička partija je bivša vladajuća partija nekadašnjeg Južnog Jemena i kao takva ima izrazito levu orijentaciju, pri čemu je tribalizam prilično marginalizovan. Pored navedenog, unutar partije Islah postoje tri struje od kojih je jedna ostala verna idejama Muslimanske braće, druga se smatra selafijskom strujom (radikalniji od Muslimanske braće) dok je treća struja

[12] Ovaj događaj takođe označava trenutak u kojem opozicione partije počinju da se direktno mešaju u organizaciju revolucije, a uz njih i brojne vojne i paravojne snage.

[13] Samo nekoliko dana posle krvavih događaja 18. marta, jedan od uticajnijih generala Ali Mohsin el Ahmar saopštava da će deo vojske koji je pod njegovom komandom, kao i mnogi drugi delovi regularne vojske Jemena, podržati revolucionare. Ovaj potez neki su dočekali sa oduševljenjem jer je to značilo da je oružana prednost na strani revolucionara. Međutim, mnogi su se toga i pribijavali jer je svako dalje zaoštavanje moglo da znači i početak građanskog rata. Takođe treba napomenuti da El Ahmar, kao Salihova desna ruka, ni izbliza nije bio omiljena ličnost u Jemenu, kao i da je bio jedna od glavnih karika u korupcionaškom sistemu koji je godinama urušavao jemensko društvo.

[14] Islah - reforma (arap.) - puno ime partije je Jemenska kongregacija za reformu, ali se često skraćeno zove Islah.

proplemenski orijentisana. S takvim rasporedom snaga i imajući u vidu činjenicu da ni podrška naroda Salihovom Opštenarodnom kongresu uopšte nije zanemarljiva, jemenski politički akteri odabrali su verovatno najblaži način sprovođenja revolucije. Dakle, ovde se nije pratio primer država u kojima je počelo takozvano Arapsko proleće. Naime, i u Egiptu i u Tunisu ugašene su dotadašnje vladajuće partije, a njihovi predsednici osuđeni na doživotne robije.¹⁵ Takav ishod priželjkivala je možda i većina demonстранata u Jemenu, ali kako je vreme odmicalo postajalo je sve jasnije da bi insistiranje na tome moglo odvući zemlju u građanski rat. Konkretna predlog za rešenje krize stigao je u vidu takozvane Inicijative zemalja Zaliva, prema kojoj bi Salih otišao sa vlasti, ali bi bio amnestiran od krivičnog gonjenja. Opozicija je s vremenom prihvatila Inicijativu, ali se Salihu nikako nije dopala, a demonstranti su se žestoko protivili delu o amnestiji. Uopšteno govoreći, narod, od koga je ceo proces i krenuo, sve je manje bio zadovoljan razvojem situacije, a počeli su da se pojavljuju i različiti punktovi sa demonstrantima koji nemaju isto mišljenje o daljem toku revolucije. Sve u svemu, Inicijativa zemalja Zaliva predstavljala je kompromisno rešenje čije je potpisivanje, s obzirom na veoma haotičnu situaciju u zemlji, možda bilo i najlogičniji korak koji je u tom trenutku mogao biti preduzet. Ipak, Salih još uvek nije bio spreman da to učini, a u međuvremenu se dogodio i pokušaj atentata na njega. Taj događaj se zbio 3. juna i do dan-danas je, po mnogo čemu, ostao pod velom tajne. Odgovornost za napad nije preuzeo niko, dok je sumnja prvo pala na porodicu Ahmar, koja je tih dana u Sani vodila žestoke sukobe sa snagama lojalnim Salihu.¹⁶ Ipak, to nikada nije dokazano, a pojedini strani eksperti su tvrdili da je napad morao biti organizovan „iznutra“, te da je cela operacija bila orkestrirana iz Salihovog tabora. Kako bilo da bilo, Salih je tada avionom prebačen na lečenje u Saudijsku Arabiju, gde je ostao do kraja septembra. Interesantno je da je Salih očigledno u zemlji imao ne tako beznačajnu podršku koja mu je omogućila da se posle lečenja vrati u Jemen u nadi da će se tok revolucije promeniti. U međuvremenu je nastavljeno sa borbama koje su lako mogle da prerastu u građanski rat. I pre pokušaja atentata, ali i posle toga, Taiz, treći grad po veličini u Jemenu i jedan od glavnih centara revolucije, bio je poprište sukoba koji su odneli brojne žrtve. Salihov povratak još više je pojačao netrpeljivost i strepnju od izbijanja rata, ali je on ipak, tačno dva meseca po povratku, odlučio da potpiše Inicijativu zemalja Zaliva, čime je pristao da u roku od 90 dana preda vlast.

Međutim, samo potpisivanje ovog dokumenta i sklanjanje Saliha sa glavne pozornice tek je početak političkih promena u Jemenu na čiji se konačni ishod još uvek čeka. Za početak, Salih je funkciju ustupio svom dotadašnjem zameniku Abdu Rabuh Mansur Hadiju. Potom su 25. februara 2012. organizovani i izbori, na kojima je Hadi bio jedini kandidat,

[15] S tom razlikom što je tuniski predsednik Ben Ali osuđen u odsustvu.

[16] U tim sukobima antirežimske snage je predvodio šejh Sadik el Ahmar.

a njegovu kandidaturu podržale su sve političke partije. Ovo je urađeno pre svega da bi se i glasom naroda dao kredibilitet novom predsedniku. S obzirom na dobru izlaznost na izborima (oko 65%), može se reći da je taj deo promena sproveden prilično bezbolno, posebno zbog činjenice da su uglavnom protekli u mirnoj atmosferi. Ipak, promena predsednika je samo jedan korak ka formiranju koliko-toliko stabilne države. Sledeći korak predviđen Inicijativom bio je formiranje prelazne vlade, a potom i Konferencije za dijalog, svojevrsnog veća čiji je zadatak priprema novog ustava i organizovanje izbora na svim nivoima. Imajući u vidu heterogenost jemenskog društva, a samim tim i političke scene, jasno je da je to komplikovan zadatak čije bi uspešno rešavanje moglo da donese dosta toga pozitivnog. Čini se da su i Jemenci u velikoj meri toga svesni, iako je mnogima bilo veoma teško da pristanu na brojne kompromise, što je i razumljivo s obzirom na broj izgubljenih života od početka revolucije. U svakom slučaju, prelazna vlada je oformljena ubrzo po potpisivanju Inicijative. Za predsednika vlade postavljen je Muhamed Selim Basindua, kao predstavnik ujedinjene opozicije. Valjalo bi istaći i to da je Basindu rođen u Adenu, dakle na jugu zemlje. Jasno je da se pri sastavljanju vlade moralo voditi računa o tome da nijedna strana ne bude zapostavljena, što je u još većoj meri primenjivano kasnije, pri obrazovanju Konferencije za dijalog. Iz vlade nije isključen ni Salihov Opštenarodni kongres. Naprotiv, približno polovina ministara upravo je iz te partije. Dakle, ne samo da se ne može govoriti o nestanku Salihove partije sa političke scene već je pod velikim znakom pitanja i nepostojanje njegovog ličnog uticaja na politički život Jemena. Ipak, Jemen se vremenom stabilizovao i, u neku ruku, pokrenuo. Krajem 2012. formirana je i Konferencija za dijalog, po sličnom modelu kao i vlada. U tom telu zastupljeni su Opštenarodni kongres, Islah, Socijalistička partija, hutiji, selafije, a nisu izostavljeni ni predstavnici naroda, žene, pa čak ni članovi separatističkog pokreta sa juga zemlje. Valjda je samo Al Kaida ostala praznih šaka budući da je i nova vlada rešena da nastavi borbu protiv terorizma. Sve u svemu, dok akteri na šarenolikoj jemenskoj političkoj pozornici pokušavaju da se usaglase oko uloga, jasno je da će se na repertoaru ponovo naći teška drama. Kraj nije lako naslutiti, ali prema proceni autora ovog teksta, možda bi najlogičnije rešenje bilo federalno uređenje uz podelu zemlje na najmanje četiri celine. Jemen je suviše heterogen da bi se njime moglo upravljati samo iz Sane. S druge strane, ne bi nikako bilo pametno dozvoliti njegovo cepanje, a podela na dve federalne jedinice mogla bi da implicira upravo takav ishod. Uz prelazak na proporcionalni izborni sistem i što manje mešanje bivšeg predsednika u politički život, to bi mogla da bude solidna osnova za barem delimičnu stabilizaciju Jemena kao države. Al Kaida i korupcija su dva najveća neprijatelja Jemena i oba deluju podjednako nepobedivo, a čini se da nekadašnja Srećna Arabija ima ipak više šanse protiv terorista.

Zaključna razmatranja

Nema sumnje da je Narodna jemenska revolucija pokrenuta pod uticajem revolucija u Egiptu i Tunisu. Međutim, veoma komplikovana društveno-politička situacija u Jemenu učinila je da tok ove revolucije bude po mnogo čemu drugačiji. Na njenom početku narod je želeo ne samo Salihovu smenu već i suđenje za brojna zlodela koja mu se stavljaju na teret. Međutim, kako je vreme odmicalo, postajalo je sve jasnije da bi insistiranje na ispunjenju postavljenih ciljeva moglo da bude veoma opasno, a Jemen se u nekoliko navrata našao na ivici građanskog rata. Zbog toga je opozicija počela da traži kompromisno rešenje, koje je i stiglo u vidu Inicijative zemalja Zaliva. Posle višemesečnih uzaludnih pokušaja da se inicijativa obostrano prihvati, to je konačno postignuto u novembru 2011, kada je Salih pristao da prenese ovlašćenja na svog zamenika Abdu Rabuh Mansur Hadija. Međutim, sam čin promene predsednika ne znači i da je revolucija uspešno okončana. Ona će se smatrati uspešnom kada (i ako) budu sprovedene sve predviđene reforme posle čega će se održati i izbori na svim nivoima. Do tada će na čelu Jemena biti predsednik Hadi i koaliciona vlada koju u ravnopravnom odnosu snaga sačinjavaju članovi Salihovog Opštenarodnog kongresa i ujedinjene opozicije, a na čijem je čelu Muhamed Selim Basindua.

Kada je u pitanju dalji razvoj situacije na planu širenja uticaja islamističkih struja, što je bila posledica revolucija u drugim zemljama, u Jemenu tako nešto nije mnogo verovatno. Islamistički orijentisane partije već postoje, a njihovi predstavnici su Islah (Muslimanska braća) i Unija Rašad (selafizam) i njihov uticaj nije beznačajan. Međutim, druge partije, uključujući i Salihov Opštenarodni kongres, a posebno Socijalistička partija i Naseristička unija, ne mogu se smatrati islamističkim. Takođe, religijski profil jemenskog stanovništva ne sugerise da je moguća dalja radikalizacija društva. Veliki deo jemenskih sunita živi na jugu, koji je manje konzervativan i sekularniji je od severa. Na drugoj strani, sever uglavnom naseljavaju zejđiti, koji jesu konzervativni, ali su uglavnom proplemenski orijentisani, a i svakako se ne može očekivati da podrže radikalni suniti pokret kao što je salafizam. Hutiji, međutim, mogu biti označeni kao predstavnici radikalne struje u okviru šiitskog islama, ali njih ne podržava velika većina šiita. Sve u svemu, grupa koja možda ima najbolju perspektivu u smislu širenja uticaja jesu pomenute selafije, ali svakako ne u meri koja bi poremetila dosadašnje odnose na jemenskoj političkoj sceni. Dakle, islamističke grupe već postoje u Jemenu i nemaju zanemarljiv uticaj, ali njihovo dalje širenje ne treba očekivati. Umesto toga, veća briga biće kako uklopiti sve ove različite političke, religijske, proplemenske i prosekularne struje u jedan sistem. •

Political Changes in Yemen - Revolution by Compromise

Abstract

This article analyzes events regarding Yemeni Revolution that was started in February 2011. The main characteristics of Yemeni society are presented in the introduction for better understanding of the events. Analysis of the Revolution itself showed that it was in many ways different from the revolutions in Tunisia and Egypt. Reasons for that are numerous and the most important ones are pointed out and explained. A short review of the present political situation is also given.

Key words

Yemen, revolution, civil war, government, United Opposition, political changes, society

Literatura

- Al-Kamim, Abd al-Aziz Muhammad (2005). „The Constitutional and Legal Bases of Party Pluralism in Yemen and the Impact of their Implementation“, u: Huriya Mashhur, Abd al-Aziz Muhammad al-Kamim, Mohammad Ahmad al-Mikhlaflafi, *Building Democracy in Yemen: Women's Political Participation, Political Party Life and Democratic Elections*, International Institute for Democracy and Electoral Assistance (IDEA) and the Arab (NGO) Network for Development (ANND).
- Al-Mikhlaflafi, Mohammad Ahmad (2005). „Electoral Systems in Yemen“, u: Huriya Mashhur, Abd al-Aziz Muhammad al-Kamim, Mohammad Ahmad al-Mikhlaflafi, *Building Democracy in Yemen: Women's Political Participation, Political Party Life and Democratic Elections*, International Institute for Democracy and Electoral Assistance (IDEA) and the Arab (NGO) Network for Development (ANND).
- Day, Stephen W. (2012). *Regionalism and Rebellion in Yemen – A Troubled National Union*, New York: Cambridge University Press.
- Dustur al-Yaman* – Ustav Republike Jemen.
- Članak o formiranju Konferencije za dijalog u Jemenu (28. 11. 2012), *Almasdar online*, <http://almasdaronline.com/article/38557> (datum posete: 4. 1. 2013).
- Gagić, Marko (2010). „Islam i demokratija – Studija slučaja Jemen“, master rad, Fakultet političkih nauka Univerziteta u Beogradu.
- Horton, Michael (2011). „The Tribes of Yemen: A Threat to Stability or Asset to Unification?“, *Terrorism Monitor*, Vol. IX, Issue 1.
- Internet prezentacija Vlade Jemena, <http://www.yemen.gov.ye/portal> (datum posete: 5. 1. 2013).
- Salmoni, Barak A., Loidolt, Bryce, Wells, Madeleine (2010). *Regime and periphery in Northern Yemen: The Huthi phenomenon*, RAND Corporation.

UDC 323.25(497.6)

Izazovi podijeljenog građanstva u Bosni i Hercegovini

- Građanska neposlušnost u presudi „Sejdić-Finci protiv BiH“

Sažetak

U ovom radu prikazaću pravne posledice jedne presude Evropskog suda za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda na ustavno uređenje jedne zemlje. Radi se o presudi po tužbi Derva Sejdića i Jakoba Fincija protiv države Bosne i Hercegovine, koja je u temelju uzdrmala ustavno uređenje dejtonske Bosne i Hercegovine. Govoriću o mogućnostima implementacije presude, ali ću se njome baviti i iz ugla građanske neposlušnosti. Ova presuda predstavlja presedan u međunarodnoj sudskoj praksi jer se prvi put jednom presudom označavaju kao diskriminatorni članovi jednog ustava, najvišeg pravnog akta u državi. Time međunarodno pravo duboko zadire u ustavnu materiju Bosne i Hercegovine, a što je još veći apsurd, Ustav BiH je dio jednog međunarodnog ugovora, Dejtonskog sporazuma, a presudom jedna međunarodna sudska institucija pronalazi diskriminatornim odredbe jednog međunarodnog ugovora.

Ključne reči

Dejton, Evropski sud, apelacija, implementacija, neposlušnost

* Autor je student master studija Fakulteta političkih nauka Univerziteta u Beogradu.

1. Ustavno uređenje poslije ratne Bosne i Hercegovine

1.1. Ratna dešavanja u periodu 1992–1995.

Od svih ratova na teritoriju bivše SFRJ rat u Bosni i Hercegovini bio je najduži i s najviše ljudskih i materijalnih žrtava. Stradalo je oko sto hiljada ljudi. To je bio najveći etnički sukob u Evropi poslije završetka Drugog svjetskog rata, gdje su se na suprotnim stranama našle tri velike etničke skupine: Bošnjaci (44% prema popisu iz 1991), Srbi (31%) i Hrvati (17%). Kategorizacija ratova smješta ovaj u BiH u grupu građanskih ratova a to potkrepljuje i podatak da su i ostali (Jugosloveni, Romi, Židovi...) učestovali u ratnim sukobima na različitim stranama, kao i to da je jedan dio rata muslimanski narodni korpus bio pocijepan i međusobno ratovao (antagonizam Izetbegović–Abdić). Razlog za početak ratnih sukoba, vođen hobsovskom paradigmatom zaključujem da je bio pad komunizma i krah jugoslavenske a samim tim i bosansko-hercegovačke ekonomije. U nemogućnosti da bezbolno prebrode prelaz s planske ekonomije na tržišnu ekonomiju, sukob je bio neminovan. Velika neimaština i loše imovinsko stanje doveli su stanovništvo u stanje trajnog antagonizma. To je ono Hobsovo stanje neimaštine u prirodnom stanju koje je i izvor sukoba među ljudima. U nemogućnosti da zadovolje svoje egzistencijalne potrebe ljudi počinu da se vode egoističkim ciljevima. Crna ekonomija cvijeta, kriminal je na svakom koraku, ubistva i zvjerstva raznih vrsta. Zakon je poražen a ljudi se vode svojim sebičnim nagonima.

Poslije niza neuspješnih mirovnih pregovora koji su propadali političkim djelovanjem sve tri strane u sukobu,¹ 21. novembra 1995. potpisan je

[1] U toku rata bilo je nekoliko predloga mirovnih rješenja kojim bi se sukobi okončali a najznačajni među njima su: Kutiljerov plan iz 1992. (odbačen od strane bošnjačkog naroda i njihovog lidera Alije Izetbegovića), Vens-Ovenov plan iz 1993. (odbačen od strane Vojske RS i Narodne skupštine srpskog naroda na Palama, iako ga je prethodno, u Grčkoj, potpisao predsjednik Republike Srpske Radovan

u Dejtonu, država Ohajo, Sjedinjene Američke Države, Opšti okvirni sporazum za mir u Bosni i Hercegovini koji je sadržio 11 aneksa.² Ovaj mirovni sporazum u Aneksu 4 sadržao je Ustav Bosne i Hercegovine u kome ona nastavlja svoj međunarodni kontinuitet zasnovan na principima ZAVNOBiH-a kao država bošnjačkog, srpskog i hrvatskog naroda.³ Zbog ratnih sukoba i dubine istorijskih rascjepa u Bosni i Hercegovini ustavotvorac u Dejtonu odlučio se na to da Bosnu i Hercegovinu ostavi na njenim ZAVNOBiH-skim temeljima, ne želeći je uspostavljati kao demokratiju vestministerskog modela po formuli jedan čovjek = jedan glas (građanska država), već je želivši uspostaviti kao konsocijalnu demokratiju tri ravnopravna naroda i dva jednako-pravna entiteta (Republika Srpska i Federacija Bosna i Hercegovina). Prije potpisivanja Dejtonskog mirovnog sporazuma zaraćene strane su u Ženevi 8. septembra 1995. potpisale Ženevske principe o ustrojstvu Bosne i Hercegovine, prema kojim će se Bosna i Hercegovina sastojati od dva entiteta – Republike Srpske i Federacije Bosne i Hercegovine u omjeru teritorije 49% (RS) – 51% (FBiH). Konsocijacija koja je „Dejtonom“ prihvaćena zasniva se na ravnopravnosti tri konstitutivna naroda koja su i započela ratni sukob, i koja su potpisnici mirovnog sporazuma. Ostali (osim Bošnjaka, Srba i Hrvata) učestvovali su u ratnim sukobima ali na nekoj od ove tri strane pa je njihovo prisustvo u Dejtonu izostalo, a samim tim i njihovo učešće u pravljenju ustava na kojem se Bosna i Hercegovina i danas zasniva.

1.2. Dejtonska Bosna i Hercegovina kao konsocijacija

Kada se govori o postojanju demokratije u nekoj državi, odmah se misli na „vladavinu većine“ što je i izvorno tumačenje demokratije vestministerskog modela. Međutim ovakva demokratija u multikulturalnim društvima nije ostvarljiva jer se pretvara u diktaturu većine koja marginalizuje volju manjine što dalje vodi do nastanka vječitih većina i vječitih manjina. „U takozvanim pluralitetskim društvima – društvima koja su oštro podjeljena po religijskim, ideološkim, kulturnim, etničkim ili rasnim osnovama u maltene odvojena poddruštva sa sopstvenim političkim strankama, interesnim grupama i sredstvima komunikacije – fleksibilnosti neophodne za većinsku demokratiju najvjerovatnije neće biti. Pod ovakvim uslovima vladavina većine nije samo nedemokratska već je i opasna, jer se

Karadžić), Oven–Stotembergov plan iz 1993. (odbačen od strane bošnjačkog naroda) i plan Kontakt grupe (odbačen od strane srpskog naroda).

[2] Aneks I – Sporazum o vojnim aspektima mirovnog rješenja, Aneks II – Sporazum o međuentitetskoj liniji razgraničenja, Aneks III – Sporazum o izborima, Aneks IV – Ustav Bosne i Hercegovine, Aneks V – Sporazum o arbitraži, Aneks VI – Sporazum o ljudskim pravima, Aneks VII – Sporazum o izbjeglicama i raseljenim licima, Aneks VIII – Sporazum o komisiji za očuvanje nacionalnih spomenika, Aneks IX – Sporazum o očuvanju javnih korporacija BiH, Aneks X – Sporazum o civilnoj implementaciji, Aneks XI – Sporazum o međunarodnim policijskim snagama.

[3] „Bosna i Hercegovina nije ni srpska, ni hrvatska ni muslimanska, već i srpska i hrvatska i muslimanska“ (citat sa zasjedanja ZAVNOBiH-a).

manjinama trajno uskraćuje pristup vlasti.“⁴ Kako neki od naroda u Bosni i Hercegovini ne bi bio marginalizovan u miru, ustavotvorac u Dejtonu odlučio se na uspostavljanje konsocijalne demokratije s nizom ustavnih, zaštitnih ograničenja i kočnica kako mnogobrojni narodi ne bi nadglasali malobrojnije tamo gdje su u većini. O ovim kočnicama govori i Lajphart a od 10 njegovih mehanizama kontrole manjina u konsocijaciji u Bosni i Hercegovini Ustavom su uvedeni sledeći mehanizmi:

1) **dijeljenje izvršne vlasti u širokim koalicionim kabinetima** (svaki narod mora imati svoje ministre i u Savjetu ministara i u vladama Federacije i Republike Srpske);

2) **proporcionalni izborni sistem** (uveden Aneksom 3 a kasnije i Izbornim zakonom);

3) **federalna i decentralizovana vlast** (BiH je država s četiri nivoa vlasti: državnim, entitetskim, kantonalnim i lokalnim, od kojih svaki nivo ima navedene nadležnosti koje se tiču opsega poslova koje obavlja);

4) **jak dvodomni sistem** (Parlamentarna skupština BiH kao i Parlament Federacije BiH sastoje se od Predstavničkog doma i Doma naroda, dok osim Narodne skupštine u Republici Srpskoj postoji Vijeće naroda koje ima slične nadležnosti kao i Dom naroda na državnom i nivou Federacije, osim što Vijeće naroda nema pravo zakonodavne inicijative pa samim tim nije dom u punom značenju riječi); i

5) **rigidan ustav** (Ustav BiH je veoma čvrst i može se promjeniti jedino voljom i uz učešće sva tri konstitutivna naroda).

Kako bi još jače zaštitio prava naroda u Bosni i Hercegovini, ustavotvorac se odlučio na uvođenje dva mehanizma zaštite koja su nekarakteristična za evropsko ustavno pravo. Riječ je o entitetskom glasanju (zaštita prava entiteta) i vitalnom nacionalnom interesu (zaštita prava konstitutivnih naroda). **Entitetsko glasanje** predstavlja mehanizam zaštite kojim se, da bi neki zakon bio izglasan, traži pored obične većine svih prisutnih poslanika u Predstavničkom domu Parlamentarne skupštine BiH i najmanje jedna trećina glasova poslanika iz svakog entiteta. Dakle, da bi neki zakon bio izglasan na nivou BiH, neophodno je da bude prihvaćen od strane poslanika i iz Republike Srpske i iz Federacije Bosne i Hercegovine. **Zaštita vitalnog nacionalnog interesa** predstavlja mehanizam zaštite konstitutivnih naroda, kojim se prilikom glasanja o nekom zakonu traži podrška najmanje jedne trećine delegata Doma naroda iz svakog od konstitutivnih naroda. Ukoliko se poslije drugog čitanja ne obezbijedi podrška trećine delegata, zakon ide najprije u Komisiju oba doma na usaglašavanje, a ako se ne nađe rješenje u Komisiji, o njegovoj sudbini odlučuje Ustavni sud.

Najvažnije odluke Ustava BiH tiču se ustrojstva njegovih institucija. **Nama je bitno napomenuti odredbe ustava koje se tiču izbora delegata Doma naroda i članova Predsjedništva Bosne i Hercegovine, jer je tužba Derva Sejdića i Jakoba Fincija protiv Bosne i Hercegovine bila usmjerena**

[4] Arent Lajphart, *Modeli demokratije*, str. 96.

upravo na ove dvije instance vlasti. Ustav o izboru delegata u Dom naroda BiH u članu IV kaže sledeće:

„1) **Dom naroda.** Dom naroda sastoji se od 15 delegata, od kojih su dvije trećine iz Federacije (uključujući **pet Hrvata i pet Bošnjaka**) i **jedna trećina iz Republike Srpske (pet Srba).**

a) Nominirane hrvatske, odnosno bošnjačke delegate iz Federacije biraju hrvatski, odnosno bošnjački delegati u Domu naroda Federacije. Delegate iz Republike Srpske bira Narodna skupština Republike Srpske.

b) Devet članova Doma naroda sačinjava kvorum, pod uslovom da su prisutna najmanje tri bošnjačka, tri hrvatska i tri srpska delegata.“⁵

Član V Ustava BiH tiče se načina izbora članova Predsjedništva BiH, koje predstavlja kolektivnog šefa države, njegovih nadležnosti i načina funkcionisanja. Ovaj član glasi:

„**Predsjedništvo Bosne i Hercegovine** sastoji se od **tri člana: jednog Bošnjaka i jednog Hrvata**, koji se svaki biraju neposredno s teritorije Federacije, **i jednog Srbina**, koji se bira neposredno s teritorije Republike Srpske.“⁶

Ova dva člana Ustava bila su predmet tužbe Derva Sejdića i Jakoba Fincija pred Evropskim sudom za zaštitu ljudska prava *protiv* države Bosne i Hercegovine, ali o tužbi ćemo nešto kasnije reći više.

2. Bosna i Hercegovina i Savjet Evrope

2.1. Prelazni karakter Aneksa IV - Ustava BiH

Treba istaći da je u Dejtonu u Aneksu IV - Ustav BiH u članu II posvećena velika pažnja poštovanju osnovnih ljudskih prava i sloboda. „Prvo, Ustavom je utvrđen katalog ljudskih prava i sloboda u trinaest tačaka (član II, tačka 3), drugo, sistemski se u svim dijelovima Ustava (od člana I do VI) utvrđuju i jamče odgovarajuća prava i slobode, i treće, Aneksom I Ustava utvrđen je spisak od petnaest međunarodnih akata (konvencija, povelja, sporazuma) koji će se primjenjivati u Bosni i Hercegovini.“⁷ Ovim se BiH obavezala da će poštovati katalog ljudskih prava sadržanih u Opštoj deklaraciji o pravima čovjeka i Evropskoj konvenciji o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda. Čak u Ustavu u članu II stoji sledeće:

„**2) Međunarodni standardi.** Prava i slobode koje određuju Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda i njeni Protokoli

[5] Ustav Bosne i Hercegovine, član IV.

[6] Ustav Bosne i Hercegovine, član V.

[7] Rajko Kuzmanović, Mile Dmičić, *Ustavno pravo*, str. 333.

primjenjivaće se direktno u Bosni i Hercegovini. Te odredbe će imati prioritet nad svim drugim zakonima.”⁸

Ovim je Bosna i Hercegovina pristala na poštovanje Evropske konvencije o ljudskim pravima i svim njenim protokolima. Neophodno je istaći da su ustavotvorci, kada su pravili Ustav BiH, imali u vidu da će Aneks IV biti ustav prelaznog karaktera koji će biti na snazi samo nekoliko godina i koji će obezbijediti brzo pomirenje među narodima i izgradnju novog povjerenja. To se međutim nije desilo, pa je Ustav usvojen u Dejtonu kao dio jednog međunarodnog ugovora ostao na snazi sve do danas, uprkos pritiscima međunarodne zajednice da Bosna i Hercegovina donese novi ustav.

2.2. Savjet Evrope i ratifikacija Evropske konvencije o ljudskim pravima

Bosna i Hercegovina je postala članica Savjeta Evrope 2002. godine. Savjet Evrope je organizacija osnovana 1949. s namerom da promoviše demokratske vrijednosti u Evropi upravo izašoj iz ratnih sukoba. Sve evropske države osim Bjelorusije članice su ove međunarodne organizacije čiji je cilj zaštita prava manjina, promocija demokratskih vrijednosti i izgradnja evropskog jedinstva. Kada je postala članica Savjeta Evrope, Bosna i Hercegovina se obavezala da će ratifikovati Evropsku konvenciju o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda, što je ubrzo po stupanju u Savjet Evrope i uradila. Međutim, Bosna i Hercegovina je uz tekst Konvencije potpisala i ratifikovala i sve protokole donesene poslije Konvencije, iako joj to nije bila obaveza po međunarodnom pravu, jer mnoge zemlje koje su ratifikovale Konvenciju nisu pristale na ratifikaciju pojedinih njenih protokola.⁹ Za Bosnu i Hercegovinu i njeno dejtonsko funkcionisanje sporni su Protokol broj 1 i Protokol broj 12.

„Kada je trebalo da postane članica Savjeta Evrope 2002. godine, Bosna i Hercegovina obavezala se da „u roku od godinu dana, uz pomoć Evropske komisije za demokratiju putem prava (Venecijanska komisija), preispita izbornu legislativu u svjetlu normi Vijeća Evrope i izvrši izmjene tamo gdje je to potrebno“ (vidjeti Mišljenje 234 (2002) Parlamentarne skupštine Vijeća Evrope od 22. januara 2002. tačka 15(iv) (b). Nakon toga, Parlamentarna skupština Savjeta Evrope povremeno je podsjećala Bosnu i Hercegovinu na ovu postpristupnu obavezu i urgirala da donese novi ustav prije oktobra 2010. kako bi „mehanizam etničke zastupljenosti zamijenili zastupljenošću po građanskom principu, prvenstveno tako što će se ukinuti ustavna diskriminacija ‘ostalnih’“.¹⁰

[8] Ustav BiH, član II tačka 2.

[9] Na primjer, čuveni Protokol 12 nisu ratifikovale Andora, Bugarska, Danska, Francuska, Litvanija, Malta, Poljska, Švedska, Švajcarska i Velika Britanija.

[10] Presuda Evropskog suda „Sejdić i Finci protiv Bosne i Hercegovine“ (aplikacije broj 27996/06 i 34836/06).

Venecijanska komisija imala je zadatak da pomogne BiH da lakše prebrodi tranziciju od države uređene na etničkim podjelama ka građanskoj državi. Međutim, Bosna i Hercegovina je probila sve rokove i do danas još uvijek nije prilagodila svoj Ustav i Izborni zakon Protokolu 1 i Protokolu 12, iako se svojim potpisom na to obavezala. Tužba Derva Sejdića (pripadnika romske nacionalne manjine) i Jakoba Fincija (pripadnika jevrejske nacionalne manjine) odnosi se upravo na nepoštovanje ova dva protokola Evropske konvencije o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda, o čemu ću govoriti u nastavku rada.

3. Presuda „Sejdić i Finci“

3.1. O podnosiocima tužbe

Dervo Sejdić je rođen 1956. godine. Izjašnjava se kao pripadnik romske nacionalne manjine. Obavlja istaknute funkcije u javnom životu Bosne i Hercegovine. Trenutno je predstavnik-posmatrač za romsku populaciju pri Misiji OSCE-a, dok je ranije bio član Vijeća Roma Bosne i Hercegovine.

Jakob Finci je rođen 1943. godine. Izjašnjava se kao pripadnik jevrejske nacionalne manjine. Obavlja i obavljao je važne funkcije u javnom životu Bosne i Hercegovine. Trenutno je ambasador Bosne i Hercegovine u Švajcarskoj, a ranije je bio predsjednik Međureligijskog vijeća BiH i direktor Agencije za državnu službu.

„Aplikanti se izjašnjavaju kao lica romskog, odnosno jevrejskog porijekla. Pošto se ne izjašnjavaju kao pripadnici nekog od „konstitutivnih naroda“, oni su onemogućeni da se kandidiraju na izborima za Dom naroda (drugi dom državnog parlamenta) i za Predsjedništvo (kolektivni šef države). Dana 3. januara 2007. gosp. Finciju je to i pismeno potvrđeno.“¹¹

3.2. O predmetu tužbe

Predmet tužbe pred Evropskim sudom za ljudska prava bile su diskriminatorne odredbe Ustava Bosne i Hercegovine i Izbornog zakona Bosne i Hercegovine koji osobama nebošnjačkog, nesrpskog i nehrvatskog stanovništva zabranjuju da se kandiduju za delegate u Domu naroda BiH (Donjem domu Parlamentarne skupštine BiH) i za člana Predsjedništva BiH. Aplikanti Dervo Sejdić i Jakob Finci pozivali su se na potpisane Protokole Evropske konvencije o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda, tačnije na Protokol 1 član 3 i Protokol 12 član 1, kao i na član 14 Konvencije.

Član 14 Konvencije glasi:

„Uživanje prava i sloboda predviđenih ovom konvencijom osigurava se bez diskriminacije po bilo kojoj osnovi, kao što su: spol, rasa, boja kože, jezik, vjeroispovijest, političko ili drugo mišljenje, nacionalno ili socijalno

[11] Presuda Evropskog suda „Sejdić i Finci protiv Bosne i Hercegovine“ (aplikacije broj 27996/06 i 34836/06).

porijeklo, veza s nekom nacionalnom manjinom, imovno stanje, rođenje ili drugi status.“

Član 3 Protokola broj 1 uz Konvenciju glasi:

„Visoke strane ugovornice obavezuju se da u primjerenim vremenskim razmacima održavaju slobodne izbore s tajnim glasanjem, pod uslovima koji osiguravaju slobodno izražavanje mišljenja naroda pri izboru zakonodavnih tijela.“

Član 1 Protokola broj 12 uz Konvenciju glasi:

„1) Uživanje svih prava određenih zakonom osigurat će se bez diskriminacije na bilo kojoj osnovi, kao što su: spol, rasa, boja kože, jezik, vjera, političko ili drugo mišljenje, nacionalno ili socijalno porijeklo, pripadnost nacionalnoj manjini, imovina, rođenje ili drugi status.

2) Nikoga ne smiju diskriminirati javna tijela na bilo kojoj osnovi, kako je i navedeno u stavu 1.“

3.3. Presuda Evropskog suda za ljudska prava

Sudsko vijeće u sastavu: Jean-Paul Costa (predsjednik), Christos Rozakis, Nicolas Bratza, Peer Lorenzen, Françoise Tulkens, Josep Casadevall, Giovanni Bonello, Lech Garlicki, Khanlar Hajiyev, Ljiljana Mijović, Egbert Myjer, David Thór Björgvinsson, George Nicolaou, Luis López Guerra, Ledi Bianku, Ann Power, Mihai Poalelungi (sudije), i Vincent Berger (pravni savjetnik), 25. novembra 2009. donijelo je presudu na osnovu aplikacije Derva Sejdića i Jakoba Fincija u kojoj se utvrđuje da su ovoj dvojici ljudi na osnovu etničke diskriminacije uskraćena osnovna ljudska prava i slobode, prije svega pasivno biračko pravo, tj. pravo da se kandiduju za delegate Doma naroda i članove Predsjedništva BiH. Bosna i Hercegovina je svojim Ustavom,¹² kao i kasnije donesenim Izbornim zakonom,¹³ pogazila osnovna ljudska prava nebošnjačkog, nesrpskog i nehrvatskog stanovništva, iako se obavezala da će ih poštovati potpisujući Evropsku konvenciju za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda kao i sve njene protokole. Sudsko vijeće je utvrdilo da Bosna i Hercegovina diskriminatornim Ustavom i Izbornim zakonom svjesno krši Protokol 1 i Protokol 12 Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda.

Važno je navesti tačnu presudu koju je Sudsko vijeće donijelo 25. novembra 2009. godine:

„IZ NAVEDENIH RAZLOGA, SUD

1) *Odlučuje* jednoglasno da spoji aplikacije;

2) *Proglašava* većinom glasova glavne pritužbe aplikanata u pogledu njihove nemogućnosti da se kandidiraju na izborima za Dom naroda Bosne i Hercegovine dopuštenim;

3) *Proglašava* jednoglasno glavne pritužbe aplikanata u pogledu njihove nemogućnosti da se kandidiraju na izborima za Predsjedništvo Bosne i Hercegovine dopuštenim;

[12] Član IV (Dom naroda) i član V (Predsjedništvo).

[13] Izborni zakon je donesen 2001. godine.

4) *Proglašava* jednoglasno preostali dio aplikacija nedopuštenim;

5) *Presuđuje* sa 14 glasova „za“ i tri glasa „protiv“, da postoji kršenje člana 14. U vezi s članom 3. Protokola br. 1 koji se odnosi na nemogućnost aplikanata da se kandidiraju na izborima za Dom naroda Bosne i Hercegovine;

6) *Presuđuje* jednoglasno da ne postoji potreba za ispitivanjem iste pritužbe prema članu 3. Protokola br. 1 i članu 1. Protokola br. 12;

7) *Presuđuje* sa 16 glasova „za“ i jedan glas „protiv“ da postoji povreda člana 1. Protokola br. 12 zbog nemogućnosti aplikanata da se kandidiraju na izborima za Predsjedništvo Bosne i Hercegovine;

8) *Presuđuje* jednoglasno da utvrđivanje povrede predstavlja samo po sebi dovoljnu pravednu naknadu za svu nematerijalnu štetu koju su aplikanti pretrpjeli;

9) *Presuđuje*:

(a) sa 16 glasova „za“ i jedan glas „protiv“, da tužena strana treba da, u roku od tri mjeseca, prvom aplikantu isplati iznos od 1.000 eura (jednahiljada eura) na ime troškova i izdataka, pretvoreno u konvertibilne marke po kursu koji važi na dan isplate, plus svi porezi koji mogu biti zaračunati prvom aplikantu;

(b) s 15 glasova „za“ i dva glasa „protiv“, da tužena strana treba da, u roku od tri mjeseca, drugom aplikantu isplati iznos od 20.000 eura (dvadesethiljada eura) na ime troškova i izdataka, pretvoreno u konvertibilne marke po kursu 38 koji važi na dan isplate, plus svi porezi koji mogu biti zaračunati drugom aplikantu;

(c) jednoglasno da će se nakon isteka perioda od tri mjeseca, sve do isplate, plaćati obična kamata na navedeni iznos po stopi jednakoj najnižoj kreditnoj stopi Evropske centralne banke za period neizmirenja, uvećana za 3%;

10) *Odbacuje* jednoglasno preostali dio zahtjeva drugog aplikanta za pravednu naknadu.¹⁴

Međutim, jedan od sudija, Ljiljana Mijović, izdvojila je svoje mišljenje povodom presude a prodružio joj se i sudija Hajiyev. U nastavku ću se pozabaviti njenim izdvojenim mišljenjem.

3.4. Izdvojeno mišljenje sudije Ljiljane Mijović

Ovo izdvojeno mišljenje, kojem se pridružio i sudija Hajiyev, možda na najbolji način odslikava kakve posledice ova presuda može da ima po ustavno ustrojstvo Bosne i Hercegovine. Sudija Mijović ističe kako Protokol br. 12 duboko zadire u dejtonsko ustavno uređenje Bosne i Hercegovine. S ovakvim iskustvom Evropski sud za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda još se nije susretao, pa ona smatra kako bi bilo neophodno uvažiti činjenicu da ova presuda Evropskog suda prvi put od početka njegovog

[14] Presuda Evropskog suda Sejdić i Finci protiv Bosne i Hercegovine“ (aplikacije broj 27996/06 i 34836/06).

funkcionisanja može da dovede do ozbiljnih ustavnih promjena u ustrojstvu jedne države.

Takođe, smatra da je ustrojstvo BiH uspostavilo jednu državu *sui generis*, koja po svom ustrojstvu predstavlja presedan u međunarodnoj zajednici. Zbog toga je Evropski sud morao uvažiti činjenicu da je Ustav dio jednog mirovnog sporazuma kojim je podjela vlasti između tri ravnopravna naroda osnov dejtonskog ustavnog uređenja. Samim tim, Evropski sud, prilikom donošenja presude, morao se voditi realnim stanjem i okolnostima koje vladaju u Bosni i Hercegovini, kao i činjenicom da je njeno građanstvo i dalje oštro podijeljeno po etničkim rascjepima, koji imaju duboku ratnu genezu.

U izdvojenom mišljenju na presudu Ljiljana Mijović se poziva i na nesvjesnost vlasti u BiH prilikom potpisivanja Konvencije i svih njenih protokola. Ona smatra da vlasti koji su protokole potpisale nisu bile svjesne posljedica koje oni mogu da donesu u ustavno ustrojstvo ove države. Treba istaći i činjenicu da je 30 evropskih država izrazilo različite stavove povodom Protokola 12 Konvencije, a da ga 12 država nije potpisalo uopšte, shvatajući njegovu opasnost po realnu društvenu situaciju koja vlada u tim evropskim državama.

„U ovom slučaju, podjela pozicija u državnim organima između konstitutivnih naroda predstavljala je centralni element Dejtonskog mirovnog sporazuma, koji je i sam mir u Bosni i Hercegovini učinio mogućim. U takvom kontekstu, negiranje legitimnosti normama koje bi, sa stanovišta nediskriminacije mogle biti problematične ali neophodne u pogledu uspostavljanja mira i stabilnosti, te sprečavanja daljeg gubitka ljudskih života, bilo bi veoma teško.“¹⁵

Mijović na kraju zaključuje da implementacija presude može da dovede do ozbiljnog urušavanja povjerenja među narodima koje se izgrađivalo u dugom vremenskom periodu od 15 godina. Tek splasle ratne tenzije mogu opet da eskaliraju u novi sukob između pripadnika tri konstitutivna naroda. Implementirati presudu „Sejdić-Finci“ značilo bi ubacivati crva nepovjerenja među bošnjački, srpski i hrvatski nacionalni korpus.

4. Građanska neposlušnost u presudi „Sejdić i Finci protiv Bosne i Hercegovine“

Kada definišem apelaciju Derva Sejdića i Jakoba Fincija pred Evropskim sudom za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda kao akt građanske neposlušnosti, vodim se **rolsovsom paradigmom** o pravu građanina da bude neposlušan. Rols definiše „građansku neposlušnost kao javni, nenasilni, mada svjesno politički čin suprotan zakonu koji se obično izvodi s ciljem da izazove promjenu u zakonu ili politikama vlasti“.¹⁶ Rols takođe kaže: „Djelujući na ovaj način oslovljava se osjećaj za pravdu većine u zajednici

[15] Presuda Evropskog suda Sejdić i Finci *protiv* Bosne i Hercegovine“ (aplikacije broj 27996/06 i 34836/06).

[16] Džon Rols, *Teorija pravde*, str. 331.

i objavljuje se da, prema nečijem promišljenom shvatanju, nisu poštovani principi društvene saradnje među slobodnim i jednakim ljudima.“ Građanska neposlušnost se odvija u granicama privrženosti pravu, tj. želeći se promijeniti neki zakon ili nepravedna odluka vlasti, ustav je ostavljen van granica razmatranja.

Rols navodi i tri zahtjeva koji moraju biti zadovoljeni kako bi građanska neposlušnost mogla biti okarakterisana kao legitimna. To su prije svega:

1) građanska neposlušnost mora da se odnosi na slučajeve ozbiljnih gaženja pravde, na gaženje prvog i drugog principa pravde koje je Rols ustanovio;

2) građanska neposlušnost može da se sprovodi samo onda kada su iskorišćeni svi legalni putevi ka ubjeđivanju većine u (ne)pravednost neke odluke ili zakona. Građanska neposlušnost je poslednje sredstvo (*ultima ratio*); i

3) građanska neposlušnost ne smije da dovede u pitanje efikasnost pravednog ustava, niti da učestvuje u njegovom rušenju, jer bi u slučaju rušenja pravednog ustava posledice bile pogubne ne samo za većinu nego i za manjinu koja je bila građanski neposlušna.

Najprije želim da Ustav BiH odredim kao pravedan po rolsovskim parametrima. Njime je zaustavljen rat a u Bosni i Hercegovini utvrđen trajan okvir političkog mira i stabilnosti. Aneks IV je proizašao iz stanja nalik na Hobsovo prirodno stanje¹⁷ u kojem je nadmoćni Levijatan, u ovom slučaju međunarodna zajednica, propisala uslove mira i način prevazilaženja ratnih sukoba. U „dejtonskom prirodnom stanju“ iako ne iza vela neznanja, tri naroda su se dogovorila o osnovama svoga zajedničkog života, nesvjesno zadovoljavajući dva principa pravde o kojim piše Rols. Pravilo jednakosti potvrđeno je usvajanjem čitavog niza prava i sloboda koje uživaju svi građani Bosne i Hercegovine, a posebnim ustavnim kočnicama jednakost je podarena i narodima kako neki od njih ne bi bio preglasan. Pravilo razlike potvrđeno je Ustavom koji Bosnu i Hercegovinu određuje kao socijalnu državu s jakim mrežama socijalne pomoći. Tako da zaključujem da Ustav BiH možemo smatrati pravednim u konturama Rolsove paradigme o pravdi.

Slučaj „Sejdić i Finci“ obuhvata većinu elemenata kojima je Džon Rols objasnio svoju teoriju građanske neposlušnosti. Zahtjev Derva Sejdića i Jakoba Fincija bio je i više nego javan, za njega je čula ne samo bosansko-hercegovačka javnost već i evropska, pa i svjetska. On je isključivo nenasilan jer se vodi pred međunarodnom instancom koja teži da zaštiti prava čovjeka i građanina. Ovaj čin je i svjesno politički jer nastoji da izazove prevashodno političke učinke u Bosni i Hercegovini, kako bi se pripadnici nacionalnih manjina mogli kandidovati za delegate u Domu naroda i članove Predsjedništva. Apelacija je uperena protiv Izbornog zakona iz 2001. godine. Međutim, prema Rolsovoj paradigmi građanska neposlušnost mora da bude u granicama privrženosti pravu što nije slučaj s apelacijom „Sejdić i Finci“.

[17] Rata sviju protiv svih.

Naime, njome se podriva potpuno pravedan ustav i teži se urušavaju cijelog ustavnog sistema na kome je Bosna i Hercegovina nastala. Naime, treći Roslov zahtjev kako bi građanska neposlušnost bila opravdana glasi: „Ja ovdje pretpostavljam da postoji granica u pogledu domena u kome se može stupiti u građansku neposlušnost a da to ne dovede do sloma u pogledu poštovanja zakona i ustava, čime bi se prouzrokovale posledice koje bi bile loše za sve.“¹⁸ Ovim zaključujem da implementacija presude „Sejdić Finci“ nije legitiman akt građanske neposlušnosti već nastojanje da se Bosna i Hercegovina sruši sa svojih dejtonskih temelja i nasilno od konsocijalne demokratije napravi građanska država koja će funkcionisati na principu „jedan čovjek = jedan glas“.

5. Pokušaji implementacije presude

Evropska unija usloвила je Bosnu i Hercegovinu da promjeni Ustav i Izborni zakon i implementira presudu Evropskog suda za ljudska prava kako bi nastavila svoj dalji put ka evropskim integracijama. Bosna i Hercegovina do danas to nije učinila jer ne postoji politička volja ni na jednoj od strana potpisnica Dejtonskog sporazuma da se odreknu prava stečenih u Dejtonu. Sve tri strane pokazuju maksimalističke zahtjeve prilikom implementacije ove presude.

Bošnjačka politička elita presudu Evropskog suda vidi kao priliku da od Bosne i Hercegovine napravi građansku, „natpolovičnu“ demokratiju u kojoj će, kako je bošnjački narod najbrojniji, biti u mogućnosti da sama vlada.

Srpska politička elita drži se izvornog „Dejtona“ i nastoji da očuva ili proširi ovlašćenja koja su data Republici Srpskoj. Srbi žele da se presuda implementira tako što će se napraviti mješoviti sistem izbora člana Predsjedništva u kome će se iz Republike Srpske birati „jedan“ direktno dok da se iz Federacije biraju „dva“ indirektno iz Parlamenta, dok se za Dom naroda zalažu za određenu kvotu „ostalih“ tako da Dom naroda ne bi imao 15 delegata (pet Bošnjaka, pet Srba i pet Hrvata) već kojeg delegata više koji bi bio iz reda ostalih.

Hrvati kroz implementaciju presude teže da ostvare san o postojanju zasebne teritorijalne cjeline, bar u pogledu izbora kako ne bi prilikom izbora za člana Predsjedništva bili preglasavani voljom bošnjačkog biračkog tijela,¹⁹ što se dogodilo nekoliko puta.

Zahtjevi sve tri strane izrazito su maksimalistički i pokazuju činjenicu da konstitutivni narodi 15 godina pokušavaju da marginalizuju jedni druge u BiH, kako bi imali većinu koja će im garantovati sva prava na državu i vlast. Tako Bošnjaci nastoje da unitarizuju Bosnu i Hercegovinu

[18] Džon Rols, *Teorija pravde*, str. 340.

[19] HDZ, najveća hrvatska stranka se poslije izbora 2010. žalila kako je hrvatski član predsjedništva Željko Komšić izabran voljom ne hrvatskog već bošnjačkog naroda.

kako bi marginalizovali druga dva naroda i samostalno vladali. Srbi, s druge strane, žele da u Republici Srpskoj urade isto ono što Bošnjaci žele na državnom nivou. Srbi nastoje da marginalizuju druga dva naroda u Republici Srpskoj kako bi samostalno odlučivali i vladali. S treće strane, Hrvati se grčevito bore za svoj entitet u Bosni i Hercegovini koji bi teritorijalno bio uređen tako da sadrži većinu hrvatskog stanovništva, kako bi u tom novonastalom entitetu imali priliku da marginalizuju druga dva naroda i sprovode samovolju i svoje politike. Sve tri strane rade prema istom principu.

O ovakvom stanju nepovjerenja koje i dalje postoji čak i 18 godina nakon uspostavljanja mira, implementacija presude „Sejdić-Finci“ može samo još više da zakomplikuje i onako složene odnose u Bosni i Hercegovini. Pokušaj implementacije presude onako kako su je zamislili predstavnici međunarodne zajednice samo pokazuje nespremnost stranaca da na pravi način sagledaju situaciju u BiH, i utvrde da ona može jedino opstati kao konsocijalna demokratija tri ravnopravna naroda i dva ravnopravna entiteta. Svaki drugačiji pristup ustavnoj materiji u BiH vodi nestabilnosti i još nepravednijem ustavu od onoga koji je prihvaćen u Dejtonu.

6. Zaključak

Evropski sud za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda utvrdio je povredu Protokola 1 i Protokola 12 koji se tiču diskriminacije po etničkoj, religijskoj ili rasnoj osnovi u predmetu „Sejdić i Finci *protiv* Bosne i Hercegovine“. Po ovoj presudi proglašen je kao diskriminatoran i da se mora mijenjati ne samo Izborni zakon iz 2001. već i sam Ustav Bosne i Hercegovine. To je prva presuda Evropskog suda koja je ustanovila diskriminatorne odredbe jednog ustava. Da stvar još bude gora, taj ustav nije proizvod volje stanovništva jedne države već dio međunarodnog mirovnog ugovora koji po načinu svoga donošenja je sve ali ne i legitiman, ali po posledicama koje je proizveo u Bosni i Hercegovini jeste akt koji predstavlja pravedan ustav o kome je govorio Rols.

Aplikacija Derva Sejdića i Jakoba Fincija predstavlja akt građanske neposlušnosti ukoliko se uzme da joj je cilj zaista predstavljenost nacionalnih manjina u ionako komplikovanom političkom sistemu Bosne i Hercegovine. Međutim, iza ove sasvim opravdane težnje nacionalnih manjina za predstavljenošću krije se opasnost po rušenje Ustava Bosne i Hercegovine, čime bi se diskriminacija nacionalnih manjina pretvorila u diskriminaciju konstitutivnih naroda, jer bi doslovnom implementacijom presude Bosna i Hercegovina postala građanska država gdje bi jedna te ista većina (jedan narod) bio u stanju da podjarmi manjinu (druga dva naroda). Rols, takođe, smatra da ukoliko je cilj građanske neposlušnosti podrivanje jednog pravednog ustava, onda ne možemo govoriti o građanskoj neposlušnosti, već o pojavi vrlo opasnoj po opstanak države. Ustav Bosne i Hercegovine pokazao se kao pravedan za većinu, štaviše, njime

su zadovoljene težnje više od 95% stanovništva BiH. Implementacijom presude cijela dejtonska konstrukcija mogla bi da propadne. To bi moglo da izazove nove etničke sukobe ukoliko bi se dogodilo da jedan narod bude preglasan, kao što je bio slučaj na martovskom referendumu 1992, kada je Bosna i Hercegovina, protivno volji srpskog naroda, proglasila nezavisnost. To je bio povod trogodišnjem ratu koji je odnio 100.000 ljudskih života. •

Literatura

Arent Lajphart, *Modeli demokratije*, CID, Podgorica, 2002.

Džon Rols, *Teorija pravde*, Službeni list SiCG, CID, Beograd, Podgorica, 1999.

Presuda Evropskog suda „Sejdić i Finci protiv Bosne i Hercegovine“ (aplikacije broj 27996/06 i 34836/06).

Rajko Kuzmanović i Mile Dmičić, *Ustavno pravo*, Visoka škola unutrašnjih poslova, Banja Luka, 2002.

Ustav Bosne i Hercegovine.

Jakov Žižić*

Centar za cjeloživotno obrazovanje Fakulteta
političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu

UDC 324 (497.5)

Lokalni izbori u Hrvatskoj

Sažetak

U ovom radu autor analizira nedavne lokalne izbore u Hrvatskoj. Daje se pregled izbornog sustava na lokalnoj razini i političkog ambijenta u kojem su lokalni izbori održani, te detaljno pojašnjavaju rezultati izbora. U zaključku autor daje svoje mišljenje o utjecaju ovih lokalnih izbora na političke odnose i procese u Hrvatskoj.

Ključne riječi

Lokalni izbori u Hrvatskoj, hrvatska lokalna samouprava, stranački sustav u Hrvatskoj

* Autor je magistar politikologije, doktorant Fakulteta političkih znanosti u Zagrebu, Centar za cjeloživotno obrazovanje Fakulteta političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu

Hrvatski građani su 19. svibnja (prvi krug) i 2. lipnja 2013. (drugi krug) birali članove predstavničkih tijela i čelnike jedinica lokalne i regionalne samouprave. Ovi, šesti po redu lokalni izbori u samostalnoj Hrvatskoj odlučivali su o tome tko će obnašati vlast u 20 županija (regionalna samouprava), 127 gradova i 428 općina (lokalna samouprava) i Gradu Zagrebu, koji ima status i lokalne i regionalne samouprave.¹ Osim za izbor vladajuće političke garniture na lokalnoj razini, ovi izbori trebali su poslužiti i kao barometar političke snage Socijaldemokratske partije (SDP) kao vodeće stranke vladajuće koalicije lijevog centra i njenog pandana na desnici Hrvatske demokratske zajednice (HDZ), vodeće opozicijske stranke.

1. Lokalni izborni sustav u Hrvatskoj

Izborni sustav na lokalnoj razini u Hrvatskoj doživio je veliku izbornu reformu pred lokalne izbore 2009. godine. Tad su, naime, uvedeni neposredni izbori čelnika lokalnih samoupravnih jedinica – župana, gradonačelnika i načelnika – koji su se dotad birali temeljem volje većine u lokalnom predstavničkom tijelu. Ova izborna reforma bila je povezana s uvođenjem dvojnog sustava vlasti na lokalnoj razini kojim je lokalna izvršna vlast postala samostalna i u ovlastima i u načinu izbora u odnosu na lokalnu predstavničku vlast.

Izbori za, uvjetno rečeno, lokalnu legislativu i egzekutivu u Hrvatskoj se provode različitim izbornim sustavima. Izbori lokalnih predstavničkih tijela – županijskih skupština, gradskih i općinskih vijeća te Gradske skupštine Grada Zagreba provode se razmjernim izbornim sustavom pri čemu svaka lokalna samoupravna jedinica predstavlja zasebnu izbornu jedinicu. Na izborima se natječu zatvorene deblokirane liste, a birači

[1] Iako u Hrvatskoj na podnacionalnoj razini postoji i lokalna i regionalna samouprava, za cjelokupan podnacionalni upravno-teritorijalni sustav prevladava naziv lokalna samouprava, pa se tako izbori za lokalnu i regionalnu samoupravu nazivaju lokalni izbori, što je i izraženo i u izbornom pravu.

imaju pravo na jedan glas. Zakonski izborni prag iznosi 5%, a raspodjela mandata se vrši prema D'Hondtovoju metodi. Broj članova predstavničkog tijela koji se bira na izborima određen je brojem stanovnika i statusom samoupravne jedinice, i kreće se u rasponu od 7 članova za jedinice do 500 stanovnika, pa do 51 člana za jedinice iznad 300.000 stanovnika. Nacionalne manjine imaju zakonski zajamčeno pravo na zastupljenost u lokalnim predstavničkim tijelima. Broj zajamčenih mjesta u lokalnim parlamentima određuje se u skladu s zastupljenošću manjine u ukupnom broju stanovnika lokalne jedinice, s tim da svaka nacionalna manjina koja sudjeluje s najmanje 5% u ukupnom stanovništvu ostvaruje pravo na najmanje jedno zajamčeno mjesto.

Lokalna izvršna vlast, odnosno čelnici lokalnih i regionalnih samoupravnih jedinica – župani, gradonačelnici, općinski načelnici i gradonačelnik Grada Zagreba biraju se većinskim izbornim sustavom s užim izborima između dvojice najboljih kandidata u drugom krugu ukoliko nijedan od kandidata nije zadobio natpolovičnu većinu u prvom krugu izbora. Uz župane, gradonačelnike i načelnike biraju se i njihovi zamjenici, odnosno zamjenik, ovisno o broju stanovnika i statusu lokalne samoupravne jedinice. Nacionalnim manjinama je zakonski zajamčeno sudjelovanje u lokalnoj izvršnoj vlasti na način da u županijama u kojima sudjeluju s najmanje 5% u ukupnom stanovništvu imaju zajamčeno pravo na zamjenika župana, a u gradovima i općinama u kojima sudjeluju s najmanje 15% u ukupnom stanovništvu imaju zajamčeno pravo na zamjenika gradonačelnika, odnosno zamjenika općinskog načelnika.

Osim što se izbori za lokalna predstavnička tijela i izvršnu vlast održavaju u isto vrijeme, izjednačeno je i trajanje njihova mandata i ono iznosi 4 godine.

2. Politički ambijent lokalnih izbora

Ovi lokalni izbori odvijali su se u ambijentu dugotrajne ekonomske krize u Hrvatskoj i rastuće političke ravnodušnosti hrvatskih građana, čiji je pokazatelj i izlaznost od svega 20,84% na netom održanim prvim izborima za Europski parlament u Hrvatskoj. Mnogi su prognozirali kako se zbog nemogućnosti SDP-a da uspješno riješi nagomilane ekonomske i socijalne probleme, i opterećenosti opozicijskog HDZ-a korupcijskim aferama (od 2009. aktivno se provodi prava antikorupcijska ofenziva protiv HDZ-a koja je rezultirala nepravomoćnom osudom njenog dugogodišnjeg predsjednika i bivšeg premijera Ive Sanadera, brojnim suđenjima i istragama HDZ-ove vodeće nomenklature te i istragom protiv same stranke) u Hrvatskoj napokon pojavila „niša“ za neku treću političku opciju. Ipak, rezultati lokalnih izbora pokazali su kako i unatoč SDP-ovim lošim performansama u vođenju države i HDZ-ovim korupcijskim hipotekama, SDP i HDZ ostaju dominantni politički akteri.

SDP-ovom i HDZ-ovom uspjehu na lokalnim izborima svakako je pridonijela i dominacija svjetonazorskih i identitetno-simboličnih pitanja

u političkom diskursu. U proteklih nekoliko mjeseci u Hrvatskoj su se vodile prave političke bitke oko svjetonazorskih pitanja kao što su karakter zdravstvenog odgoja u školama i pravni status istospolnih zajednica, kao i oko identitetsko-simboličnog pitanja upotrebe ćirilice u Vukovaru, na što je srpska manjina dobila zakonsko pravo temeljem rezultata posljednjeg popisa stanovništva. Primat ovih pitanja na političkoj i medijskoj agendi ide u prilog SDP-u i HDZ-u pošto su ove dvije stranke svoje političke identitete i biračku snagu sazdale na međusobnoj razlici oko identitetsko-simboličnih i svjetonazorskih pitanja koja od hrvatske samostalnosti strukturiraju političku polarizaciju i stranačko natjecanje u Hrvatskoj (Čular, 2013).

3. Rezultati lokalnih izbora

Rezultati provedenih lokalnih izbora i njihovo tumačenje uklopili su se u atmosferu dominacije dviju stranaka i njihova stalnog odmjerenja političkih snaga. Odluka hrvatskih građana o tome tko će im u njihovim lokalnim jedinicama obnašati vlast i upravljati poslovima izgradnje vrtića, škola i komunalne infrastrukture ostala je u sjeni zbrajanja broja osvojenih mjesta župana, gradonačelnika, načelnika i vijećnika na nacionalnoj razini. Kako bi se objektivno sagledali rezultati lokalnih izbora i na temelju tih rezultata vidjela politička snaga i odnosi između pojedinih stranaka (u prvom redu SDP-a i HDZ-a) na nacionalnoj razini, potrebno je stvari pokazati iz više perspektiva. Rezultati i odnos snaga mogu se prikazati temeljem zbroja rezultata izbora za predstavnička tijela 21 jedinice regionalne samouprave u Hrvatskoj, ili se mogu prikazati zbrajanjem broja osvojenih pozicija čelnika regionalne i lokalne samouprave. I jedno i drugo, kako će se pokazati, imaju prednosti i nedostatke u prikazivanju odnosa političkih snaga na nacionalnoj razini.

U izborima za županijske skupštine i Gradsku skupštinu Grada Zagreba i SDP i HDZ su nastupili gotovo isključivo u koalicijama koje su oni predvodili. SDP je u različitim koalicijskim savezima nastupio s ukupno 19 različitih stranaka, a HDZ s 14 stranaka. Najčešći koalicijski sekundanti SDP-a bili su Hrvatska narodna stranka - liberalni demokrati (HNS-LD) i Hrvatska stranka umirovljenika (HSU) (s tim što je u jednom slučaju SDP sekundirao HNS-u), dok su HDZ-ovi najvjerniji sekundanti bili Hrvatska stranka prava dr. Ante Starčević (HSP AS) i Blok umirovljenici zajedno (BUZ). Samo u jednoj županiji HDZ je nastupio samostalno, dok SDP to nije nigdje učinio.

Zbrajanjem svih rezultata izbora za županijske skupštine i izbora za Gradsku skupštinu Grada Zagreba, dolazi se do slijedećih podataka: HDZ je zajedno sa svojim koalicijskim saveznicima osvojio ukupno 502.221 glas, odnosno 29,55%, dok je SDP sa svojim koalicijskim partnerima osvojio 439.756 glasova, odnosno 25,88%. Na lokalnim izborima 2009. liste predvođene HDZ-om osvojile su 643.083 glasa (34,68%), a liste predvođene SDP-om 552.272 (29,78%) (Oštrić, 27. 5. 2013).

HDZ je u utrci za lokalno predstavničko tijelo pobijedio u 13 županija, a u 4 županije je bio drugi, dok je SDP pobijedio u 5 županija i Gradu Zagrebu, a drugi je bio u 13 županija. Jedine dvije županije u kojima u utrci za predstavničko tijelo nisu pobijedili bilo HDZ bilo SDP jesu Istarska županija, u kojoj je pobijedio Istarski demokratski sabor (IDS) i Osječko-baranjska županija, u kojoj je pobijedio Hrvatski demokratski savez Slavonije i Baranje (HDSSB). Treća snaga po broju glasova u izborima za županijske skupštine i Gradsku skupštinu Grada Zagreba jesu Hrvatski laburisti – Stranka rada (HL-SR), koji su osvojili 89.644 glasa, odnosno 5,27%. Samostalna demokratska srpska stranka (SDSS), najjača etnička stranka srpske manjine u Hrvatskoj, osvojila je 25.330 glasova, odnosno 1,49%. (više u tablici 1).

Tablica 1: Sumirani rezultati izbora za županijske skupštine i Gradsku skupštinu Grada Zagreba

Županija	Važeći listići	HDZ i partneri (glasovi)	SDP i partneri (glasovi)	Hrvatski laburisti (glasovi)	SDSS (glasovi)
Zagrebačka	115.477	32.449	28.774	7399	
Krapinsko-zagorska	53.252	19.392	24.225	6.271	
Sisačko-moslavačka	70.537	24.653	24.614	4.047	3.026
Karlovačka	51.903	24.611	15.840	3.327	2.361
Varaždinska	67.309	15.819	32.372	6.156	
Koprivničko-križevačka	42.030	9.567	12.337	2.308	
Bjelovarsko-bilogorska	46.351	13.830	12.042	1.984	
Primorsko-goranska	106.003	24.448	45.108	8.569	1.681
Ličko-senjska	23.737	13.841	5.242		1.883
Virovitičko-podravska	35.331	18.023	8.910	1.336	677
Požeško-slavonska	34.512	13.999	9.679	1.102	
Brodsko-posavska	63.307	25.084	8.380	1.365	
Zadarska	72.955	34.822	13.694	4.018	1.776
Osječko-baranjska	124.790	28.376	18.857	6.256	4.360
Šibensko-kninska	50.830	20.195	9.719	1.050	3.933
Vukovarsko-srijemska	76.975	37.613	16.029	2.455	5.633
Splitsko-dalmatinska	190.940	64.858	30.580	3.030	
Istarska	81.874	6.296	21.602	4.676	
Dubrovačko-neretvanska	58.063	24.138	15.593	3.252	
Međimurska	41.527	7.302	12.590	7.008	
Grad Zagreb	291.455	42.905	73.569	14.035	
Ukupno	169.9158	502.221	439.756	89.644	25.330
U postocima	45,22%	29,55%	25,88%	5,27%	1,49%

Izvor: Državno izborno povjerenstvo Republike Hrvatske

Zbrajanje osvojenih glasova na regionalnoj razini svakako je puno vjerodostojnije za prikaz odnosa snaga nego zbrajanje broja osvojenih mandata u predstavničkim tijelima na regionalnoj i lokalnoj razini. To je iz razloga što u Hrvatskoj postoji neuravnotežena struktura lokalnih jedinica i unutar svake od kategorija samouprave moguće je naći vrlo

male i vrlo velike jedinice (Koprić, 2010a). U Hrvatskoj tako postoje županije s 50.000 stanovnika i one s gotovo devet puta većim brojem stanovnika, gradovi s manje od 2.000 stanovnika i oni s gotovo 200.000 stanovnika, kao i općine s 200 i gotovo 15.000 stanovnika. Unatoč toj drastičnoj razlici u broju stanovnika između samoupravnih jedinica iste kategorije, ne postoji velika razlika u broju članova njihovih predstavničkih tijela, pa tako npr. najmanja, Ličko-senjska županija, koja ima nešto više od 50.000 stanovnika, ima 35 članova županijske skupštine, a najveća, Splitsko-dalmatinska županija, koja ima više od 450.000 stanovnika, ima 51 člana županijske skupštine. Isto je i s gradovima i općinama.²

Sagledavanje broja osvojenih mjesta čelnika lokalne samouprave predstavlja manje plauzibilan način objektivnog sagledavanja rezultata izbora, ali je ipak jednako „omiljen“ i političarima i medijima. Kad se zbroje rezultati svih izbora za čelnike lokalnih jedinica, dolazi se do slijedećih podataka: HDZ je osvojio 10 mjesta župana, 56 mjesta gradonačelnika i 192 mjesta općinskih načelnika, i to ga čini prvom strankom po broju osvojenih mjesta čelnika lokalne samouprave. SDP je na toj ljestvici drugi s osvojena 3 mjesta župana, 27 mjesta gradonačelnika i 45 mjesta općinskih načelnika.³ U kontekstu promatranja odnosa između vlasti i opozicije treba reći kako je SDP-ov koalicijski partner u vlasti HNS osvojio 2 mjesta župana, 10 mjesta gradonačelnika i 31 mjesto općinskog načelnika. Kad se gleda saldo osvojenih mjesta čelnika, onda je Hrvatska seljačka stranka (HSS) treća politička stranka po snazi s 2 mjesta župana, 6 mjesta gradonačelnika i čak 46 mjesta općinskih načelnika. SDSS nije osvojio nijedno mjesto župana ili gradonačelnika, ali je zato osvojio 14 mjesta općinskih načelnika (više u tablici 2).

Tablica 2: Bilanca osvojenih mjesta čelnika lokalne samouprave

Stranka	Župani i gradonačelnik Grada Zagreba	Gradonačelnici	Općinski načelnici	Ukupno čelnika lokalne samouprave
HDZ	10	56	192	258
SDP	3	27	45	75
HSS	2	6	46	54
HNS	2	10	31	43
SDSS	-	-	14	14

Izvor: *Večernji list* i Samostalna demokratska srpska stranka

[2] Sve navedeno ipak nije spriječilo HDZ da u prilog proglašenja svoje pobjede na lokalnim izborima istakne kako je HDZ osvojio ukupno 3.150 mjesta vijećnika, odnosno 38,22%, a SDP 1.940 mjesta vijećnika, odnosno 23,54%. (više: <http://www.tportal.hr/vijesti/izbori2013/265635/HDZ-ovci-Pogledajte-koliko-smo-jaci-od-SDP-a.html>).

[3] Napomenućemo da je 2009. HDZ osvojio 10 mjesta župana, 58 mjesta gradonačelnika i 224 mjesta općinskih načelnika, a SDP 4 mjesta župana, 28 mjesta gradonačelnika i 44 mjesta općinskih načelnika (više: <http://www.vecernji.hr/vijesti/izborni-rezultati-hrvatskoj-clanak-564099>).

Kad se zbrajanjem broja čelnika pokazuju odnosi snaga, onda svakako treba istaknuti jedan hrvatski paradoks, a taj je da će, npr., Milan Bandić, koji je kao nezavisni kandidat postao gradonačelnik Grada Zagreba, raspolagati na toj dužnosti s petsto milijuna kuna manje javnog novca nego svi HDZ-ovi župani, gradonačelnici i načelnici općina zajedno.⁴ Uzimati bilancu osvojenih mjesta čelnika lokalne samouprave za barometar snaga i odnosa na nacionalnoj političkoj sceni neplauzibilno je i u svijetlu činjenice da su u Hrvatskoj na lokalnim izborima razvidni obrisi rascjepa selograd i polariziranja na osi ruralno-urbano, pri čemu se na jednom kraju konfliktne crte ruralno-urbano nalaze HDZ i HSS, a na drugome SDP i HNS (Kasapović, 2004: 94). S obzirom na to da u hrvatskoj lokalnoj samoupravi, prema podacima iz 2008, veličinski prevladavaju male općine (do 5.000 stanovnika), kojih ima čak 365 (Pavić, 2010: 116), a HDZ i HSS su politički premoćni u odnosu na druge stranke upravo na lokalnim izborima u jedinicama ispod 5.000 stanovnika (Kasapović, 2004), ovo prosto zbrajanje jedinica lokalne samouprave ide svakako u prilog prvenstveno HDZ-u, ali i HSS-u. Stoga se i u nastupima čelnika stranaka koje osvajaju najviše glasova u većim i (urbaniziranim) sredinama, kao i u izjavama nekih političkih analitičara, moglo čuti osporavanje političke vrijednosti kontroliranja velikog broja „praktički nevažnih“ jedinica lokalne samouprave, najčešće ruralnog karaktera.⁵

S druge strane, ako se promotri koje političke opcije drže gradove iznad 35.000 stanovnika, koji su inače i jedna zasebna potkategorija lokalne samouprave i kojih prema posljednjem popisu stanovništva ima ukupno 17, dolazimo do slijedećih podataka: HDZ ima šest gradonačelnika u gradovima iznad 35.000 stanovnika (Zadar, Velika Gorica, Karlovac, Šibenik, Kaštela i Vinkovci), SDP trojicu iz redova vlastite stranke (Split, Rijeka i Sisak) i jednog nestranačkog (Osijek), a HNS dvojicu gradonačelnika (Varaždin i Dubrovnik). A ako bismo malo suzili ovu potkategoriju na gradove iznad 100.000 stanovnika, dobili bismo podatak da od njih četiri SDP kontrolira tri (Split, Rijeku i Osijek), ali ne i ekonomski najjači Zagreb, koji je u rukama nezavisnog kandidata Milana Bandića.

Zaključak

Šesti hrvatski lokalni izbori održani su u kontekstu akutnih ekonomskih i socijalnih problema s kojima se Hrvatska suočava. Usprkos toj nezahvalnoj situaciji, u hrvatskom političkom diskursu ne dominiraju ekonomsko-socijalna pitanja već ona kulturološka. To se odrazilo i na politički

[4] S obzirom na ovogodišnje lokalne proračune, Milan Bandić će raspolagati s 6,7 milijardi kuna, a svi HDZ-ovi čelnici s oko 7,2 milijarde kuna (više: <http://www.novolist.hr/Vijesti/Hrvatska/Kako-su-biraci-podijelili-lokalne-budzete-HDZ-u-7-2-milijarde-kuna-a-SDP-u-4-7-milijarda-kuna?articlesrclink=related>).

[5] Ovdje valja reći kako je u Hrvatskoj svega 240 od 576 jedinica lokalne samouprave financijski stabilno i samoodrživo i ne potrebuje pomoć države pri svom funkcioniranju (Koprić, 2010a).

ambijent lokalnih izbora u kojem ekonomsko-socijalna pitanja (i lokalna i nacionalna) nisu bila politički artikulirana ni približno onoliko koliko bi trebalo s obzirom na situaciju u društvu i državi. Takav ambijent je svakako išao naruku onim političkim opcijama čiji su politički identiteti i snaga ukotvljeni u kulturološki određene političke rascjepe, u prvom redu HDZ-u i SDP-u.

I na ovim lokalnim izborima demonstrirana je politička premoć HDZ-a i SDP-a. Primat ovih dviju stranaka vidljiv je u zbrojnom rezultatu svih izbora za županijske skupštine i Gradsku skupštinu Grada Zagreba, kao i u broju osvojenih mjesta čelnika lokalne samouprave, bilo da se radi o prostom zbrajanju mjesta čelnika ili o broju osvojenih mjesta čelnika u najvećim gradovima, gdje ove dvije stranke uvelike dominiraju. Uz ovu dominaciju, vidljiv je također i osjetan pad osvojenih glasova HDZ-a i SDP-a u odnosu na prethodne lokalne izbore.

Ako su mnogi očekivali da ovi izbori pokažu velike promjene u političkom raspoloženju hrvatskih građana i, posljedično, u odnosu snaga između SDP-a i HDZ-a, te budu indikator budućih političkih zbivanja, onda se nisu usrećili. Ovi izbori nisu bili preslika lokalnih izbora 2001, koji su bili tipični *midterm elections*, u kojima stranka na vlasti obično postiže lošije rezultate jer se pretpostavlja da je prva polovica mandata rezervirana za najnepopularnije poteze vlasti koji izazivaju najveća razočarenja birača (Kasapović, 2004: 91). Na lokalnim izborima 2001, osim pada podrške tada vodećem SDP-u, bio je vidljiv i trend jačanja HDZ-a koji se potvrdio i 2003. njegovom pobjedom na parlamentarnim izborima. Na netom završenim lokalnim izborima SDP kao vladajuća stranka nije izgubila potporu, niti je HDZ-ov trend oporavka i jačanja nakon poraza na parlamentarnim izborima 2011. tako uvjerljiv da može jamčiti njegovu pobjedu na parlamentarnim izborima 2015. godine. HDZ i SDP nastavljaju dominirati, ali u međusobnom odnosu snaga i političkoj utakmici „jedan na jedan“ nalaze se u svojevrsnoj pat poziciji. •

Municipal Elections in Croatia

Abstract

In this paper author analyzes recent municipal elections in Croatia. Paper brings the overview of the electoral system on municipal level, political context in which the municipal elections were held and detailed explication of elections results. In the conclusion author gives his opinion about the effects of the municipal elections results on the political relations and processes in Croatia.

Key words

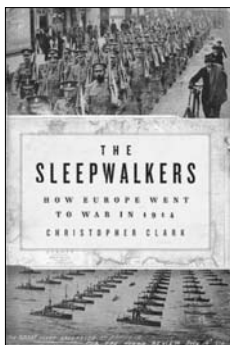
Municipal elections in Croatia, municipal self-government in Croatia, party system in Croatia

Literatura

- Čular, Goran (2013). „Političko predstavništvo u Hrvatskoj: predstoji li korjenita promjena stranačkog sustava“, *Političke analize*, br. 13, str. 3-11.
- „Izborni rezultati u Hrvatskoj“ (3. 6. 2013), *Večernji list*, <http://www.vecernji.hr/vijesti/izborni-rezultati-hrvatskoj-clanak-564099> (pristupljeno 5. lipnja 2013).
- Kasapović, Mirjana (2004). „Lokalno izborno pravo u Hrvatskoj u komparativnoj perspektivi“, u: Zdravko Petak, Mirjana Kasapović, Dražen Lalić, *Lokalna politika u Hrvatskoj*. Zagreb: Fakultet političkih znanosti. Biblioteka Politička misao.
- Koprić, Ivan (2010a). „Karakteristike sustava lokalne samouprave u Hrvatskoj“, *Hrvatska javna uprava*, god. 10, br. 2, str. 371-386.
- Koprić, Ivan (2010b) „Stanje lokalne samouprave u Hrvatskoj“, *Hrvatska javna uprava*, god. 10, br. 3, str. 665-681.
- Marić, Jagoda (5. 6. 2013), „Kako su birači podijelili lokalne budžete: HDZ-u 7,2 milijarde kuna, a SDP-u 4,7 milijarda kuna“, *Novilist.hr*, <http://www.novilist.hr/Vijesti/Hrvatska/Kako-su-biraci-podijelili-lokalne-budzete-HDZ-u-7-2-milijarde-kuna-a-SDP-u-4-7-milijarda-kuna?articlesrclink=related> (pristupljeno 6. lipnja 2013).
- Obrenović, Mladen (3. 6. 2013), „HDZ-ovci: Pogledajte koliko smo jači od SDP-a“, *tportal.hr*, <http://www.tportal.hr/vijesti/izbori2013/265635/HDZ-ovci-Pogledajte-koliko-smo-jaci-od-SDP-a.html> (pristupljeno 6. lipnja 2013).
- Oštrić, Zoran (27. 5. 2013), „Lokalni izbori: HDZ i SDP u padu, ali svi ostali daleko iza!“, *Pollitika.Com*, <http://pollitika.com/lokalni-izbori-hdz-i-sdp-u-padu-ali-svi-ostali-daleko-iza> (pristupljeno 5. lipnja 2013).
- Pavić, Željko (2010). „Veličina lokalnih jedinica – europske tendencije i hrvatske nedoumice“, *Hrvatska javna uprava*, god. 10, br. 1, str. 81-131.

Christopher Clark *The Sleepwalkers: How Europe Went to War in 1914*

Allen Lane, London, 2012 (*Mesečari: Kako je Evropa 1914. pošla u rat*)

Poslednja knjiga historičara australijskog porekla Kristofera Klarka (Christopher Clark), profesora na Univerzitetu Kembridž, privukla je veliku pažnju javnosti u SAD i zapadnoevropskim zemljama. Pohvale i kratki prikazi ove knjige, često nagrađivane čak i epitetima poput „revolucionarne“, objavljeni su u velikom broju uticajnih magazina i dnevnih novina, a u pohvalama su prednjačili historičari, poput profesora Nila Fergusona (Niall Ferguson), čije su teze u skorijim radovima bile na sličnom tragu. Detaljan prikaz i analiza ovog, po mnogo čemu važnog i neosporno opširnog i detaljnog jednotomnog dela, koje na svojih 697 stranica (izdanje na engleskom jeziku, bez predgovora) nastoji da objasni kako je Evropa krenula u rat 1914, zahtevali bi previše prostora. Stoga će u ovom prikazu pažnja biti posvećena samo najvažnijim elementima rada. Prva i najuočljivija odlika Klarkovog dela jeste pomeranje fokusa na događaje na Balkanu, odnosno Sarajevski atentat i Julsku krizu, koja je usledila. Ovim postupkom autor prevazilazi uobičajenu historiografsku percepciju balkanskog konflikta kao povoda iskorišćenog za početak sukoba čiji su uzroci u drugim i dubljim faktorima na evropskom i globalnom nivou. Autor nastoji da pokaže kako su lokalni događaji bili u svojoj osnovi neraskidivo povezani i sa politikom na evropskom kontinentu, te da je veoma važno dublje proniknuti u izuzetnu komplikovanost

balkanskih događaja kako bi se došlo do pravih odgovora o početku sukoba. S tim u vezi, autor posvećuje veliki deo studije predistoriji događaja na Balkanu u leto 1914. godine, naglašavajući da je na samom početku Prvi svetski rat zapravo bio Treći balkanski rat.

Naglasak na važnosti lokalne, odnosno regionalne dinamike ipak ne znači zapostavljanje drugih činilaca poput strukture međunarodnog sistema, političkih kriza i dinamike evropskih odnosa u godinama koje su prethodile Velikom ratu. Ove okolnosti predstavljaju kontekst u kome nastaje novi sukob na Balkanu, te ih autor označava kao suštinske za razumevanje kompleksnosti balkanskog sukoba. Stoga autor detaljno analizira političku i bezbednosnu dinamiku na evropskom kontinentu u godinama koje su prethodile sukobu. Događaji koji su doveli do polarizacije Evrope u dva bloka, kraha međunarodnog sistema zasnovanog na saradnji velikih sila i posledično do porasta međusobnog nepoverenja i straha među državama Evrope sami po sebi predstavljali su veoma zapaljiv kontekst. Autor, ipak, naglašava da su balkanski odnosi predstavljali centralnu tačku za izbijanje rata, posebno ističući važnost događaja iz Prvog i Drugog balkanskog rata za narušavanje postojećeg odnosa snaga među velikim silama u tom regionu.

Pitanje krivice je druga važna odlika ovog rada. Naime, autor naglašava da je nemoguće krivicu svesti na jednog ili nekoliko aktera. Izbijanje rata je označeno kao tragedija, a ne kao zločin. Opaskom da nije posredi „drama Agate Kristi“ u kojoj će se, naposletku, pronaći samo jedan krivac, autor pokušava da naglasi kompleksnost događaja i odgovornost za neželjeni ishod koju dele svi akteri. U ovom pogledu, autor odstupa od dominantnog pristupa u istoriografiji koji potiče od posleratnih autora poput Bernadota Šmita (Bernadotte Schmitt), a naročiti uspon doživljava po objavljivanju kapitalnih radova nemačkih istoričara poput Frica Fišera (Fritz Fischer) i Imanuela Gajsa (Immanuel Geiss) u drugoj polovini 20. veka, a koji primarnu odgovornost za izbijanje rata pripisuje Nemačkoj i agresivnoj politici njenog rukovodstva. Klark, sa druge strane, ne negira tačnost argumenata koji ukazuju na nemačku odgovornost, već, naglašavajući njihovu tačnost i važnost shvatanja da su nemački i austrougarski politički čelnici svojom militantnošću i imperijalističkom paranojom doprineli krajnjem ishodu, nastoji da pokaže kako su sličnim politikama i postupcima bile sklone i vlade drugih država učesnica u sukobu. Na taj način, Fišerova teza o primarnoj odgovornosti Nemačke ne pobija se direktno, već se relativizuje imajući u vidu projektovanu odgovornost ostalih aktera. Ovakve tvrdnje pak ne predstavljaju potpunu novost u istoriografiji, već kontinuitet u razvoju revizionističke misli.

Treću karakteristiku predstavlja veoma neobična implicitna percepcija o relativnoj odgovornosti autora. Uprkos tome što autor još u uvodu knjige navodi kako njen cilj nije „demonizacija Srba i njihovih lidera“, kao i to da je potrebno izbeći rangiranje nacija po odgovornosti za izbijanje rata, čitalac knjige steći će neizbežan utisak o važnosti srpske uloge u krizi, kao i o implicitno vrlo prisutnoj ideji o njenoj većoj relativnoj odgovornosti

u odnosu na Austrougarsku za sam sukob na Balkanu. Knjiga počinje poglavljem pod nazivom „Srpske aveti“ (*Serbian Ghosts*) sa vrlo detaljnim opisnom brutalnosti i bizarnosti ubistva kralja Aleksandra i kraljice Drage u Beogradu 1903. godine. Zatim sledi kratka istorija srpske politike u prethodnom stoleću, sa naglaskom gotovo jedino i isključivo na nasilnim događajima.

Već nakon prvog poglavlja i prikaza neosporno tačnih i tragičnih, ali tendenciozno predstavljenih argumenata (naglašavanje sukoba, krvi i nasilja; ostalo se uglavnom zanemaruje kao da nije ni postojalo u srpskoj političkoj istoriji) čitalac stiže utisak da je takva Srbija predodređena za nasilje. Pored tendenciozno inkriminišućeg tona i selektivnog pristupa prevashodno tamnijoj strani srpske istorije, sama odluka da se knjiga započne detaljnim opisom Majskog prevrata bitan je stilski postupak koji sigurno neće ostaviti čitaoca ravnodušnim i dozvoliti mu da hladne glave pristupi daljem utvrđivanju činjenica zapisanih u knjizi, već će ga, naprotiv, primenom podsvesnih mehanizama pojednostavljivanja, usmeriti da od prve strane srpsku stranu označi kao „agresivnu“. Da je knjiga počela podjednako detaljnim opisom nemačke brutalnosti nad kolonizovanim stanovništvom Afrike u periodu 1904-1907, ili recimo austrougarskim monitranim političkim procesima protiv hrvatsko-srpske koalicije 1909, sigurno bi čitalac stekao drugačiji utisak o karakteristikama i odgovornosti sukobljenih strana. Stoga ovakav pristup od samog početka predstavlja poteškoću čitaocu, nametnutu od autora, da što objektivnije pristupi daljem čitanju, jer mu je glava već prilično „zagrejana“.

Ovakav ton pratiće autorovo predstavljanje Srbije i njene politike do samog kraja knjige. S druge strane, više je nego primetna tendencija da se postupci Austrougarske (mada ne svi) amnestiraju i opravdaju pod izgovorom nužnosti ili pretnje po bezbednost. Ovakav postupak svakako ne čudi, budući da autor na samom početku naglašava da se, nakon Srebrenice i opsade Sarajeva, mora posvetiti pažnja srpskom nacionalizmu kao snazi za sebe, te da se Srbija ne može više posmatrati kao objekat politike velikih sila. Ovo povlačenje paralele između događaja s početka i s kraja 20. veka, i referenciranje na događaje iz devedesetih godina, koji su se odvijali u potpuno drugačijim okolnostima u odnosu na one koje autor nastoji da objasni, predstavlja ne samo izrazito slabu logičku tačku već i polaznu predrasudu sa kojom autor nastavlja da objašnjava ono što on vidi kao „zanemarenu“ ulogu Srbije. Sa druge strane, naglašava se da, polazeći od Evropske unije danas, moramo sa više saosećanja pristupiti ulozi Austrougarske kao multinacionalne imperije.

Ovakva podela uloga na samom početku čini okvir kroz koji će u čitavoj knjizi ova dva aktera i biti predstavljena - u situacijama (veoma čestim u istoriji) u kojima nema dovoljno potpunih, nedvosmislenih i jasnih dokaza o nečijoj odgovornosti i namerama za jedne će se pretpostavljati odgovornost, a za druge nevinost. S obzirom na to, vrlo je teško reći da je ova knjiga nepristrasna. Naprotiv, ona očigledno polazi od jasno definisanih vrednosnih pozicija i nastoji da današnje vrednosti primeni

na ono što percipira kao istorijski ekvivalent. Ovakav pristup zanemaruje promene sadržaja ideja, značenja pojmova, političke kulture pokušavajući da u njima pronađe konstante koje se mogu primeniti u svakom vremenu. Na samom kraju, valja istaći da knjiga obiluje različitim arhivskim dokumentima i da sadrži veliki broj veoma korisnih citata iz primarnih izvora različitog porekla. Pisana je jednostavnim i lako čitljivim stilom i, uprkos svojoj obimnosti, veoma je zanimljivo štivo. Nažalost, zbog tona i normativne interpretacije argumenata, često se ugrožava tačnost iznesenih činjenica. Jedan od primera predstavljaju izuzetno slabi i neuverljivi delovi o oštini austrijskog ultimatumu i srpskog odgovora, zasnovani na autorovom odabiru percepcije i neutemeljenoj analogiji sa pregovorima u Rambujeu 1999. godine. Dodatni strah izazivaju pokušaji povlačenja paralela sa današnjim događajima (poređenje tadašnje Srbije sa Asadovom Sirijom). Ovo proizvoljno i nenaučno baratanje analogijama od strane uglednih profesora nije samo epistemološki problematično već predstavlja i opasnost kao podstrek političkim elitama da u svojim odlukama primene recepte koji u drugačijim okolnostima mogu imati kobne posledice. Imajući sve izneto u vidu, ovoj knjizi treba pristupiti kritički kao, sviđalo se to nekome ili ne, vrlo popularnom štivu i u akademskoj zajednici i izvan nje. Naročito to treba da urade istoričari, koji su i pozvani da ukažu na manjkavosti ovog dela. Zbog toga bi bilo dragoceno ovu knjigu prevesti na srpski jezik, ali i publikovati kritike ne samo na srpskom već i na engleskom jeziku.

•
Milan Krstić

Student master studija istorije međunarodnih odnosa
na Londonskoj školi ekonomije i političkih nauka
(London School of Economics and Political Science)

Program:

Word for Windows

Pismo:

latinica

Font:

Times New Roman

Veličina fonta:

12

Prored:

1,5 (1.5 lines)

Minimalni obim:

15.000 karaktera (uključujući i praznine, *with spaces*).

Maksimalni obim:

20.000 karaktera (uključujući i praznine, *with spaces*).

Svaki tekst treba da ima naslov, ime i prezime autora, naučno i/ili nastavno zvanje, naziv ustanove u kojoj je zaposlen (univerzitet, fakultet, ime i prezime).

Pri navođenju, strana imena prvi put pisati u originalu, a zatim ih transkribovati.

Svaka tabela i/ili grafikon treba da sadrže broj, naslov, izvor, kao i da pokažu svoju funkciju u tekstu.

U fusnote upisivati samo propratne komentare.

Na kraju citata otvoriti zagradu i u nju uneti prezime autora, godinu izdanja i stranu.

- jedan autor: (Beyme, 2002: 155)
- dva autora: (Evans i Whitefield, 1993: 548)
- slučaj kada se citira autor čija su dela navedena u spisku literature više puta a izdata iste godine: (Sartori, 2003 b: 143)

U spisku literature autore treba navesti po abecednom redu.

Red navođenja u slučaju knjiga: prezime, ime, godina izdanja, naslov knjige (kurzivom), mesto izdanja, izdavač.

Primer:

Downs, Anthony (1957). *An Economic Theory of Democracy*. New York: Harper and Row.

Primer navođenja teksta u knjizi:

Lipset, Seymour Martin and Rokkan Stein, (1967). „Cleavage Structure, Party Systems and Voter Alignment: An Introduction“, u: *Party Systems and Voter Alignments Cross-National Perspectives*. New York: The Free Press.

Primer navođenja teksta iz časopisa:

Evans, Geoffrey and Whitefield Stephen, Identifying the Bases of Party Competition in Eastern Europe: *British Journal of Political Science*, Vol. 23, No. 4 (Oct., 1993), pp. 521–548.

Internet izvori:

Prezime, Ime, datum, „Naziv teksta“. Naziv institucije, <http://www.ipsa.org/publications/ipsr> (Datum posete: 05. 6. 2011)

Autori snose odgovornost za sadržaj, stavove i verodostojnost činjenica u tekstu.

Objavlivanjem teksta autor prenosi sva autorska prava na izdavača časopisa.

Godišnja pretplata na časopis

Godišnja pretplata na časopis *Politički život* iznosi 1.500 dinara za fizička i za pravna lica.

Za fizička lica u inostranstvu cena je 3.500 dinara, a za pravna lica u inostranstvu 4.000 dinara.

Cena pojedinačnog broja je 500 dinara.

Naziv organizacije / ustanove / pretplatnika

Ulica i broj

JMBG

Broj pretplata

Ime i prezime (za pravna lica ime i prezime odgovornog lica)

Poštanski broj i mesto

PIB

Potpis (i pečat za pravna lica)

Broj telefona/telefaksa

E-pošta

Mesto i datum

Po prijemu pretplatnog listića dostavićemo vam predračun za plaćanje, a po primljenoj uplati i konačni račun.

Politički ŽIVOT

Časopis
za analizu politike

Jul 2013

Broj

8

ISSN 2217-7000

9 772217 700004

Univerzitet u Beogradu
Fakultet političkih nauka

CENTAR ZA
DEMOKRATIJU